

บทที่ 2

กรอบแนวคิดและทฤษฎี

บทนำ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้อาศัยกรอบแนวคิดของคาร์ล โพลานยี (Karl Polanyi) มาอธิบายโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อศึกษากรณีการใช้สิทธิตามสิทธิบัตร (compulsory licensing) ของประเทศไทย เนื้อหาในบทนี้ต้องการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญในงานเขียนของโพลานยีที่มีต่อการสร้างคำอธิบายต่อกรณีศึกษาที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน แม้ว่าโพลานยีต้องการอธิบายการเกิดขึ้นและการล่มสลายของเศรษฐกิจแบบตลาดในยุคเสรีนิยม (the liberal market economy) เป็นเวลากว่าศตวรรษมาแล้วก็ตาม แต่ข้อเสนอของเขายังสามารถนำมาสร้างกรอบการวิเคราะห์ต่อปรากฏการณ์ทางสังคมในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี โพลานยีเสนอว่าการเกิดขึ้นของตลาดเสรีนิยม หรือที่เขาขนานนามว่า “ตลาดอัตตาภิบาล” (self-regulating market) ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ (great transformation) ด้วยการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมให้กลายเป็น “สินค้าอุปโลกน์” (the fictitious commodities) อันประกอบไปด้วย ที่ดิน แรงงาน และเงิน สินค้าเหล่านี้ถูกกำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของการแลกเปลี่ยนภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยม ซึ่งในเวลาเดียวกันพวกมันได้ไปทำลายวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมที่ดำรงอยู่ (social embeddedness) อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ พลวัตที่เกิดขึ้นนี้ได้นำมาสู่การรวมตัวของผู้คนในสังคมที่โพลานยีเรียกว่า “พลังอัตพิทักษ์” (self protectionism) เพื่อปกป้องตนเองจากการทำงานของตลาดที่สร้างผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของพวกเขา พลังปกป้องสังคมนี้นำไปสู่เศรษฐกิจแบบตลาดเสื่อมถอยลงชั่วคราว (impaired) โพลานยีจึงเสนอว่า สังคมแบบตลาด (market society) เป็นเพียง “สังคมอุดมคติแบบสุดโต่ง” (stark-utopia) เท่านั้น (Polanyi, 1957a)

ในทำนองเดียวกัน กรอบแนวคิดของโพลานยีสามารถนำมาใช้วิเคราะห์ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดในยุคเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) ซึ่งเริ่มต้นขึ้นในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 ได้เช่นกัน นั่นคือ “เศรษฐกิจระบบตลาดที่อาศัยฐานความรู้” (the knowledge-based market economy)¹ ที่ทำให้กลไกตลาดไม่เพียงจำกัดบทบาทอยู่ที่ภาคการค้าและบริการ แต่รวมไปถึงการพัฒนาองค์ความรู้ให้เป็นส่วนหนึ่งของทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อรองรับระบบตลาด (Jessop, 2003: 18-22) เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในยุคเสรีนิยม “ตลาดอัตตาภิบาลในยุคเสรีนิยมใหม่” (the neoliberal self-regulating market) ได้สร้างชุดของสินค้าอุปโลกน์ขึ้นมาใหม่ (the neoliberal fictitious commodities) อันได้แก่ สิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า ด้วยเหตุนี้ องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารจึงกลายเป็นสิ่งของที่สามารถแลกเปลี่ยนได้ในระบบตลาดและมีราคาในการเข้าถึง ในทำนองเดียวกัน พลวัตนี้ได้นำไปสู่การเคลื่อนไหวอย่างรอบด้านจากสังคมอย่าง

¹ การพูดถึงคำว่า “เศรษฐกิจระบบตลาดที่อาศัยฐานความรู้” ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้อาจเรียกสั้นๆ ว่า “ระบบตลาด” หรือ “เศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้”

หลีกเลี่ยงไม่ได้ นับตั้งแต่ที่กระแสเสรีนิยมใหม่ได้ขยายการทำงานไปยังส่วนต่างๆ ของโลก (Munck, 2007: 34-9) ตามที่กล่าวมานี้ เนื้อหาในบทนี้จึงขอเสนอว่า งานเขียน “*The Great Transformation*” ของคาร์ล โพลานยี ยังคงมีอิทธิพลในการสร้างคำอธิบายต่อปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองในศตวรรษที่ 20 แม้ว่างานของเขาเกิดขึ้นมาเพื่ออธิบายช่วงเวลาที่คุณเสรีนิยมเพิ่งเริ่มก่อตัวในศตวรรษที่ 19 ก็ตาม อย่างไรก็ตาม การนำแนวคิดของโพลานยีมาใช้อธิบายประเด็นร่วมสมัย จำเป็นต้องเพิ่มเติมองค์ประกอบบางประการเพื่อให้การวิเคราะห์มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น

เพื่อสนับสนุนแนวคิดข้างต้นนี้ เนื้อหาในบทนี้ได้แบ่งการนำเสนอออกเป็นโครงสร้าง 2 ส่วนที่เชื่อมโยงกัน กล่าวคือ ในส่วนแรกเป็นการทบทวนงานของโพลานยีว่ามืองค์ประกอบใดและมีแง่มุมใดบ้างที่นำไปสู่การวิเคราะห์โครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของทรัพย์สินทางปัญญา² สำหรับในส่วนหลัง เป็นการสร้างตัวแบบการอธิบายสำหรับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดในยุคเสรีนิยมใหม่ และเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการสร้างคำอธิบายต่อกรณีศึกษาการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในประเทศไทยระหว่างปีพ.ศ. 2549-2551

1. งานเขียน “*The Great Transformation*” ของคาร์ล โพลานยี: การเกิดขึ้นและการล่มสลายของเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยม³

ภารกิจแรกของบทนี้คือ การประมวลแนวคิดของโพลานยีจากงานเขียนของเขาเพื่อทำความเข้าใจองค์ประกอบและคำอธิบายต่อการเกิดและล่มสลายของสังคมแบบตลาดเสรีนิยม (the liberal market society) ในประเทศอังกฤษช่วงศตวรรษที่ 19 หากพิจารณาในเชิงประวัติศาสตร์ โพลานยีเสนอว่า โครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองโลกได้มีการเปลี่ยนผ่านที่สำคัญอยู่ 2 ช่วงเวลา นั่นคือ การเกิดขึ้นของสังคมแบบตลาดภายหลังจากยุคพาณิชย์นิยม (mercantilism) และการล่มสลายของตัวมันเองอันนำมาซึ่งการเกิดขึ้นของลัทธิฟาสซิสต์และสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง (Block and Somers, 1984: 53) เพื่ออธิบายถึงการเปลี่ยนผ่านทั้งสองด้าน ในส่วนนี้ได้แบ่งการนำเสนอออกเป็นสองส่วนคือ หนึ่ง กฎแห่งการเคลื่อนไหวแบบทวิภาค

² เนื้อหาในส่วนนี้ประมวลจากงานเขียนร่วมสมัยของโพลานยีจำนวน 5 ชิ้นได้แก่ *The Great Transformation* (1957a) ร่วมกับ *Trade and Market in the Early Empires* (1957b) ซึ่งทั้งสองเล่มได้วางพื้นฐานให้กับการวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์การเมืองสายสถาบันจนกระทั่งถึงปัจจุบัน *Dahomey and the Slave Trade* (1966) ซึ่งอธิบายเศรษฐกิจการเมืองในยุคโบราณ (an archaic economy) ในอาณาจักรแอฟริกาตะวันตกและการค้าทาสในยุโรปช่วงศตวรรษที่ 18 *Primitive, Archaic, and Modern Economies: Essays of Karl Polanyi* (1968) ซึ่งได้รวบรวมบทความชิ้นสำคัญของโพลานยีหลายชิ้นไว้ในที่เดียวกัน และ *The Livelihood of Man* (1977) ซึ่งเป็นงานเขียนชิ้นสุดท้ายของโพลานยีที่มีการรวบรวมเพื่อทำความเข้าใจแนวคิดของโพลานยีต่อประเด็นเศรษฐกิจ สังคม และการเกิดขึ้นของระบบตลาด

³ เฟรด บล็อกเสนอว่า การที่โพลานยีใช้คำว่า “สังคมแบบตลาด” (market society) และ “เศรษฐกิจแบบตลาด” (market economy) แทนการใช้คำว่า “ทุนนิยม” (capitalism) เนื่องจากโพลานยีต้องการแยกตัวเขาเองออกมาจากอิทธิพลของสำนักมาร์กซิสต์ ยิ่งไปกว่านั้น การที่โพลานยีสร้างแนวคิดใหม่ๆ เช่น สินค้าอุปโลกน์ (fictitious commodities) หรือระบบเศรษฐกิจที่ดำเนินอยู่ในสังคม (the embedded economy) ขึ้นมา ได้กลายมาเป็นจุดแข็งของงานโพลานยีที่ไปท้าทายคำอธิบายแบบดั้งเดิม ที่ใช้เศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง (the economic essentialism) ดังเช่นที่ปรากฏในงานวิชาการสายเสรีนิยมหรือมาร์กซิสต์ (Block, 2003)

(the law of double movement phenomenon) และสอง การฝ่อกร่อนของตลาดอัตตาภิบาล (the impaired self-regulation market) และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (the progress on social change)

1.1 กฎแห่งการเคลื่อนไหวแบบทวิภาค

ในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 ของประเทศอังกฤษ สังคมแบบตลาดเสรีนิยมได้ถือกำเนิดขึ้นเป็นครั้งแรก อันเป็นผลพวงมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม สังคมแบบตลาดได้สร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ต่อประเทศ ด้วยการเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมไปสู่สังคมอุตสาหกรรมเต็มรูปแบบ ระบบตลาดได้ทำลายวิถีชีวิตสังคมแบบดั้งเดิม (social embeddedness) ด้วยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นส่วนหนึ่งของการแลกเปลี่ยนในระบบตลาด ภายใต้กลไกตลาด โพลานยีได้เสนอแนวคิดซึ่งเป็นผลผลิตของระบบตลาดที่เรียกว่า “สินค้าอุปโลกน์” (fictitious commodities) ขึ้น อันประกอบไปด้วย ที่ดิน แรงงาน และเงิน การมีอยู่ของสังคมตลาดนำไปสู่ปรากฏการณ์ที่เขาเรียกว่า “กฎการเคลื่อนไหวแบบทวิภาค” (double movement) นั่นคือ พลวัตที่ระบบตลาดและองค์ประกอบของมันได้นำไปสู่ปฏิกิริยาจากสังคมเพื่อปกป้องตนเองและสังคมจากการทำงานของตลาดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เขาเสนอว่า สังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่มีแนวโน้มที่จะเข้าสู่การเคลื่อนไหวสองส่วนในลักษณะขัดแย้งกันนี้เสมอ ด้านหนึ่งคือการเคลื่อนไหวจากพลังตลาดเสรีนิยมที่ไปทำลายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ในสังคมจากการขยายการทำงานของเศรษฐกิจให้อยู่เหนือความสัมพันธ์ทางสังคม (social disembeddedness) อีกด้านหนึ่งคือ การเคลื่อนไหวเพื่อตอบโต้การทำงานของตลาดอัตตาภิบาล เพื่อนำความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจให้กลับเข้าเป็นส่วนหนึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมอีกครั้ง (the social re-embeddedness) อีกครั้ง (Polanyi, 1957a: 130) เนื้อหาในส่วนแรกนี้ เป็นการทำความเข้าใจงานของโพลานยีในเรื่องตลาดอัตตาภิบาล สินค้าอุปโลกน์ และกลไกการทำงานของตลาดที่ไปกระตุ้นให้ชุมชนหรือสังคมต้องออกมาปกป้องตนเอง

1.1.1 ตลาดอัตตาภิบาลและสินค้าอุปโลกน์

ตลาดอัตตาภิบาล (the self-regulating market) เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมต่างๆในสังคมให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาด โพลานยีเห็นว่าเศรษฐกิจแบบตลาด (the market economy) ตั้งมั่นอยู่บนสมมติฐานที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจที่มุ่งแสวงหาผลกำไรสูงสุดให้แก่ตนเองเสมอ ดังนั้น การมีอยู่ของระบบตลาดและสื่อกลางในแลกเปลี่ยนหรือเงิน จึงสามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ดีที่สุด (Polanyi, 1957a: 43) เบื้องหลังของแนวคิดนี้มาจากทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก (the Neoclassic School) ซึ่งให้ความสำคัญอย่างเคร่งครัดกับกลไกอุปสงค์และอุปทาน ภายใต้กลไกตลาดนี้ ราคาเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการสะท้อนอุปสงค์รวมของสินค้าและระดับของอุปทานในกระบวนการผลิต (Watson, 2005: 146) ตามมุมมองของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก มนุษย์ในฐานะสัตว์เศรษฐกิจ จึงยินดีที่จะขายที่ดินหรือแรงงานของพวกเขา เสมือนเป็นสินค้าประเภทหนึ่งในระบบตลาด เพื่อแลกกับรายได้อันเกิดจากค่าเช่าและค่าจ้างตามลำดับ รายได้เหล่านี้จะ

ถูกกำหนดโดยราคา และกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเกิดขึ้นโดยมีเงินเป็นสื่อกลาง รายได้ที่มนุษย์ได้มาจากการขายแรงงานและที่ดิน ก็จะไหลเวียนกลับเข้าสู่ระบบตลาดเพื่อซื้อสินค้าและบริการอื่นๆ โพลานียีจึงเรียก “ที่ดิน” “แรงงาน” และ “เงิน” ว่าเป็น “สินค้าอุปโลกน์” เนื่องจากในตัวของมันเองไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นสินค้า แต่มนุษย์ได้ไปกำหนดค่ากลางในการแลกเปลี่ยนให้กับมันเพื่อให้สามารถซื้อขายในระบบตลาดได้ ทั้งนี้ สินค้าทั้งสามประเภทจัดเป็นสินค้าที่มีความสำคัญอย่างมากสำหรับยุคสมัยแห่งการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Polanyi, 1957a: 68-72; Polanyi, 1971: 26-32)

อย่างไรก็ตาม โพลานียีเสนอว่า สังคมแบบตลาดที่กำลังเกิดขึ้นนี้ ไม่ได้เป็นวิวัฒนาการที่ต่อเนื่องมาจากยุคกลาง (the Middle Age) แต่เป็นความพยายามที่เกิดขึ้นใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 เพื่อสถาปนาระบบตลาดให้อยู่เหนือความสัมพันธ์ทางสังคม แม้ว่าในความเป็นจริง ตลาดได้มีความสำคัญต่อชาวบ้านและการค้าระยะทางไกลมาเป็นเวลานานแล้วก็ตาม แต่ตลาดในฐานะที่เป็นผลพวงจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมมีคุณลักษณะที่ต่างจากตลาดที่มีอยู่เดิม โพลานียีเสนอว่า สังคมแบบตลาดเป็นความตั้งใจของรัฐบาลนิยม ซึ่งมองว่าการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นที่มาของความเข้มแข็งแห่งรัฐ (Block and Somers, 1984: 53-4) “ตลาด” ที่มีอยู่เดิมในสังคม (markets in societies) กับ “สังคมแบบตลาด” (the market society) จึงมีความแตกต่างกันมาก ในขณะที่ ตลาดแบบแรกเป็นตลาดซึ่งอยู่คู่กับวิถีชีวิตของคนในสังคมมาเป็นเวลาช้านาน ตลาดแบบหลังเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ในรูปแบบตลาดอุตสาหกรรมช่วงต้นศตวรรษที่ 19 นี้เอง (Block and Somers, 1984: 65)

ทุกวันนี้ อุดมการณ์ของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองกระแสหลักเชื่อว่า กลไกตลาดต้องไม่ถูกแทรกแซงโดยรัฐ เนื่องจากรูปแบบของตลาด (the market formation) อาจถูกทำลายได้ อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ รัฐมีบทบาทที่สำคัญอย่างน้อยในสองประเด็นคือ บทบาทแรกเป็นบทบาทในทางการเมือง รัฐต้องทำหน้าที่เป็นสถาบันเพื่อสร้างเงื่อนไขที่เหมาะสมสำหรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ นั่นคือการรักษาความสงบเรียบร้อยและการปกป้องทรัพย์สินเพื่อให้เกิดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนแรงงาน ที่ดิน และเงินในตลาด อีกบทบาทหนึ่งเป็นบทบาททางเศรษฐกิจ รัฐต้องทำหน้าที่เป็นตัวกลางทางเศรษฐกิจในการสร้างสินค้าอุปโลกน์ นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นสินค้าที่ซื้อขายกันได้ในตลาด (Polanyi, 1957a: 72-6; Polanyi, 1971: 32-7) สำหรับนักวิชาการสายอรรถประโยชน์เสรีนิยม (the utilitarian liberal fellows) รัฐบาล (หรือรัฐในความหมายนี้) เป็นตัวแทนที่ดีที่สุดในการสร้างความสุขด้วยการยืดแนวทางตลาดเสรี และสนับสนุนนโยบายเสรีนิยมต่างๆ เช่น นโยบายภาษีปกป้องตลาด นโยบายส่งเสริมการส่งออก หรือนโยบายอุดหนุนค่าจ้างทางอ้อม เป็นต้น (Polanyi, 1957a: 139)

สืบเนื่องจากแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักนี้ โพลานียีได้นำมาเสนอเป็นแนวคิดเรื่องตลาดอุตสาหกรรม หน้าที่ของตลาดนี้คือการทำให้สังคมยอมรับถึงข้อดีของการมีกลไกตลาด และการจัดการเกษตรแบบอุตสาหกรรม หากการใช้เครื่องจักรไม่ได้รับการยอมรับอย่าง

แพร่หลาย สังคมแบบตลาด หรือสังคมการค้าย่อมไม่สามารถผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมได้ (Polanyi, 1971: 59) เมื่อใดก็ตามที่เครื่องจักรเข้ามาแทนที่วิถีชีวิตทางสังคมแบบดั้งเดิมได้ เกษตรกรและพ่อค้าก็จะได้รับบทบาทใหม่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด นั่นคือ บรรดาเกษตรกรย่อมพอใจในการทำหน้าที่ขายผลผลิตท้องถิ่น ส่วนพ่อค้าก็มีหน้าที่รับซื้อผลผลิตอันเกิดจากที่ดินและนำไปขายตามความต้องการของตลาด ในขณะเดียวกันชาวบ้านบางกลุ่มอาจใช้เครื่องมือที่ทันสมัยเพื่อขยายผลผลิตของตนเอง และเพื่อเพิ่มค่าตอบแทนให้สูงขึ้น กิจกรรมเหล่านี้ถูกกำหนดโดยเงินซึ่งทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เช่นเดียวกันกับที่แรงงานและที่ดินถูกแปรเปลี่ยนให้เป็นสินค้า โพลานียีเห็นว่า พลวัตที่เกิดขึ้นนี้ได้แปลงสภาพสังคมการเกษตรแบบดั้งเดิม ให้กลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมหรือสังคมตลาดอย่างไม่เป็นธรรมชาติ (Polanyi, 1957a: 40-2)

โพลานียียังได้เสนออีกว่า ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดจะทำงานได้อย่างเต็มประสิทธิภาพก็ต่อเมื่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งหมดได้เกิดขึ้นบนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนที่เป็นไปตามกลไกตลาดและราคาที่อิสระ ดังเช่นที่อดัม สมิท เรียกว่าเป็น “ราคาตามธรรมชาติ” (natural prices) ในขณะที่โพลานียีเรียกว่าเป็น “เศรษฐกิจแบบตลาด” (market economy)⁴ แนวคิดดังกล่าวนี้ได้รับการพัฒนาต่อมาเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค ดังที่ได้กล่าวในข้างต้นว่า สินค้าอุปโภคบริโภคเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งต่อระบบการจัดการทางธุรกิจในเศรษฐกิจแบบตลาด แม้พวกมันจะเป็นสิ่งที่ถูกอุปโภคบริโภคขึ้นมาให้เป็นสินค้าก็ตาม โดยที่...

“...แรงงานเป็นเพียงอีกชื่อหนึ่งที่ใช้เรียกแทนกิจกรรมของมนุษย์ที่ดำเนินไปตามครรลองของมัน และไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมามีไว้ขาย แต่เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ที่สำคัญอื่นๆ และเป็นกิจกรรมที่ไม่สามารถแยกออก กักตุน หรือเคลื่อนย้ายจากส่วนหนึ่งของชีวิตได้; ที่ดินเป็นอีกชื่อหนึ่งที่ใช้เรียกธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์ไม่ได้เป็นผู้ผลิตขึ้นมา; หายที่สุด เงินก็เป็นเพียงสัญลักษณ์ของอำนาจซื้อ ซึ่งไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมามาทั้งหมด แต่ถูกกำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของกลไกธนาคารหรือสถาบันการเงินภาครัฐ สินค้าทั้งสามประเภทนี้ ไม่มีสิ่งใดที่ถูกสร้างขึ้นมามีไว้ขายโดยตรง...” (Polanyi, 1957a: 72)

สินค้าเหล่านี้มีการซื้อขายอย่างเป็นกิจจะลักษณะบนพื้นฐานของกลไกอุปสงค์-อุปทานราคา พวกมันถูกกำหนดให้มีค่าเป็นตัวเงิน และสามารถแลกเปลี่ยนซื้อขายในตลาดได้ ราวกับว่าพวกมันเป็นสินค้าและบริการที่วางอยู่ตามท้องตลาดทั่วไป (Baum, 1996: 4, cited in Watson, 2005: 150-1)

⁴ การพูดถึงแนวคิดของสมิธและโพลานียีไว้ด้วยกัน จำเป็นต้องกระทำอย่างระมัดระวัง เนื่องจากทั้งสองทฤษฎีมีความแตกต่างกันอย่างมากในเรื่องความสลับซับซ้อนทางการเมืองที่แฝงอยู่ในพลวัตทางสังคม กล่าวคือ ในขณะที่งานของสมิธบรรยายถึงชัยชนะของชนชั้นธุรกิจ ในการควบคุมกฎระเบียบทางสังคมให้ยอมรับในกลไกการค้าอย่างเต็มรูปแบบ งานของโพลานียีไปไกลกว่านั้น เขาได้แสดงให้เห็นว่า สังคมเป็นตัวแสดงที่มีบทบาทในการสนับสนุนให้วิถีชีวิตของผู้คนในสังคมที่ดำรงอยู่เดิมอยู่เหนือความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจทั้งหมด (Watson, 2005: 150)

อย่างไรก็ดี ก่อนที่เศรษฐกิจแบบตลาดเกิดขึ้น สังคมบุพกาลดำเนินไปอย่างเป็นธรรมชาติและแฝงไปด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเด่นชัด ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนอย่างลงตัว โพลานียี่ชี้ให้เห็นว่า หากย้อนกลับไปสู่ศตวรรษที่ 16 อันเป็นช่วงเวลาของสังคมยุคดั้งเดิม ความสัมพันธ์ทางสังคมในเวลานั้นสามารถจำแนกออกได้ใน 3 รูปแบบอันประกอบไปด้วย (1) ความสัมพันธ์แบบถ้อยที่ถ้อยอาศัย (*reciprocity*) (2) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (*redistribution*) และ (3) ความสัมพันธ์ในครัวเรือน (*householding*) ท่ามกลางบรรดาความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งสามรูปแบบนี้ ไม่มีความสัมพันธ์แบบใดที่ดำเนินอยู่บนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจเป็นหลักเพียงอย่างเดียว ในทางตรงกันข้าม กิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งหลายถูกสอดแทรกเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ทางการเมือง และทางศาสนาทั้งสิ้น ในขณะที่ตลาดก็ถูกจำกัดบทบาทให้อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ทางสังคม และไม่ได้ก้าวล่วงไปครอบคลุมเหนือความสัมพันธ์ทางสังคมด้านอื่นๆ เศรษฐกิจในสังคมบุพกาลได้ทำหน้าที่จัดสรรที่ดินและแรงงานให้แก่สมาชิกในแต่ละสังคม พร้อมทั้งรับประกันการเข้าถึงทรัพยากรในลักษณะสิทธิทางสังคม มากกว่าเป็นการเป็นสินค้าที่สามารถซื้อขายกันได้ดังเช่นที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจแบบตลาด (Polanyi, 1971: xii)

ความสัมพันธ์ต่างตอบแทน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และความสัมพันธ์ในครัวเรือน ซึ่งโพลานียี่เรียกว่าเป็น “หลักปฏิบัติในสังคม” (*principles of behavior*) ดำเนินไปภายใต้ความสัมพันธ์ทางสังคมในหลากหลายรูปแบบ ความสัมพันธ์แบบถ้อยที่ถ้อยอาศัย (*reciprocity*) เกี่ยวข้องกับโครงสร้างของครอบครัว เครือญาติ หรือเพื่อนฝูง เป็นความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันในสังคม สำหรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (*redistribution*) เป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับผู้อยู่ใต้การปกครองของหัวหน้าหรือผู้นำในสังคม หรือองค์กรนั้นๆ รวมไปถึงการจ่ายภาษีให้แก่หน่วยการปกครองกลางทางการเมือง หรือจ่ายค่าบำรุงให้กับศาสนสถานด้วย ความสัมพันธ์ในรูปแบบนี้จึงมีลักษณะของการรวมศูนย์อยู่ที่หน่วยงานกลางเป็นสำคัญ และสุดท้ายความสัมพันธ์ในครัวเรือน (*householding*) เป็นความสัมพันธ์ในกระบวนการผลิตของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เจ้าของที่ดิน หรือคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีขนาดเล็กกว่าสังคม แต่มีความสำคัญเช่นเดียวกัน ความสัมพันธ์ทั้งสามแบบนี้ตรงกันข้ามกับรูปแบบที่โพลานียี่เรียกว่า “ความสัมพันธ์การแลกเปลี่ยนแบบตลาด” (*market exchange*) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจโดยสมบูรณ์ ปราศจากซึ่งมิติตามความสัมพันธ์ทางสังคมใดๆทั้งสิ้น (Polanyi, 1957a: 47-53; Polanyi, 1971: xii-xv; Polanyi, 1977: 35-43; Watson, 2005: 147-8) ความสัมพันธ์ในสังคมบุพกาลทั้งสามแบบนี้ โพลานียี่มองว่า เป็นวิถีชีวิตทางสังคมที่กำหนดให้มิติทางเศรษฐกิจเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ประชาชนมีสิทธิโดยสมบูรณ์ในการใช้ประโยชน์จากที่ดินและแรงงาน ทั้งในยามสงบและยามสงคราม (Polanyi, 1971: xiii)

การเกิดขึ้นมาของเศรษฐกิจแบบตลาดในช่วงหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม ได้เปลี่ยนแปลงสังคมบุพกาลให้เข้าสู่สังคมแบบตลาดอย่างเต็มรูปแบบ และทำให้แรงงานและที่ดินซึ่งเคยเป็นทรัพยากรที่คนในชุมชนมีสิทธิเข้าถึงได้ กลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคขึ้นมา ตั้งแต่นั้นเป็น

ต้นมา แรงงาน ที่ดิน และเงิน กลายเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสังคมแบบตลาด สำหรับ การทำแรงงานให้เป็นสินค้า (the commodification of labor) โพลานยีได้หยิบยกหนึ่งใน ตัวอย่างที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมืองของอังกฤษมาอธิบาย นั่นคือ การ ยกเลิกกฎหมายสปีนแฮมแลนด์ (the Speenhamland Act) ซึ่งเป็นกฎหมายที่ชนชั้นเจ้าผู้ครอง ที่ดินใช้รักษาสถานภาพอำนาจทางการเมืองท้องถิ่นของพวกเขา ต่อการรุกคืบเข้ามาของ เศรษฐกิจแบบตลาด กล่าวคือ นับตั้งแต่การเกิดขึ้นของการปฏิวัติอุตสาหกรรมอันเป็นที่มาของ เศรษฐกิจแบบตลาด จำนวนคนยากจนได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก และเริ่มสร้างความไม่พอใจให้กับ ผู้คนในสังคมโดยรวม กฎหมายสปีนแฮมแลนด์เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการช่วยเหลือคนยากจน โพลานยีเรียกกฎหมายฉบับนี้ว่าเป็น “แนวปฏิบัติแห่งสิทธิเพื่อความอยู่รอด” (right to live) กลไกของกฎหมายฉบับนี้ในการช่วยบรรเทาความเดือดร้อนของคนยากจนคือ การกำหนดค่า จ้างที่รัฐบาลท้องถิ่นจ่ายเป็นค่าส่วนต่างให้กับแรงงาน โดยเปรียบเทียบกับราคาขนมปังที่ปรากฏ ตามจริง ณ ช่วงเวลานั้นๆ กฎหมายฉบับนี้จึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้เกิดการจ้างงานในพื้นที่ ชนบทของเขตสปีนแฮมแลนด์ และยังช่วยชะลออัตราการขยายตัวของสัดส่วนคนยากจนด้วย อย่างไรก็ตาม เมื่อฝ่ายชนชั้นกลางอุตสาหกรรมใหม่ได้รับชัยชนะทางการเมือง กฎหมายสปีน แฮมแลนด์ก็ถูกประกาศยกเลิกและแทนที่ด้วย “กฎหมายปฏิรูปความยากจนใหม่” (New Poor Law Reform) ในปี 1834 กฎหมายฉบับใหม่ได้ยกเลิกมาตรการช่วยเหลือคนยากจนในข้างต้น อย่างจริงจัง ทำให้บรรดาแรงงานในท้องถิ่นต้องถูกบังคับให้ไปทำงานในสถานฝึกอาชีพคนจน หรือในโรงงานอุตสาหกรรมโดยปริยาย โพลานยีเสนอว่า ปรากฏการณ์นี้ถือเป็นเหตุการณ์ที่ทำให้ แรงงานกลายเป็นสินค้าอย่างเต็มรูปแบบครั้งแรก ในขณะเดียวกัน แนวปฏิบัติแห่งสิทธิเพื่อ ความอยู่รอดก็ถูกทำลายลงไป วิถีชีวิตของผู้คนในสังคมต้องเปลี่ยนไปสู่การพึ่งพาระบบค่าจ้าง แรงงานอย่างไม่มีทางเลือก (Polanyi, 1957a: 77-102; Block and Somers, 1984: 54-6)

ควบคู่ไปกับการทำให้แรงงานกลายเป็นสินค้า โพลานียังให้ความสนใจกับการทำให้ ที่ดินและเงินกลายเป็นสินค้าเช่นเดียวกัน ในส่วนของที่ดิน เขาเสนอว่า การเก็บภาษีนำเข้า สินค้าเกษตรกรรมเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยปกป้องเกษตรกรจากสินค้าเกษตรนำเข้าที่มาแข่งขันใน ประเทศ มาตรการนี้เอื้อประโยชน์อย่างมากให้แก่กลุ่มอำนาจเก่า เช่น กลุ่มเจ้าของที่ดินเก่า กลุ่มผู้นำทางศาสนา หรือกองทัพ ในการได้รับเสียงสนับสนุนทางการเมืองจากประชาชนใน ท้องถิ่น (Block and Somers, 1984: 58-9) อันที่จริงแล้ว ภายใต้ระบบฟิวด์ลและกิลด์ ที่ดินเป็น ปัจจัยที่สำคัญทางการทหาร ทางการศาล ทางการบริหารปกครอง และทางการเมือง ดังนั้น การ ครอบครองที่ดิน กรรมสิทธิ์ในสินทรัพย์ และอำนาจในการถ่ายโอนที่ดิน จึงถูกควบคุมโดย กฎหมายและธรรมเนียมปฏิบัติที่คนในท้องถิ่นจะได้รับจากผู้ปกครองเหล่านี้ การเกิดขึ้นของ เศรษฐกิจแบบตลาดและสินค้าอุปโภคบริโภคซึ่งเข้ามาแทนที่วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ทำให้สิทธิในการ โอนย้ายที่ดินกลายเป็นเรื่องที่ทำได้อย่างง่ายดายผ่านกฎเกณฑ์ของกลไกตลาด (Polanyi, 1957a: 69-70) ในทางปฏิบัติ เมื่อสังคมยุคบุพกาลถูกเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคมอุตสาหกรรมเต็มตัว

ความสัมพันธ์ทางสังคมถูกแทนที่ด้วยกลไกอุปสงค์-อุปทาน-ราคา และเงินได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคมแบบตลาด (Polanyi, 1957a: 72-3)

โพลานียีแสดงความกังวลอย่างมากต่อการสร้างสินค้าอุปโภคบริโภคทั้งสามประเภทขึ้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของที่ดินและแรงงาน เขาชี้ให้เห็นว่า

“...ภายใต้ระบบตลาด มนุษย์ในชื่อว่าแรงงาน ธรรมชาติในชื่อว่าที่ดิน ถูกเตรียมพร้อมสำหรับการขาย การใช้อำนาจ [สั่งการมนุษย์ให้ทำตามคำสั่ง] สามารถซื้อขายได้ด้วยราคาที่เรียกว่าค่าจ้าง และการใช้ประโยชน์จากที่ดิน สามารถต่อรองกันได้ ในราคาที่เรียกว่าค่าเช่า และมีตลาดรองรับสำหรับการซื้อขายสินค้าทั้งแรงงานและที่ดิน ทั้งยังมีอุปทานและอุปสงค์พร้อมสรรพที่ถูกกำหนดกฎเกณฑ์ด้วยค่าจ้างและค่าเช่าตามลำดับ อย่างไรก็ตาม แม้ในเชิงทฤษฎี กระบวนการผลิตสามารถถูกจัดการให้เป็นไปตามพลวัตนี้ได้ แต่การซื้อขายสินค้าที่ถูกสร้างขึ้นทำให้มีราคา ละเลยข้อเท็จจริงที่ว่า ในทางปฏิบัติ ตัวของ [ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด] ได้ผลักดันให้ผืนดินและประชาชนตกเป็นส่วนหนึ่งของตลาด ซึ่งสร้างความลำบากให้กับพวกเขาอย่างมาก...” (Polanyi, 1957a: 130-1)

จะเห็นได้ว่า กลไกอุปสงค์-อุปทาน-ราคาของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ได้แยกเอาแรงงานและที่ดินออกจากกิจกรรมทางสังคม รวมทั้งทำลายองค์ประกอบทางสังคมแบบอื่นๆ แล้วแทนที่ด้วยความสัมพันธ์แบบปัจเจกชน พลวัตนี้ส่งผลกระทบอย่างมากต่อวิถีชีวิตทางสังคมที่ดำเนินมาอย่างยาวนานในสังคมยุคบุพกาล (Polanyi, 1957a: 162; Watson, 2005: 151) ความกังวลของโพลานียีที่มีต่อระบบเศรษฐกิจแบบตลาดยังได้รับการพูดถึงไว้ในงานของจอร์จ ดาลตัน (George Dalton) นั่นคือ ความกังวลในเรื่อง “ความกลัวต่อความอดอยาก” (fear of hunger) สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะสังคมแบบตลาดในช่วงศตวรรษที่ 19 ไม่ได้สร้างแรงจูงใจใดๆ ให้กับประชาชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เมื่อเปรียบเทียบกับสังคมในยุคบุพกาล ประชาชนมีแรงจูงใจอย่างมากในกระบวนการผลิต ในขณะที่ เศรษฐกิจแบบตลาดมุ่งผลักดันให้ผู้คนแสวงหาวัตถุติดต่าง ๆ เพื่อตัวเองเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว ธรรมชาติของมนุษย์ไม่ได้มีแนวโน้มที่จะมุ่งทำธุรกิจ ต่อรอง และแลกเปลี่ยนสินค้าในเชิงตลาด ดังเช่นที่แนวคิดเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิกได้เสนอไว้ (Polanyi, 1971: xiii-xv)

นับตั้งแต่ที่ตลาดอัตโนมัติเกิดขึ้นมาและได้มีการจัดการโดยกลไกราคา และได้มีสิ่งประดิษฐ์ในทางตลาดเกิดขึ้นมามากมาย ความสัมพันธ์เช่นนี้ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่เดิม โพลานียีเห็นว่า ปัญหาของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดคือ การที่มนุษย์ยังคงต้องการสิทธิทางสังคม สิทธิทรัพย์สินทางสังคม หรือพื้นที่ทางสังคม มากกว่าผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพียงลำพัง หากมนุษย์มีความต้องการทางวัตถุ นั่นก็เป็นไปเพื่อรองรับเป้าหมายทางสังคม และเติมเต็มความสัมพันธ์ทางสังคมเท่านั้น ดังนั้น การมีอยู่ของตลาดเสรีจึงมีแนวโน้มที่จะแบ่งแยกมนุษย์ออกจากความสัมพันธ์ทางสังคม ตามที่ได้กล่าวไป

แล้วในข้างต้น หากเปรียบเทียบกับความสัมพันธ์ทางสังคมบุพกาลทั้ง 3 รูปแบบ (ความสัมพันธ์ต่างตอบแทน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และความสัมพันธ์ในครัวเรือน) รูปแบบความสัมพันธ์เหล่านี้สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้ดีกว่าความสัมพันธ์แบบตลาด การปฏิวัติอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ 19 ได้วิถีชีวิตในสังคมแบบดั้งเดิมเกิดความสับสน และถูกแทนที่ด้วยความสัมพันธ์ในเชิงตลาดที่สร้างขึ้น (Polanyi, 1957a: 43-55; Polanyi, 1971: 3-19 and 207-37) ความสัมพันธ์แบบหลังนี้จึงนำมาสู่พลังที่สองของกฎแห่งการเคลื่อนไหวแบบทวีภาคอันได้แก่ พลังอัตพิทักษ์ (self protectionism) ทั้งนี้ การนำเสนอประเด็นเรื่องพลังอัตพิทักษ์จำเป็นต้องพิจารณาถึงประเด็นว่าด้วยเรื่องของชนชั้นควบคู่กันไป ในส่วนต่อไปจะได้นำเสนอให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกันของทั้งสองประเด็น

1.1.2 พลังอัตพิทักษ์ในสังคมกับประเด็นว่าด้วยเรื่องของชนชั้น

แนวความคิดเบื้องหลังที่โพลานีใช้วิพากษ์การทำงานของตลาดอัตโนมัติคือ มนุษย์ต้องการดำรงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมท่ามกลางความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กันไปมากกว่าการใช้ชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจที่เชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจหรือเป็นมนุษย์ที่มีเหตุมีผลตลอดเวลา⁵ สำหรับโพลานี พฤติกรรมของมนุษย์ถูกกำหนดโดยความสัมพันธ์ทางสังคม แม้จะไม่มีผู้ใดปฏิเสธว่ามนุษย์ทุกคนทำงานหาเงินมาเลี้ยงชีพก็ตาม (Polanyi, 1957a: 290-4; Block and Somers, 1984: 62-3) ด้วยเหตุนี้ อาจกล่าวได้ว่า หนึ่งในคุณูปการที่สำคัญจากงานของโพลานีคือ การปลดปล่อยพันธนาการของความเชื่อแบบตลาด ที่ได้รับอิทธิพลมาจากทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิกมาเป็นเวลานาน โพลานีเชื่อว่าธรรมชาติของตลาดต้องการบริบททางสังคมมารองรับ การทำงานของตลาดเพียงลำพังไม่สามารถทำงานได้อย่างเหมาะสม แม้แต่ระบบตลาดเสรี (laissez-faire) ก็ยังเป็นผลผลิตของการวางแผนโดยรัฐอย่างจงใจ อันเป็นความสัมพันธ์ในมิติทางสังคมรูปแบบหนึ่ง (Polanyi, 1957a: 141; Watson, 2005: 143-4; Jessop, 2001: 222-3)

โพลานีเสนอว่า ตลาดอัตโนมัติเป็นเพียงสังคมในอุดมคติอันสุดโต่งและไม่ยั่งยืนเนื่องจากตลาดทำงานโดยปราศจากความสัมพันธ์ทางสังคมมารองรับ เขาเห็นว่าเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยมมุ่งตอบสนองความทะลึ่งของมนุษย์เป็นหลัก ซึ่งไปทำลายวิถีชีวิตของสังคมบุพกาล นอกจากนี้ สังคมแบบตลาดทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม อันเนื่องมาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเกินความจำเป็นและการกดขี่แรงงาน ปรากฏการณ์เช่นนี้ไปกระตุ้นพลังอัตพิทักษ์ หรือพลังปกป้องตนเองของสังคมที่ไม่พอใจการเอารัดเอาเปรียบของตลาด ในท้ายที่สุด ผลของพลังอภิรักษ์นี้จะทำให้ตลาดเกิดความเสื่อมถอยลงชั่วขณะหนึ่ง (Polanyi, 1957a: 130, and 132-4; Block and Somers, 1984: 64-5) จากประสบการณ์ในเขตสปีนแฮม

⁵ โพลานีวิพากษ์คำอธิบายของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่ครอบงำการศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 ว่าเป็น แนวคิดที่เห็นว่าเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดทุกสิ่งทุกอย่าง (an economic determinism) และความบกพร่องของเศรษฐศาสตร์ (an economic fallacy) คำวิจารณ์ของโพลานีได้รับอิทธิพลมาจากองค์ความรู้ของมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (cultural anthropology) ซึ่งโพลานีใช้ศึกษาการทำงานของระบบเศรษฐกิจในสังคมบุพกาล (Polanyi, 1977: 5-17 and 49-56; Block and Somers, 1984: 63)

แลนด์และข้อถกเถียงในเรื่องกฎหมายปฏิรูปความยากจนใหม่ โพลานียชี้ให้เห็นถึงด้านมืดของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยมในบทหนึ่งของ *The Great Transformation* ที่มีชื่อว่า “จุดกำเนิดของระบบความเชื่อแบบเสรีนิยม” (birth of the liberal creed) โพลานียกล่าวไว้อย่างน่าฟังว่า

“...ภายหลังจากที่ชนชั้นกลางอุตสาหกรรมได้รับชัยชนะทางการเมือง ในปี 1832 ร่างกฎหมายแก้ไขกฎหมายความยากจนก็ถูกบังคับใช้อย่างเร่งด่วน โดยไม่มีระยะเวลาให้มีการปรับตัวใดๆ แนวคิดตลาดเสรีได้รับการผลักดันให้บังคับใช้อย่างไม่ประนีประนอม...” (Polanyi, 1957a: 137).

ประโยคข้างต้นนี้สะท้อนความพยายามของชนชั้นกลางอุตสาหกรรมใหม่ในการขยายขอบเขตการทำงานของเศรษฐกิจแบบตลาดผ่านกฎหมายปฏิรูปความยากจนใหม่ แต่พวกเขาไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากระบบค่าจ้างและการกดขี่แรงงานซึ่งเป็นผลพวงของตลาด ไม่สอดคล้องกับความต้องการทางสังคมในระยะยาว บทบาทของตลาดในการทำให้วิถีชีวิตมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติทุกประเภทกลายเป็นสินค้า จำเป็นต้องได้รับการยอมรับจากสังคมทั้งหมด อย่างไรก็ตาม เมื่อความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งรอบตัวมนุษย์ให้กลายเป็นสินค้า ได้ส่งผลในด้านลบต่อโครงสร้างทางสังคม พลังสังคมต่างๆในสังคมก็จะมารวมตัวกันเพื่อปกป้องสังคมจากการรุกรานของตลาด (Polanyi, 1957a: 140-1; Block and Somers, 1984: 57)

ดังนั้น เพื่อปกป้องสังคมจากผลกระทบของตลาด พลังอัตพิทักษ์ก็จะปรากฏขึ้นเพื่อต้านทานกับตลาดอิตาภิบาล และนำวิถีชีวิตทางสังคมแบบดั้งเดิมกลับมาอีกครั้ง สำหรับโพลานีย พลังสังคมนี้ไม่ใช่การเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นได้ทั่วไป และไม่ใช่พลังที่เกิดขึ้นมาจากความตระหนักเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงใดๆในสังคม แต่พลังอัตพิทักษ์เป็นปฏิกิริยาอันเกิดจากความไม่พอใจของสังคมที่มีต่อเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยม เพื่อสนับสนุนข้อเสนอนี้ โพลานียเสนอให้มองบทบาทของโรเบิร์ต โอเวน (Robert Owen) ผู้นำกลุ่มอัตพิทักษ์ในเวลานั้น ในความคิดของโอเวน สังคมทั้งหมดยังไม่สามารถนิ่งเฉยให้ตลาดเข้ามาครอบงำผลประโยชน์ไปได้ มิฉะนั้นแล้วจะเป็นการเปิดโอกาสให้เกิด “ชาตาทนทางเศรษฐกิจที่ร้ายกาจและยั่งยืน” (great and permanent evils) ได้ปรากฏตัวขึ้น (Polanyi, 1957a: 130) โพลานียขยายความคำว่า “ชาตาทนทางเศรษฐกิจ” ไว้อย่างน่าสนใจว่า หมายถึง กลไกของตลาดอิตาภิบาลมีความน่ากลัวและไร้เสถียรภาพ

“...ความน่ากลัว [ของตลาดอิตาภิบาล] อยู่ที่การบริหารจัดการที่เชื่อมโยงกันระหว่างภาคอุตสาหกรรม ภาคเกษตรกรรม หรือภาคพาณิชยกรรม ซึ่งทั้งหมดย่อมได้รับผลกระทบเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในกลไกราคา ภายใต้ระบบตลาด...” (Polanyi, 1957a: 131)

ด้วยเหตุนี้ การก่อตัวของพลังปกป้องตนเองจึงสะท้อนความกังวลและปฏิกิริยาที่มีต่อผลกระทบของตลาดเสรีโดยตรง ความพยายามนี้เป็นไปเพื่อตอบโต้บทบาทของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดในการเข้ามาจัดระเบียบสังคมแบบดั้งเดิมให้เป็นหน่วยการผลิต และเพื่อแสดงความ

ไม่พอใจอันเกิดจากบทบาทของภาคเอกชนในการผนวกเอากิจกรรมต่างๆของภาคอุตสาหกรรม ภาคเกษตรกรรม และภาคพาณิชยกรรม ญกวางแนวทางให้เป็นไปตามทิศทางของระบบตลาด ทั้งสิ้น (Polanyi, 1957a: 131-2) โพลานยีเสนอว่า ธรรมชาติของพลังอัตพิทักษ์ต่างจากพลังของตลาดอัตโนมัติเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ในขณะที่พลังตลาดมีการวางแผนและเคลื่อนไหวอย่างเป็นระบบเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมให้เข้าสู่สังคมแบบตลาด พลังปกป้องสังคมเกิดขึ้นเองตามสัญชาตญาณของมนุษย์ เมื่อสังคมต้องเผชิญหน้ากับปัญหาหรือผลในเชิงลบจากตลาดเสรีนิยม ปฏิกริยาเช่นนี้ไม่ได้ถูกชี้นำโดยความคิดเห็นทั่วไป แต่เป็นแรงจูงใจอันเกิดจากความรู้สึกร่วมกันอย่างแรงกล้าของผู้คนในสังคมที่ไม่พอใจการทำงานของตลาด (Polanyi, 1957a: 141) ความรู้สึกร่วมกันเกิดจากกลุ่มคนในชุมชนที่มาจากหลากหลายกลุ่ม ตั้งแต่ชนชั้นแรงงานไปจนถึงชนชั้นเจ้าของที่ดิน เมื่อพลังสังคมต่างๆมารวมตัวกัน กลไกที่สำคัญที่ใช้ปกป้องสังคมได้แก่ การผลักดันกฎหมายคุ้มครองตนเอง การรวบรวมสมัครพรรคพวกที่มีจุดยืนเดียวกัน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจของรัฐบาล เป็นต้น(Polanyi, 1957a: 132)

เมื่อกล่าวถึงธรรมชาติของพลังอัตพิทักษ์ในสังคม สิ่งที่ละเอียดไม่ได้คือการพูดถึงประเด็นเรื่องชนชั้น โพลานยีเสนอว่า เมื่อเราพูดถึงพลังสังคมที่ออกมาปกป้องตนเอง การอธิบายปฏิกริยาเช่นนี้เป็นพื้นฐานของคำอธิบายแบบชนชั้น (a class-based explanation) เป็นเรื่องที่แคบเกินไป แม้ว่าในความเป็นจริง ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า การเคลื่อนไหวเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกับประเด็นชนชั้น แต่โพลานยีพบว่า คำอธิบายแบบชนชั้นไม่ประสบความสำเร็จในการศึกษาการศึกษาในประเทศอังกฤษ โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่า เพราะเหตุใดชนชั้นหนึ่งจึงสามารถไปรวมตัวหรือสนับสนุนการเคลื่อนไหวของอีกชนชั้นหนึ่งที่ต่างกันได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คำอธิบายแบบชนชั้นล้มเหลวในการอธิบายว่า ชนชั้นที่ต่างกันยอมสามารถมารวมตัวกันเป็นพลังสังคมที่โพลานยีเรียกว่า “ขบวนการของผู้เห็นประโยชน์ส่วนรวม” (collectivist movement) ได้ (Polanyi, 1957a: 161) ทั้งนี้ ตามที่ได้ปรากฏในงานของโพลานยี แม้บ่อยครั้งที่เขาใช้ศัพท์ทางทฤษฎีของสำนักมาร์กซิสต์ (the Marxism School) เช่นคำว่า ชนชั้นนายทุน (bourgeois) หรือชนชั้นแรงงาน (working class) แต่โพลานยีเองได้วิพากษ์สำนักมาร์กซิสต์ว่ามีส่วนทำให้คำอธิบายแบบชนชั้นถูกนำไปใช้อธิบายพลังปกป้องตนเอง อันเป็นพลังที่เกิดขึ้นเพื่อตอบโต้แรงกดดันของตลาด การแสวงหากำไรของภาคการเงินเพียงหยิบมือเดียว และการสมรู้ร่วมคิดของนายทุนเพื่อกดดันให้รัฐบาลประเทศต่างๆก่อสงครามเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ สำหรับโพลานยี คำอธิบายแบบชนชั้นหยาบเกินไปและไม่เพียงพอในการอธิบายพลังอัตพิทักษ์และให้ธรรมาธิบายที่จำกัดมากสำหรับการศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมในระยะยาว⁶ (Polanyi, 1957a: 151-2) กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ในขณะที่มาร์กซิสต์อธิบายชนชั้นบน

⁶ คำวิพากษ์ทฤษฎีชนชั้นของสำนักมาร์กซิสต์ เกิดขึ้นเฉกเช่นเดียวกับที่โพลานยีได้วิจารณ์เดวิด ริคาร์โด (David Ricardo) ในการอธิบายชนชั้นในเชิงเศรษฐกิจและการเอารัดเอาเปรียบ ซึ่งเรียบง่ายเกินกว่าการอธิบายมิติทางสังคมที่สลับซับซ้อน

พื้นฐานของผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคล โพลานียีสร้างคำอธิบายเรื่องชนชั้นผ่านมิติทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนกลุ่มต่างๆ และพัฒนาการของสังคมในภาพรวม แล้วจึงใช้คำว่า “ชนชั้น” เป็นส่วนหนึ่งของพลังอัตพิทักษ์เพื่ออธิบายฐานะของที่ดิน เงิน และแรงงานในสังคมอีกทอดหนึ่ง⁷ (Block and Somers, 1984: 66-7)

ตามที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ แทนที่โพลานียีจะอธิบายพลังอัตพิทักษ์ในเชิงชนชั้น เขาได้อธิบายพลังปกป้องสังคมที่เกิดขึ้นว่าเป็นกลุ่มของประชาชนที่ได้รับผลกระทบร่วมกันจากความตะกละของตลาดเสรีนิยม โพลานียีเสนอว่า การขยายตัวของตลาด...

“...ส่งผลกระทบต่อปัจเจกชนอย่างเหลือคณานับ ทั้งต่อชาวบ้าน ผู้ทรงความรู้ ผู้บริโภค คนเดินถนน ผู้หาเช้ากินค่ำ นักกีฬา นักเดินทาง คนทำสวน คนใช้ มารดา และคนรัก ทั้งยังส่งผลต่อสมาคมต่างๆ เช่น ศาสนสถาน ชุมชน เมือง ญาติพี่น้อง สโมสร สหภาพแรงงาน แม้แต่พรรคการเมือง ก็ได้รับผลกระทบไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน...” (Polanyi, 1957a: 154)

ดังนั้น ไม่ว่าชนชั้นใดก็ตาม การเคลื่อนไหวหมู่เป็นปฏิกริยาเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของสังคมโดยรวม ซึ่งการสร้างคำอธิบายด้วยแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถทำให้เข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ จึงมีความจำเป็นต้องเข้าใจและอาศัยบริบททางสังคมมาช่วยในการสร้างคำอธิบาย (Polanyi, 1957a: 161-2; Polanyi, 1971: 52-3)

อย่างไรก็ดี ประเด็นสำคัญเกี่ยวกับชนชั้นอีกประการหนึ่งที่จำเป็นต้องกล่าวไว้ ณ ที่นี้คือ โพลานียีไม่เคยปฏิเสธความสำคัญของเรื่องชนชั้น แต่เป็นชนชั้นที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคม มากกว่าผลประโยชน์ของปัจเจกชน ในการวิเคราะห์ของเขาได้มีการพูดถึงชนชั้นเจ้าของที่ดิน ชนชั้นกลาง และชนชั้นแรงงานไว้อย่างชัดเจน โพลานียีได้เสนอว่า ทุกๆชนชั้นต่างพึงพอใจกับการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ที่พึงจะได้รับ หากสภาพเศรษฐกิจเพียงพอชนชั้นพ่อค้าย่อมไม่รู้สึกถึงผลเสียของตลาด ส่วนชนชั้นกลางซึ่งเป็นตัวคั่นระหว่างสังคมแบบตลาดและสังคมบุพกาลย่อมพึงพอใจกับผลประโยชน์ทางธุรกิจของพวกเขา หรือแม้แต่ชนชั้นแรงงานย่อมพึงพอใจกับการมีโอกาสได้งานทำ มีค่าจ้าง และค่าเช่าตามสมควร (Polanyi, 1957a: 133) แต่ทว่า เมื่อใดก็ตามที่เศรษฐกิจแบบตลาดเริ่มแสดงให้เห็นถึงผลในด้านลบ ไม่ว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ชนชั้นแต่ละชนชั้นจะเริ่มลุกขึ้นมาปกป้องผลประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าที่จะมุ่งรักษาผลประโยชน์ของตนเอง โพลานียีเสนอว่า ในศตวรรษที่ 19 ชนชั้นแรงงานกลายมาเป็นปัจจัยที่สำคัญของรัฐ ในขณะที่ชนชั้นพ่อค้าซึ่งอำนาจทางนิติบัญญัติถูกทำลาย เริ่มตระหนักถึงความสำคัญของการเป็นผู้นำทางการเมืองเพื่อควบคุมภาคอุตสาหกรรม การกล่าวในลักษณะนี้หมายความว่า ตลาดเท่าที่ระบบตลาดยังคงทำงานได้อย่างราบรื่น ปราศจากซึ่ง

⁷ ในการนี้สร้างคำอธิบายข้างต้นนี้ โพลานียีใช้องค์ความรู้และสถิติของสายมานุษยวิทยาามาแสดงให้เห็นถึงความเดือดร้อนของสังคม แทนที่จะใช้หลักฐานทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งล้มเหลวในการอธิบายถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นไม่สม่าเสมอ และความหมายบางอย่างที่คนในสังคมเข้าใจร่วมกัน การอาศัยองค์ความรู้ทางมานุษยวิทยาทำให้เขาสามารถเปรียบเทียบ (analogy) “สังคมแบบตลาด” และ “ลัทธิล่าอาณานิคม” ได้ในแง่ที่ว่า ทั้งสองปรากฏการณ์เข้ามาทำลายพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม จนต้องเผชิญกับแรงต้านทานเช่นเดียวกัน (Block and Somers, 1984: 66-7)

ความขัดแย้งและตึงเครียด (great stress and strain) ที่เกิดขึ้นจากสองชนชั้น การทำงานร่วมกันระหว่างรัฐและตลาดก็จะไม่กลายมาเป็นปัญหา ในทางตรงกันข้าม เมื่อใดก็ตามที่สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากความตึงเครียดในเชิงสถาบัน (the institutional strains) และความขัดแย้งระหว่างชนชั้น พลังอัดพิทักษ์เพื่อปกป้องสังคมก็จะเริ่มต้นทำงาน (Polanyi, 1957a: 133-34; Ozel, 1997: 116) การเคลื่อนไหวของพวกเขาจึงไม่ได้มาจากผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ แต่เป็นผลประโยชน์ทางสังคมท่ามกลางกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากตลาด (Polanyi, 1957a: 154-5)

จากการวิเคราะห์ถึงกฎแห่งการเคลื่อนไหวแบบทวิภาค โพลานียีทำให้เห็นถึงพลังสังคมสองกลุ่มที่ขัดแย้งกันท่ามกลางความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคม นั่นคือ พลังสังคมที่มาจากตลาดอัตโนมัติ และพลังสังคมจากกลุ่มอัดพิทักษ์ ในกรณีนี้ กลุ่มที่สนับสนุนพลังขับเคลื่อนของตลาดได้เน้นถึงความสำคัญของการพัฒนาทางเศรษฐกิจและอุดมการณ์แบบตลาด พลังสังคมกลุ่มนี้ได้รับการสนับสนุนจากผู้มีอำนาจทางการเมือง ในการเอื้อโครงสร้างทางกฎหมายและสังคม เพื่อรองรับทุนนิยมอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ 19 อีกด้านหนึ่ง พลังอัดพิทักษ์เคลื่อนไหวในลักษณะรวมกลุ่มเพื่อปกป้องประชาชน สวัสดิการ วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติจากผลกระทบในด้านลบของเศรษฐกิจแบบตลาด (Watson, 2005: 144-5) ที่สำคัญ พลังสังคมในกลุ่มที่สองนี้ส่งผลให้ตลาดเกิดการผูกปร่อนลงชั่วคราว และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในประวัติศาสตร์โลก

1.2 การผูกปร่อนของตลาดอัตโนมัติและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ประเด็นเรื่องการผูกปร่อนของตลาดอัตโนมัติ (the impaired self-regulation market) เป็นหนึ่งในคุณูปการที่สำคัญของโพลานียี ตามที่ได้อธิบายมาก่อนหน้านี้ โพลานียีเสนอว่า สังคมแบบตลาดจะไม่มีวันยั่งยืนในการพัฒนาทางเศรษฐกิจระยะยาว เนื่องจากการทำงานของตลาดที่ตั้งบนหลักเกณฑ์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ละเลยกฎเกณฑ์ทางสังคมอย่างสิ้นเชิง สังคมแบบตลาดจึงเป็นได้แค่เพียง “สังคมอุดมคติแบบสุดโต่ง” (a ‘stark -utopia’) เท่านั้น (Polanyi, 1957a: 3; Watson, 2005: 146) และย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ตลาดจะเข้าสู่สภาวะผูกปร่อน สำหรับโพลานียี เขาเห็นว่าการผูกปร่อนของตลาดอัตโนมัติเกิดขึ้นได้จาก 2 ปัจจัยสำคัญ ได้แก่ ประการแรก ความไม่สมบูรณ์ของเศรษฐกิจแบบตลาด และประการที่สอง ความล้มเหลวของการแบ่งแยกเศรษฐกิจและการเมืองออกจากกัน ทั้งสองปัจจัยได้นำไปสู่การเปลี่ยนผ่านที่สำคัญของระบบตลาด และก่อให้เกิดเหตุการณ์ที่เป็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมืองโลกนั่นคือ การปะทุขึ้นของสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง การถือกำเนิดของลัทธิฟาสซิสต์ และนโยบายเศรษฐกิจช็อคดลงใหม่ (New Deal)

1.2.1 การผูกมัดของเศรษฐกิจแบบตลาด: ความไม่สมบูรณ์ของเศรษฐกิจแบบตลาดและความล้มเหลวของการแบ่งแยกเศรษฐกิจและการเมือง

ปัจจัยแรกที่น่าไปสู่การผูกมัดของตลาดได้แก่ ความไม่สมบูรณ์ของเศรษฐกิจแบบตลาด โพลานียังตั้งข้อสังเกตว่า ในช่วงระหว่างปีค.ศ. 1879-1929 สังคมตะวันตกเต็มไปด้วยความตึงเครียดที่แฝงอยู่อันเกิดจากระบบตลาด และนำมาซึ่งการผูกมัดของเศรษฐกิจแบบตลาด พลวัตนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากพลังอัตพิทักษ์จากสังคม ในขณะที่อีกส่วนหนึ่ง มีที่มาจากความไม่สมบูรณ์ของตัวตลาดเอง ตามที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้นว่า ระบบตลาดกำหนดราคาให้กับองค์ประกอบต่างๆในกระบวนการผลิตและสินค้าอุปโภคบริโภค (Polanyi, 1971: 238) แต่เนื่องจากการทำงานของตลาดอัตโนมัติได้เริ่มต้นทำลายสังคม พลังสังคมต่างๆจึงมารวมกันเพื่อต้านทานการทำงานของตลาด ซึ่งเข้ามาเอาเปรียบแรงงาน ทำให้ค่าครองชีพและราคาอาหารเพิ่มสูงขึ้น ในขณะที่ค่าจ้างอยู่ในระดับต่ำ รวมไปถึงความไม่เป็นอิสระอย่างแท้จริงของแรงงาน ที่ดิน และเงิน (Polanyi, 1957a: 201-4) ตัวอย่างที่สำคัญดังที่ได้กล่าวมาแล้วคือ กรณีที่รัฐบาลอังกฤษออกกฎหมายความยากจนฉบับใหม่ในปี 1834 แทนที่กฎหมายสปินแฮมแลนด์ เพื่อปลดปล่อยแรงงานให้เป็นอิสระ มารองรับตลาดแรงงานเสรี เป็นต้น (Polanyi, 1957a: 136-7) ด้วยเหตุนี้ จึงไม่มีทางที่อุดมการณ์แบบตลาดจะสามารถสร้างความพึงพอใจให้กับสังคมโดยรวมในระยะยาวได้ อย่างน้อยที่สุด ใน 2 กรณี คือหนึ่ง การสร้างจุดดุลยภาพของระบบค่าจ้าง และสอง การรักษาอัตราค่าจ้างขั้นต่ำทางเศรษฐกิจ

ในประเด็นแรกเรื่องการสร้างจุดดุลยภาพของระบบค่าจ้าง โพลานียังได้รับอิทธิพลจากสำนักเคนส์เขียนในการสนับสนุนจุดยืนของเขา และในการวิพากษ์คำอธิบายเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก กล่าวคือ สำหรับแนวคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักซึ่งสอดคล้องกับการทำงานของตลาดอัตโนมัติ อุปสงค์รวมจะมีเสถียรภาพได้โดยกลไกอุปสงค์-อุปทาน-ราคา ที่ทำให้ค่าจ้างแรงงานและความต้องการใช้แรงงานปรับระดับการลงทุนให้เข้าสู่จุดดุลยภาพอย่างไรก็ตาม ตามตรรกะของเคนส์ การรวมตัวกันจัดตั้งองค์การพิทักษ์สิทธิแรงงาน หรือสหภาพแรงงานจะส่งผลต่อความยืดหยุ่นของระบบค่าจ้างในเชิงผกผัน จนกระทั่งจุดดุลยภาพของแรงงานไม่สามารถเกิดขึ้นได้ตามความเหมาะสม สหภาพแรงงานมักเรียกร้องให้รัฐบาลรักษาระดับค่าจ้างเอาไว้ ในขณะที่ ชนชั้นกลางอุตสาหกรรมยืนยันที่จะรักษาระดับการผลิตด้วยอัตราค่าจ้างที่ลดลง ดังนั้นหากไม่มีกลไกจัดการที่เหมาะสม การลงทุนภาคอุตสาหกรรมจะหยุดชะงัก อุปสงค์ต่อแรงงานจะลดลง และน้อยกว่าอุปทาน (Block and Somers, 1984: 58) จากสถานการณ์นี้ โพลานียังได้สรุปไว้อย่างน่าฟังว่า...

“...ภาวะการว่างงานในประเทศทุนนิยมเกิดจากข้อเท็จจริงที่ว่า นโยบายของทั้งรัฐบาลและสหภาพแรงงานต่างมุ่งรักษาระดับค่าจ้างแรงงาน ซึ่งมันไม่สอดคล้องกับระดับของแรงงานในกระบวนการผลิตที่เป็นอยู่ นี่จึงแสดงให้เห็น

เห็นถึงบทบาทของตลาดในการปฏิบัติต่อแรงงานมนุษย์ราวกับเป็นสินค้าประเภทหนึ่ง...” (Polanyi, 1957a: 177)

ปฏิกริยาจากพลังอัดพิทักษ์ได้ส่งผลกระทบต่อการทำงานของตลาดอย่างชัดเจน ในช่วงทศวรรษที่ 1830 จนถึงทศวรรษที่ 1920 การรวมตัวกันของชนชั้นแรงงานมีความเข้มแข็งขึ้นอย่างมาก จนกระทั่งระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเกิดความไม่สมบูรณ์เหมือนกับที่เศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิกกล่าวอ้างไว้ สถานการณ์เช่นนี้เป็นที่มาของวิกฤติเศรษฐกิจครั้งใหญ่ในทศวรรษที่ 1930 (the 1930s Great Depression) (Polanyi, 1957a: 176-7; Block and Somers, 1984: 58)

อีกประเด็นหนึ่งที่บ่งชี้ความไม่สมบูรณ์ของตลาดคือ ข้อเรียกร้องจากทุกชนชั้นในทุกสังคมให้รัฐบาลรักษาสวัสดิการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไว้ กล่าวคือ นับตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา การเกิดขึ้นของเศรษฐกิจแบบตลาดทำให้ไม่มีคนกลุ่มใดต้องการเผชิญกับสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอีกต่อไป สภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับกลไกการจัดการมาตรฐานทองคำ กล่าวคือ เมื่อประเทศใดก็ตามมีรายได้น้อยกว่ารายจ่าย ทองคำสำรองก็จะพร่องลงไป และปริมาณเงินสำรองก็จะลดลงไปตามลำดับ กลไกนี้ส่งผลโดยตรงต่อสวัสดิการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในแง่ที่ว่า ประเทศใดก็ตามที่ไม่สามารถสร้างรายได้ให้มากกว่ารายจ่าย ปัญหาทางเศรษฐกิจอันเกิดจากปริมาณทองคำสำรองลดลงก็จะตามมา ในสภาวะการณ์ที่ไม่มีผู้ใดต้องการเผชิญกับสภาพเศรษฐกิจตกต่ำ ชนชั้นแรงงานไม่ต้องการพบกับค่าจ้างที่ลดลงและสภาวะการว่างงาน เกษตรกรไม่ต้องการพบกับภาวะราคาพืชผลตกต่ำ หรือแม้แต่ชนชั้นนายทุนก็ไม่ต้องการให้ระบบการเงินธนาคารเปราะบาง สภาวะการณ์ลดลงของปริมาณทองคำสำรองจะกลายเป็นปัญหามาขึ้นมา ดังนั้น ในจัดการกับสภาพปัญหานี้ ระบบธนาคารกลางของชาติต้องเข้ามาแทรกแซงกลไกมาตรฐานทองคำผ่านการจัดการทางด้านสกุลเงินและระบบสินเชื่อ ณ จุดนี้เอง เมื่อใดก็ตามที่ธนาคารกลางเริ่มลดความมีอิสระ (automatism) ของระบบมาตรฐานทองคำ จุดดุลยภาพของตัวกลไกก็ย่อมลดลง นี่จึงเป็นจุดอ่อนของระบบตลาดที่จำเป็นต้องถูกแทรกแซงและเป็นที่มาของการผูกมัดของตลาด สืบเนื่องจากการปรากฏการณ์นี้ ชาติต่างๆจึงใช้นโยบายปกป้องตลาด ซึ่งต่างฝ่ายต่างตั้งกำแพงภาษีต่อกัน ผลก็คือ ชาตินิยมอำนาจในยุโรปผันตัวเองเป็นนักล่าอาณานิคมทางเศรษฐกิจ เพื่อให้แน่ใจว่าพวกเขาจะเข้าถึงแหล่งตลาดในแอฟริกาและในเอเชีย (Polanyi, 1957a: 194-5 and 217; Block and Somers, 1984: 58-60) ความล้มเหลวของเศรษฐกิจแบบตลาดในการสร้างจุดดุลยภาพของระบบค่าจ้าง และการรักษาสวัสดิการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แสดงให้เห็นว่า สังคมแบบตลาดไม่สามารถดำรงอยู่ได้ในระยะยาว และต้องถึงจุดเสื่อมถอยในท้ายที่สุด

ปัจจัยที่สองที่นำไปสู่การผูกมัดของตลาดได้แก่ ความล้มเหลวในการแบ่งแยกพื้นที่ทางการเมืองและเศรษฐกิจออกจากกัน กล่าวคือ การสร้างสังคมแบบตลาดจำเป็นต้องแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองออกจากกัน เพื่อประกันความมีเสถียรภาพของเศรษฐกิจแบบตลาด และในเวลาเดียวกันก็เพื่อรับประกันความปลอดภัยของชนชั้นปกครองหรือผู้มีอำนาจในสถาบัน

ด้วย ในประเด็นนี้ เอลเลน วู้ด (Ellen Wood) เสนอว่า การแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองออกจากกันทำให้สถานะของทุนนิยมมีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น อย่างน้อยที่สุด การแบ่งแยกพื้นที่เช่นนี้ได้สร้างปัญหาให้กับกลุ่มเคลื่อนไหวต่อต้าน ซึ่งมักจะสับสนและไปมุ่งโจมตีรูปแบบทุนนิยมที่กดขี่ขูดรีดอย่างโจ่งแจ้ง มากกว่าโจมตีทุนนิยมในรูปแบบก้าวหน้าที่มีความละเอียดซับซ้อนในการใช้ประโยชน์จากแรงงานและที่ดินมากกว่า (Wood, 2003: 13) จากข้อเสนอของวู้ดนี้ หากระบบเศรษฐกิจแบบตลาดประสบความสำเร็จก็จะสามารถเข้าถึงโครงสร้างต่างๆในสังคมได้อย่างแยบยลมากยิ่งขึ้น และในขณะเดียวกัน ปัญหาเรื่องความไม่เสถียรภาพของสถาบัน ซึ่งเป็นข้อจำกัดในการแสวงหากำไรในระบบตลาดก็ย่อมหมดไป (Wood, 2003: 23)

อย่างไรก็ตาม โพลานยีชี้ให้เห็นว่า การผูกครองของตลาดอัตโนมัติย่อมนำไปสู่การแทรกแซงจากภาคการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

“...เมื่อวงจรทางการค้าล้มเหลวในการทำงานและไม่สามารถรักษาระดับการจ้างงานให้ดีได้ดังเดิม เมื่อการนำเข้ามีมากกว่าการผลิตเพื่อส่งออก เมื่อกฎระเบียบของธนาคารกลางทำให้ภาคธุรกิจเกิดความวิตกกังวล [หรือ] เมื่อลูกหนี้ไม่สามารถจ่ายเงินคืนได้ รัฐบาลจำเป็นต้องเข้ามาแทรกแซงเพื่อลดความตึงเครียด ในยามฉุกเฉิน หน่วยทางสังคมจำเป็นต้องเรียกหาการแทรกแซงอยู่เสมอ...” (Polanyi, 1957a: 206)

ยิ่งระดับความตึงเครียดทางการเมืองและเศรษฐกิจมีมากเพียงใด รัฐก็ยิ่งถูกชักนำให้มียุทธศาสตร์เข้ามาแทรกแซงมากขึ้นเท่านั้น แต่เมื่อถึงจุดหนึ่ง การแทรกแซงนี้จะส่งผลให้ความตึงเครียดในตัวสถาบันปะทุขึ้น ด้วยเหตุนี้ โพลานยีชี้ให้เห็นว่า การแบ่งแยกในเชิงสถาบันระหว่างพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมือง ไม่เคยประสบความสำเร็จ (Polanyi, 1957a: 196) เนื่องจากเมื่อความตึงเครียดได้ปะทุขึ้น แนวโน้มที่ระดับความรุนแรงจะขยายตัวจากพื้นที่ทางเศรษฐกิจไปสู่พื้นที่ทางการเมืองก็จะตามมา ซึ่งนี้ทำให้ความพยายามในการแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองไม่ประสบความสำเร็จ (Polanyi, 1957a: 217-8)

จากงานของโพลานยี ตรรกะของการแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองสามารถนำมาปรับใช้กับยุคเสรีนิยมใหม่ได้ โดยที่เราจำเป็นต้องเข้าใจว่า การผูกครองของระบบตลาดและความตึงเครียดในเชิงสถาบันได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญ

1.2.2 การเปลี่ยนแปลงทางสังคม: ภายหลังการผูกครองของตลาด

ภายหลังจากการผูกครองของตลาด สถานการณ์โลกในยุคนั้นได้นำมาสู่ความยุ่งเหยิงทางเศรษฐกิจที่รุนแรงมากยิ่งขึ้น พร้อมกับพลังแห่งการเคลื่อนไหวปกป้องตนเองเพื่อต่อต้านการทำงานของตลาดในระดับที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น (Block and Somers, 1984: 58) ในบริบททางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง โพลานยีเสนอว่า มี 3 เหตุการณ์สำคัญของโลกที่เป็นผล

พวงมาจากการกฎการเคลื่อนไหวแห่งทวีภาคและการผูกครองของตลาด อันได้แก่ สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง การเกิดขึ้นของลัทธิฟาสซิสต์ และนโยบายข้อตกลงใหม่ (the New Deal) ในสหรัฐ

ตามที่ได้พูดถึงในส่วนที่แล้วว่า ความล้มเหลวของระบบมาตรฐานทองคำและระบบสินเชื่อ ได้ส่งผลกระทบให้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเกิดการผุพังลงชั่วขณะหนึ่ง และชาติมหาอำนาจในยุโรปได้ผันตัวกลายเป็นนักล่าอาณานิคมอย่างเปิดเผยนั้น สงครามโลกครั้งที่หนึ่งจึงเป็นผลลัพธ์ที่ตามมาของความขัดแย้งในระดับระหว่างประเทศ เหตุผลก็คือ ในช่วงก่อนสงครามโลกจะปะทุขึ้น เมื่อใดก็ตามที่ความขัดแย้งระหว่างประเทศมีแนวโน้มจะพัฒนากลายเป็นสงครามที่รุนแรง เหล่าบรรดานายธนาคารและกลุ่มธุรกิจภาคการเงินจะรีบเข้ามาใกล้เกลี่ยสถานการณ์เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดและหาทางออกในทันทีทันใด เพราะเมื่อใดก็ตามที่สงครามเกิดขึ้น ผลกำไรและการประกอบธุรกิจย่อมได้รับผลกระทบตามไปด้วย แต่ทว่าเมื่อชาติมหาอำนาจอาณานิคมเกิดความขัดแย้งจนกลายเป็นเรื่องที่ตึงเครียดอย่างมากในเวทีระหว่างประเทศ เวทีเจรจาสันติภาพเช่นนี้ย่อมไม่ได้ผล และนี่ก็ได้ส่งผลให้ดุลยภาพแห่งอำนาจ (the balance of power) เปลี่ยนแปลงไปด้วย เห็นได้ว่าภายหลังจากสงครามยุติลงได้ไม่นาน มีความพยายามที่จะรื้อฟื้นกลไกทางการเงินขึ้นมาใหม่อีกครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระบบมาตรฐานทองคำ แต่ความพยายามนี้ได้นำไปสู่สถานการณ์ที่เลวร้ายมากยิ่งขึ้น (Block and Somers, 1984: 60)

กล่าวคือ ความล้มเหลวในการแบ่งแยกพื้นที่ทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองในสังคม ได้นำไปสู่ความตึงเครียดเชิงสถาบันไม่เพียงแต่ในด้านเศรษฐกิจ แต่เป็นทุกภาคส่วนในสังคมและภาคการเมืองด้วย ภายหลังจากสงครามโลกสิ้นสุดลงก็ได้มีความตึงเครียดใหม่เกิดขึ้น การรื้อฟื้นระบบมาตรฐานทองคำไม่สามารถทำงานได้ เพราะความขัดแย้งระหว่างประชาธิปไตยรัฐสภาและระบอบทุนนิยม ภายใต้ระบอบประชาธิปไตย ชนชั้นแรงงานปกป้องตนเองจากเศรษฐกิจแบบตลาดผ่านกระบวนการทางนิติบัญญัติ ในขณะที่ ชนชั้นนายทุนก็ต้องการรักษาความสามารถของการแข่งขันในระดับระหว่างประเทศ นี่จึงกลายเป็นภาวะชะงักงัน (deadlock) ทางเศรษฐกิจ เนื่องจากว่า ชนชั้นแรงงานไม่มีทางเลือกอื่นนอกจากการพึ่งพา ระบอบทุนนิยม ในขณะที่ ชนชั้นนายทุนซึ่งไม่สามารถโต้แย้งสิทธิของแรงงานในรัฐสภาได้ ก็ไม่สามารถผลักดันให้ทุนนิยมเดินหน้าต่อไปได้ (Block and Somers, 1984: 60-1)

ในสถานการณ์ที่ยังเหยิงและไม่มีทางออกเช่นนี้ โพลานยีเห็นว่า ลัทธิฟาสซิสต์กลายมาเป็นทางออกของชนชั้นผู้ปกครองในการรักษาเสถียรภาพของตลาด การเกิดขึ้นของลัทธิฟาสซิสต์เปิดโอกาสให้ตลาดสามารถทำงานต่อไปได้ โดยไม่มีปัญหาเรื่อง “ความขัดแย้ง” (frictions) หรือสภาวะซึ่งต่างฝ่ายต่างต่อสู้กันตลอดเวลา นอกจากนี้ การแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองซึ่งเคยล้มเหลวไปก่อนหน้านี้ ก็ย่อมสามารถกลับมาเป็นไปได้อีกครั้ง (Ozel, 1997: 117) ทั้งนี้ ทางออกดังกล่าวจำเป็นต้อง “ให้การศึกษาใหม่” (reeducation) ที่ทำให้ประชาชนไม่รู้สึกรู้สีกต่อต้าน การศึกษาใหม่นี้ช่วยสลายแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์กันของมนุษย์ในทุกรูปแบบ ผ่านบทสนทนาที่มีเป้าหมายเพื่อจัดการกับความไม่เชื่อฟังหรือความไม่ยอมตามของ

สังคม (Polanyi, 1957a: 237-8) อย่างไรก็ดีตาม สำหรับชาติที่ปฏิเสธการรับเอาลัทธิฟาสซิสต์ไปปฏิบัติ นโยบายข้อตกลงใหม่ (the New Deal) กลายมาเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่เอื้อให้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดสามารถทำงานต่อไปได้ (Block and Somers, 1984: 61) แต่ทั้งนี้ รัฐบาลอาจไม่ต้องให้ความสำคัญกับมาตรฐานทองคำ และมุ่งความสนใจไปที่การพัฒนาเศรษฐกิจของชาติแทน ดังเช่นในกรณีนโยบายข้อตกลงใหม่ของสหรัฐฯ (Polanyi, 1957a: 229).

กล่าวโดยสรุป จากการทบทวนงานเขียนของคาร์ล โพลานยีทำให้ได้ค้นพบคุณูปการที่สำคัญในหลายประเด็นสำหรับการถกเถียงเรื่องการเปลี่ยนผ่านที่เหมือนกันระหว่างยุคเสรีนิยมและยุคเสรีนิยมใหม่ ในที่นี้ได้เสนอไว้ 5 ประเด็น อันประกอบไปด้วย

ประการแรก ในการวิเคราะห์ถึงเศรษฐกิจแบบตลาดและสินค้าอุปโภคบริโภค ทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนในการทำความเข้าใจการทำงานของตลาดเสรีนิยมใหม่ ซึ่งได้บทบาทหลักในการทำให้องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารกลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค ภายใต้รูปแบบตลาดที่เรียกว่า “เศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้” (knowledge-based market economy) ตลาดดังกล่าวนี้จำเป็นต้องมีชุดของสินค้าอุปโภคบริโภคที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ อันได้แก่ สิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า ซึ่งจะโต้กล่าวถึงละเอียดในบทที่สาม ในขณะที่บทที่สี่จะได้พูดถึงองค์การระหว่างประเทศที่ทำหน้าที่ดูแลการใช้ประโยชน์จากสินค้าเหล่านี้ รวมถึงบทบาทของรัฐทุนนิยมก้าวหน้าโดยเฉพาะสหรัฐฯ ในการผูกขาดสิทธิบัตร

ประการที่สอง ในกรณีของกฎหมายสปีนแฮมแลนด์และกฎหมายปฏิรูปความยากจนใหม่ ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดไม่ได้มีวิวัฒนาการมาจากตลาดเสรีนิยม แต่เป็นบทบาทของสถาบันทางการเมืองหรือรัฐบาลที่วางแผนให้เกิดขึ้นอย่างตั้งใจ (Block and Somers, 1984: 56) นี่จึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการถกเถียงถึงบทบาทของรัฐภายใต้กระแสเสรีนิยมใหม่ ในบทที่ห้า จะเป็นการถกเถียงถึงบทบาทของรัฐไทยในการพัฒนาระบบทรัพย์สินทางปัญญาตามข้อเรียกร้องของประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำ

ประการที่สาม การพูดถึงพลังอัตพิทักษ์ทำให้ได้คำอธิบายที่ชัดเจนว่า ปฏิบัติการที่มีต่อผลกระทบในเชิงลบของตลาดสามารถก่อตัวขึ้นได้ ณ ที่ใดก็ตามที่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเข้าไปสร้างปัญหาให้กับสังคมนั้นๆ นอกจากนี้ พลังสังคมที่ปกป้องสังคมไม่จำเป็นต้องเคลื่อนไหวด้วยเหตุผลของชนชั้น แต่เป็นพลังสังคมต่างๆ ในสังคมที่เห็นพ้องต้องกันว่าจำเป็นต้องรวมตัวกันเคลื่อนไหว ในบทที่สี่ จะเป็นการแสดงให้เห็นถึงการนำข้อเสนอของโพลานยีเรื่องพลังอัตพิทักษ์มาวิเคราะห์กับขบวนการเคลื่อนไหวในยุคเสรีนิยมใหม่ และสำหรับบทที่ห้าจะเป็นการศึกษาถึงกรณีขบวนการเคลื่อนไหวในประเทศไทย

ประการที่สี่ สำหรับในส่วนการผูกครองของตลาด ทำให้ต้องตระหนักถึงความเป็นไปได้ที่ตลาดเสรีนิยมใหม่จะเกิดการผูกครองเช่นเดียวกัน วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ขอเสนอว่า การประกาศมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรของประเทศไทยเป็นการสะท้อนถึงความผูกครองของตลาดในช่วงเวลาหนึ่ง เนื่องจากอิทธิพลของตลาดในการสร้างระบบสิทธิบัตรโลกแบบครอบจักรวาลถูกท้าทาย ซึ่งในบทที่หกจะได้วิเคราะห์ในเรื่องนี้อย่างละเอียด

ประเด็นสำคัญประการสุดท้ายคือ การวิเคราะห์เรื่องการเปลี่ยนผ่านทางสังคมของโพลานยีเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการวิเคราะห์ถึงการปรับตัวของระบบทุนนิยมและขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้าน ภายหลังจากที่ตลาดเสรีนิยมใหม่เริ่มแผ่ร่อน รวมถึงความเป็นไปได้ของการที่พลังปกป้องสังคมจะพัฒนากลายเป็นพลังด้านทุนนิยม ประเด็นทั้งหมดนี้จะได้อธิเคราะห์ในบทที่เจ็ด

2. บทต่อยอดทฤษฎีของโพลานยี (Beyond Polanyi): บทวิเคราะห์ทฤษฎีสู่ตลาดเสรีนิยมใหม่

อิทธิพลจากงานเขียนของโพลานยีที่มีต่อวรรณกรรมในปัจจุบันตลอดหลายช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ได้พิสูจน์ให้เห็นในเบื้องต้นว่า กรอบแนวคิดของโพลานียังคงมีความสำคัญในการเป็นพื้นฐานต่อการทำความเข้าใจพัฒนาการของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดในยุคเสรีนิยมใหม่ เนื้อหาในบทนี้เป็นการเสนอบทวิเคราะห์ว่า กฎการเคลื่อนไหวแบบทวิภาคยังคงสามารถนำมาทำความเข้าใจ “สังคมแบบตลาดเสรีนิยมใหม่” (the neoliberal market society) ได้ เมื่อเอ่ยถึงสังคมแบบตลาดเสรีนิยมใหม่ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้หมายถึงธรรมชาติหรือคุณลักษณะของระบบทุนนิยมในศตวรรษที่ 20 ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้ยุคผู้นำฝ่ายขวาใหม่อย่างประธานาธิบดีโรนัลด์ เรแกนแห่งสหรัฐฯ และนายกรัฐมนตรีมากาเร็ต แทตเชอร์แห่งประเทศอังกฤษ (Harvey, 2006: 12; Harvey, 2007: 1-4) สังคมแบบตลาดเป็นหน่วยรวมของเศรษฐกิจในยุคเสรีนิยมใหม่ (the neoliberal market economy) และบทบาทของรัฐเสรีนิยมใหม่ (the role of neoliberal state) หน่วยแรกหมายถึงหมายถึง ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ และกระบวนการทำองค์ความรู้ให้กลายเป็นสินค้า (Jessop, 2007) ในขณะที่หน่วยหลัง หมายถึงบทบาทของรัฐในการเป็นสถาบันเพื่อทำหน้าที่สร้างสินค้าอุปโภคบริโภค ความขัดแย้งทางสถาบันอันเกิดจากระบบตลาดและพลังปกป้องสังคม รวมถึงการสร้าง ความชอบธรรมให้แก่บรรษัทเอกชนในการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาผ่านทางระบบกฎหมาย (Harvey, 2007: 64-70)

โครงสร้างของเนื้อหาในส่วนนี้แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรก เป็นการแสดงว่า กรอบแนวคิดของโพลานยีในเรื่องตลาดอัตโนมัติ (the self-regulating market) สามารถนำมาอธิบายเศรษฐกิจตลาดเสรีนิยมใหม่และสังคมแบบตลาดได้อย่างไร ส่วนนี้เป็นการแนะนำคุณลักษณะของตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่ กระบวนการทำงานของตลาด สินค้าอุปโภคบริโภคในยุคเสรีนิยมใหม่ และบทบาทของรัฐในการสนับสนุนสังคมแบบตลาด ถัดไปในส่วนที่สอง เนื้อหาต้องการแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของพลังสังคมเพื่อปกป้องสังคม พอถึงยุคเสรีนิยมใหม่ตลาดได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางและเข้มข้นมากยิ่งขึ้น ทำให้พลังสังคมกลุ่มนี้พัฒนาขึ้นมาจากที่เคยเกิดขึ้นในยุคเสรีนิยมใหม่อย่างมาก และในส่วนสุดท้าย เป็นการพิจารณาถึงการรวมตัวของพลังปกป้องสังคมในสังคมต่างๆ จนกลายเป็นพลังต่อต้านระบบทุนนิยมในระดับโลก ผลที่สำคัญคือ พลังตลาดจำเป็นต้องปรับตัว เพื่อรักษาสภาพการทำงานของระบบตลาดให้

สามารถเดินหน้าต่อไปได้ นอกจากนี้ ยังได้วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ภายหลังจากตลาดเกิดผู้ร่อนและการปะทะกันของพลังตลาดและพลังปกป้องสังคม

2.1 ตลาดอิตาลีบาลเสรีนิยมใหม่ สินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ และบทบาทของรัฐเสรีนิยมใหม่

คุณลักษณะพื้นฐานของตลาดเสรีนิยมและตลาดเสรีนิยมใหม่ซึ่งมีความคล้ายคลึงกัน ทำให้กรอบวิธีคิดของโพลานียังคงสามารถนำมาปรับใช้ในยุคปัจจุบันได้ กล่าวคือ กระบวนการแสวงหากำไรของตลาด สินค้าอุปโภคบริโภค และพลังปกป้องสังคมที่ไม่พอใจระบบตลาด ยังคงดำเนินต่อไป อาจกล่าวได้ว่า ตลาดอิตาลีบาลเสรีนิยมใหม่เป็นรูปแบบตลาดที่พัฒนามาจากระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม ซึ่งทั้งหมดได้สะท้อนให้เห็นถึงพลังของอุดมการณ์แบบตลาดที่มีการปรับตัวตลอดเวลา (Birchfield, 1999: 38) อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ต้องตระหนักคือรูปแบบบางประการของระบบตลาด ซึ่งสร้างกลไกใหม่ๆ ขึ้นมาในยุคเสรีนิยมใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตลาดแบบองค์ความรู้ สินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ และบทบาทของรัฐที่ปรับตัว ทำให้พลังตลาดมีความแยบยลในการรองรับการทำงานและแสวงหากำไรมากยิ่งขึ้น

2.1.1 ตลาดอิตาลีบาลเสรีนิยมใหม่: ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้

ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1980 แนวคิดเรื่องตลาดเสรีได้พัฒนากลายเป็นรูปแบบของตลาดเสรีนิยมใหม่ อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ได้สนับสนุนแนวคิดที่รองรับการทำงานของตลาด อันประกอบด้วย การลดกฎเกณฑ์ควบคุมทางธุรกิจ (deregulation) การแปรรูปกิจการรัฐหรือรัฐวิสาหกิจให้เป็นของเอกชน (privatization) และการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ (liberalization) ในรูปแบบของโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ แนวคิดดังกล่าวนี้สะท้อนออกมาในปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “ฉันทามติวอชิงตัน” (Washington Consensus) ซึ่งเป็นแนวคิดทางเศรษฐกิจและการต่างประเทศอันเกิดจากชนชั้นนำในกลุ่มขวาใหม่และฝ่ายกระแสหลักใหม่ (โปรดดู, Williamson, 1990) ฮาร์วีย์ชี้ให้เห็นว่า แนวคิดเสรีนิยมใหม่เป็นวาทกรรมของการสถาปนาอำนาจนำซึ่ง...

“...รัฐเกือบทุกรัฐ ตั้งแต่ประเทศที่เกิดใหม่จากการล่มสลายของสหภาพโซเวียต ไปจนถึงรัฐสวัสดิการและประเทศประชาธิปไตยสังคมนิยมแบบเก่าอย่างเช่น นิวซีแลนด์และสวีเดน ต่างรับเอาทฤษฎีเสรีนิยมใหม่ไปปรับใช้เป็นนโยบายภายในประเทศทั้งสิ้น [รวมไปถึง] ประเทศแอฟริกาใต้ในยุคหลังการเหยียดผิว ก็รับเอาแนวคิดเสรีนิยมใหม่ไปปฏิบัติอย่างรวดเร็ว แม้แต่ประเทศจีน...ก็ยังมีที่ท้าว่ำกำลังเดินตามแนวทางนี้เช่นกัน...” (Harvey, 2007: 3)

อิทธิพลของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ครอบคลุมพื้นที่ต่างๆ ตั้งแต่การศึกษา สื่อมวลชน บรรษัทเอกชน และกลุ่มธุรกิจการเงิน สถาบันของรัฐ รวมไปถึงองค์การระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ธนาคารโลก และองค์การการค้าโลก ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นองค์การที่กำหนดระเบียบและมียุทธพลเหนือกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมทั่วโลก (Harvey, 2007: 3) พลวัตนี้ได้ทำลายพลังปกป้องสังคมมาตั้งแต่ช่วงหลัง

สงครามโลกครั้งที่สอง นักวิชาการที่วิพากษ์นโยบายเสรีนิยมใหม่จึงเห็นด้วยกับแนวคิดของโพลานีที่มองว่าอุดมการณ์แบบตลาดเป็นเพียงเรื่องอุดมคติเท่านั้น (Drahokoupil, 2004: 836; Block and Somers, 1984: 47-8) ธรรมชาติของตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่ถูกสอดแทรกเข้าไปสู่วิถีชีวิตของมนุษย์ บนสมมติฐานที่ว่า พฤติกรรมของมนุษย์ถูกกำหนดโดยความเป็นสัตว์เศรษฐกิจ (an economic man) ซึ่งมุ่งแสวงหากำไรสูงสุดอยู่เสมอและมุ่งรักษาผลประโยชน์ของตนเองตลอดเวลา ผลที่ตามมาคือ ระบบตลาดได้ทำให้การเมืองเป็นเรื่องที่ไกลตัวและห่างเหินจากความเป็นจริงทางสังคม ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้คุณค่าทางสังคมอื่นๆ ถูกมองข้ามไป ความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเช่นการเคารพนับถือ ความอดทนอดกลั้น และการพัฒนาทางสังคมถูกแทนที่ด้วยตรรกะทางเศรษฐกิจจนหมดสิ้น (Birchfield, 1999: 31-2) สืบเนื่องจากแนวคิดของโพลานี โรนัลโด มังก์ชี้ให้เห็นว่า ในยุคสมัยของสังคมยุคก่อนทุนนิยม ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเป็นเพียงส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ทางสังคมเท่านั้น ความสัมพันธ์แบบตลาดถูกควบคุมและวางกฎเกณฑ์โดยปฏิสัมพันธ์ทางสังคม แต่ทว่าพอถึงสังคมยุคทุนนิยม ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่เกิดขึ้นได้ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมถูกจำกัดฐานะเหลือเพียงองค์ประกอบหนึ่งของระบบเศรษฐกิจเท่านั้น (Munck, 2007: 16-7)

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ต่างไปจากระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยมคือ ตลาดเสรีนิยมใหม่ไม่ได้จำกัดบทบาทของการแสวงหากำไรอยู่ที่ภาคเศรษฐกิจที่จับต้องได้ (real sector) หรือธุรกิจจากภาคอุตสาหกรรมเท่านั้น แต่ยังได้ขยายอิทธิพลไปสู่ภาคการเงินของโลก ภาคแปรรูปกิจการรัฐ การลดการควบคุมของภาครัฐ การเปิดเสรีการค้าและการลงทุน รวมถึงภาคทรัพย์สินทางปัญญาด้วย กลไกของตลาดเสรีนิยมใหม่ได้พัฒนาระบบตลาดให้ตอบสนองต่อกระบวนการสะสมทุนที่รอบด้านมากยิ่งขึ้น จากเดิมที่ที่เพียงที่ดิน แรงงาน และเงินทำหน้าที่ในระบบตลาด กระบวนการทางเศรษฐกิจในการแปรเปลี่ยนสภาพแวดล้อมให้กลายเป็นสินค้าได้เข้าไปสู่วงการการเมือง การศึกษา สาธารณสุข สวัสดิการ วิทยาศาสตร์ และกิจกรรมอื่นๆ ที่ควบคุมโดยกลุ่มธุรกิจ การขยายตัวของพลังตลาดไปทุกวงการช่วยเพิ่มโอกาสในการแสวงหากำไร โดยไม่ต้องคำนึงถึงต้นทุนทางสังคมใดๆ (Jessop, 1996: online) ประเด็นที่วิพากษ์กันขณะนี้ให้ความสนใจคือ บทบาทของตลาดในการสนับสนุนให้มีการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา โดยให้เหตุผลว่าเพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาทางเทคโนโลยีและองค์ความรู้แขนงต่างๆ (Harvey, 2007: 64) ภายใต้อิทธิพลของตลาด โอกาสในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากความรู้และข้อมูลข่าวสารถูกจำกัดเนื่องจากตลาดเสรีนิยมใหม่มองว่า สิ่งของต่างๆ ทั้งหมดสามารถเปลี่ยนแปลงให้เป็นสินค้าอุปโภคบริโภคเพื่อรองรับระบบตลาดได้ทั้งสิ้น ตลาดถูกมองว่าเป็นตัวกลางที่เหมาะสมที่สุดในกระบวนการตัดสินใจของมนุษย์ กฎของราคาสามารถจัดสรรให้สินค้าทุกอย่างสามารถซื้อขายกันได้ได้อย่างเหมาะสมและถูกต้องตามกฎหมาย แม้แต่องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารก็ตาม (Harvey, 2007: 160-165; Munck, 2006: 178)

เจสซอบเสนอว่า ท่ามกลางกระแสทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ที่กำลังก่อตัว องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารกลายเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สุด และกลายเป็นสินค้าหลักที่มีการแข่งขันกัน

ในตลาด เขาเรียกสภาพนี้ว่า “เศรษฐกิจระบบตลาดที่อาศัยฐานความรู้” (the knowledge-based economy) (Jessop, 2007) เพื่อทำความเข้าใจกลไกการทำงานของตลาดนี้ คริสโตเฟอร์ เมย์ (Christopher May) และซูซาน เซล (Susan Sell) สร้างคำอธิบายที่เรียกว่า “กฎของความหายาก” (law of scarcity) ขึ้นมาอธิบายตรรกะของพลังตลาดในการเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารให้กลายเป็นสินค้าอย่างเต็มตัว พวกเขาเสนอว่า หลักการของทรัพย์สินทางปัญญาต้องทำให้องค์ความรู้กลายเป็นทรัพยากรที่หายาก แม้ว่าพื้นฐานองค์ความรู้ไม่ใช่สิ่งของที่หาได้ยาก กล่าวคือ โดยทั่วไปแล้ว การใช้สิ่งของวัตถุมีความแตกต่างจากการใช้องค์ความรู้ในเรื่องของความหายาก คำว่า “ความหายาก” ในที่นี้หมายถึง การแย่งชิงในการใช้ (rivalrous) ในแง่ที่ว่าเมื่อมีผู้หนึ่งใช้สิ่งของชิ้นหนึ่ง บุคคลที่สองย่อมไม่สามารถใช้ได้พร้อมกัน หากบุคคลทั้งสองมีความต้องการใช้พร้อมกัน ทั้งคู่จำเป็นต้องเข้าสู่ระบบตลาดโดยให้กลไกราคาเป็นตัวตัดสิน แต่ในกรณีของความรู้และข้อมูลข่าวสาร บุคคลสองคนสามารถใช้ร่วมกันได้ เนื่องจากการใช้ความรู้ในเรื่องหนึ่งของบุคคลๆหนึ่งไม่ได้ทำให้บุคคลอีกคนหนึ่งไม่สามารถเข้าถึงได้ และไม่ได้ทำให้อรรถประโยชน์ขององค์ความรู้นั้นๆที่มีต่อสังคมลดลง (social marginal utility) ในแง่นี้ การเกิดขึ้นของระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลกส่งผลให้องค์ความรู้ซึ่งไม่ใช่สิ่งของที่หายากโดยกำเนิด กลายมาเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคในระบบตลาด และจำเป็นต้องใช้เงินในการเข้าถึง (May and Sell, 2006: 5-6; Polanyi, 1971; 145)

ในทำนองเดียวกันกับกฎของความหายาก “การวิเคราะห์เชิงคุณค่า” (the value-based analysis) เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ทำให้เข้าใจถึงกระบวนการทำให้องค์ความรู้กลายเป็นสินค้า แนวทางนี้เสนอว่าสิ่งของตามธรรมชาติทุกประเภทมีคุณค่าในตัวของมันเองทั้งคุณค่าในการใช้สอย (use-value) และคุณค่าในการแลกเปลี่ยน (exchange-value) ด้วยเหตุนี้ ในภาษาของเสรีนิยมใหม่ คุณค่าในการใช้สอยขององค์ความรู้หรือภูมิปัญญาที่ใช้ร่วมกัน ก่อให้เกิดความไม่แน่นอนและไม่ได้นำไปสู่นวัตกรรมใดๆ ดังนั้น เพื่อรองรับอุดมการณ์ของตลาดแบบองค์ความรู้ ภูมิปัญญาทั้งหมดจำเป็นต้องได้รับคุณค่าในการแลกเปลี่ยน เพื่อแปรสภาพทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ร่วมกันให้กลายเป็นสิ่งที่เรียกว่าทรัพย์สินทางปัญญา (Jessop, 2003: 18-22) จากเดิมที่ภูมิปัญญาเป็นเสมือนสิ่งของที่ใช้ร่วมกันภายในชุมชน ระบบทรัพย์สินทางปัญญาทำให้องค์ความรู้ต่างๆมีเจ้าของ และเปิดโอกาสให้เจ้าของเหล่านั้นสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย (May and Sell, 2006: 6) ตรรกะทั้งสองถือเป็นแก่นกลางทางความคิดของระบบทรัพย์สินทางปัญญาและสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ อันได้แก่ สิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า (Jessop, 2003: 18-22; Rieu, 2006) ดังที่จะได้กล่าวต่อไป

จากกฎของความหายากและการวิเคราะห์เชิงคุณค่า ตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่มีกลไกในการทำให้องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารกลายเป็นสินค้าเฉกเช่นเดียวกับที่เกิดกับทรัพยากรธรรมชาติในยุคเสรีนิยม พลังตลาดมักให้เหตุผลว่า การปกป้องภูมิปัญญาชาวบ้านด้วยการให้รางวัลแก่ผู้ประดิษฐ์คิดค้นย่อมนำไปสู่นวัตกรรมใหม่ๆอย่างไม่สิ้นสุด ภายใต้ระบบทรัพย์สินทางปัญญา กลไกตลาดเป็นตัวกำหนดราคาที่เหมาะสมให้กับองค์ความรู้ต่างๆและทำ

ให้องค์ความรู้กลายเป็นสินค้าอย่างเต็มรูปแบบ ในการนี้ สถาบันหลักที่ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบทรัพย์สินทางปัญญาในปัจจุบันคือ ข้อตกลงทริปส์ (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights--TRIPs) ภายใต้องค์การการค้าโลก ซึ่งถูกออกแบบมาให้สร้าง “แนวคิดอันเป็นหนึ่งเดียวในระดับโลกเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบทรัพย์สินทางปัญญา ผ่านกระบวนการทำให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของระบบกฎหมายในแต่ละประเทศสมาชิกขององค์การการค้าโลก” (May, 2000: 85) เมย์เสนอว่าระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์มีแนวโน้มในการเข้ามาเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้ให้กลายเป็นสินค้า ในยุคปัจจุบัน ระบบทุนนิยมได้ทำงานบนองค์ประกอบหลัก 3 ประการได้แก่ (1) ระบบวิทยาการเทคโนโลยี (technological) อันเกี่ยวข้องกับการจัดสรรและการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ในกระบวนการผลิต (2) ระบบกฎหมายและการเมือง (legal/political) อันเกี่ยวข้องกับการสถาปนากฎหมายครอบครองทรัพย์สิน และ (3) ระบบความคิดทางปรัชญา (philosophical) อันเกี่ยวข้องกับการจัดการทางความคิดของปัจเจกชนในฐานะผู้สร้างสรรค์ขอบเขตขององค์ความรู้ ทั้งสามองค์ประกอบเป็นแนวคิดที่แฝงอยู่ในกระบวนการทำงานของทริปส์ เพื่อสร้างกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาให้เป็นกลไกของระบบทุนนิยม (May, 2007: 2; May and Sell, 2006: 25-8) กลไกทางการตลาดนี้เป็นเครื่องมือเชิงอำนาจของประเทศทุนนิยมก้าวหน้า ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำ และเหล่าบรรษัทข้ามชาติระดับโลก ซึ่งล้วนได้ประโยชน์จากการสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาให้เป็นแบบฉบับเดียวกันทั่วโลก เพื่อบรรลุภารกิจดังกล่าว พลังตลาดสร้างความชอบธรรมให้กับข้อตกลงทริปส์ โดยอ้างถึงความจำเป็นในการพัฒนาและถ่ายโอนเทคโนโลยี ความจำเป็นในการจัดสรรทรัพยากรที่เหมาะสมให้กับเจ้าของสิ่งประดิษฐ์นั้นๆ และความจำเป็นในการทำให้กระบวนการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ในระบบเป็นไปตามกฎหมาย แม้ว่าข้อตกลงทริปส์ยังคงเป็นที่ถกเถียงระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา ในเรื่องของผลกระทบที่มีต่อสองกลุ่มประเทศซึ่งต่างกันในการพัฒนา แต่ในทางปฏิบัติประเทศกำลังพัฒนาและประเทศด้อยพัฒนากลับถูกบังคับอย่างไม่เต็มใจให้รับเอาแนวคิดเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาไปปฏิบัติ เพื่อแปรสภาพภูมิปัญญาสาธารณะให้เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การพัฒนาทางเศรษฐกิจ (โปรดดู, May, 2000: 85-90; May and Sell, 2006: 17-25) นอกจากนี้ ก่อนหน้าที่ข้อตกลงทริปส์จะถือกำเนิดขึ้นในปีค.ศ.1994 ประเด็นเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญา ข้อตกลง สนธิสัญญา และการประชุมเชิงวิชาการเป็นหน้าที่รับผิดชอบขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (The World Intellectual Property Rights หรือ WIPO) ไวโปกเป็นองค์การที่ทำหน้าดูแลระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลกมาอย่างยาวนาน แต่ทว่าการเกิดขึ้นของข้อตกลงทริปส์ทำให้องค์การนี้ถูกลดความสำคัญลง และนำไปสู่ความจำเป็นในการปรับตัวเพื่อให้มีบทบาทในฐานะกลไกของทุนนิยมต่อไป บทบาทของกลไกระหว่างประเทศทั้งสองจะได้กล่าวถึงในบทถัดไป

ถึงตอนนี้ การสำรวจแนวคิดของโพลานยี⁸ ทำให้ได้ภาพว่ากฎการเคลื่อนไหวแบบทวิภาคในยุคเสรีนิยม โดยเฉพาะตลาดอัตโนมัติได้พัฒนารูปแบบมาสู่ตลาดในยุคเสรีนิยมใหม่หรือตลาดแบบองค์ความรู้ พัฒนาการของตลาดยังรวมไปถึงสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ นอกเหนือไปจากที่ดิน แรงงาน และเงิน มาปรากฏในยุคเสรีนิยมใหม่

2.1.2 สินค้าอุปโภคบริโภคในยุคเสรีนิยมใหม่: สิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า

เช่นเดียวกับสินค้าอุปโภคบริโภคตามข้อเสนอของโพลานยี ตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่ได้สร้างสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ขึ้น เพื่อรองรับการทำงานของเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ กล่าวคือ องค์ความรู้ถูกกำหนดบทบาทใหม่ให้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตของตลาด ระบบทรัพย์สินทางปัญญากลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ และเป็นบทสะท้อนกระบวนการทำให้องค์ความรู้กลายเป็นสินค้าที่มีการซื้อขายกันในตลาดอย่างเต็มรูปแบบ สินค้าเหล่านี้ได้สกัดความรู้และทรัพยากรตามธรรมชาติในชุมชน เช่น ภูมิปัญญา พืชผัก หรืออวัยวะของสิ่งมีชีวิต ให้กลายเป็นสิ่งของเพื่อการค้าขาย กล่าวอีกนัยหนึ่ง ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดได้เข้ามาพรากความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ภูมิปัญญาชาวบ้าน และความเชื่อชาวบ้านออกจากความสัมพันธ์ทางสังคม เช่นเดียวกับยุคเสรีนิยม องค์ความรู้ซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของสังคมถูกทำให้กลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค พลวัตนี้สอดคล้องกับสิ่งที่โพลานยีได้เสนอว่า ตลาดอัตโนมัติจำเป็นต้องกำหนดบทบาทใหม่ให้กับสิ่งของตามธรรมชาติ ผู้คน และอำนาจซื้อ ให้เป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์แบบตลาดในชื่อของที่ดิน แรงงาน และเงิน อย่างไม่มีข้อยกเว้น (Polanyi, 1957a: 72; Munck: 2007, 15) ภายใต้การทำงานของเศรษฐกิจแบบองค์ความรู้ สินค้าอุปโภคบริโภคได้ถูกนำเข้าสู่ระบบตลาดเพื่อแสวงหากำไรเช่นเดียวกัน องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารถูกแปรเปลี่ยนให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาดในชื่อของสิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ทางสังคมในอดีตอันได้แก่ ความสัมพันธ์ต่างตอบแทน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และความสัมพันธ์ในครัวเรือน ถูกแทนที่ด้วยกฎของการแลกเปลี่ยน (Polanyi, 1971: xiv; Munck, 2007: 15) ในกรณีของภูมิปัญญาชาวบ้านและคติความเชื่อโบราณก็ถูกโอนถ่ายให้อยู่ภายใต้เศรษฐกิจแบบองค์ความรู้ ซึ่งจำเป็นต้องใช้เงินและกฎเกณฑ์ของตลาดในการเข้าถึงแน่นอนว่า การทำงานของตลาดย่อมนำไปสู่การต่อต้านจากพลังปกป้องสังคมเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ในประเด็นต่างๆ เช่น การพัฒนาทางเศรษฐกิจสวัสดิการสาธารณสุข หรือการถ่ายโอนเทคโนโลยี (May and Sell, 2006: 176; Dutfield, 2003: 18)

ในส่วนของสินค้าอุปโภคบริโภคในยุคเสรีนิยมใหม่ เมย์และเซลได้อธิบายถึงคุณลักษณะของสินค้าทั้งสามประเภทไว้อย่างน่าฟัง ในส่วนของ “สิทธิบัตร” มักใช้กับสิ่งประดิษฐ์ทาง

⁸ แม้ในส่วนของการสำรวจวรรณกรรม นักวิชาการจำนวนหนึ่งได้วิพากษ์งานของโพลานยีในเชิงทฤษฎี (ตัวอย่างเช่น งานของ Jessop 1996; Jessop, 2001; Jessop, 2007; Drahokoupil, 2004) แต่พวกเขาเหล่านั้น ก็ยอมรับว่าข้อเสนอของโพลานยีเป็นแนวคิดร่วมสมัยที่ยังคงสามารถนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมในปัจจุบันได้

อุตสาหกรรมและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การจดสิทธิบัตรเป็นการตอรองกันระหว่างรัฐและเจ้าของสิ่งประดิษฐ์ว่าจะให้การปกป้อง การใช้ และค่าตอบแทนในสิ่งประดิษฐ์นั้นๆ ทั้งนี้ การจดทะเบียนสิทธิบัตรเหนือองค์ความรู้ใดๆก็ตาม จำเป็นต้องมี “ความใหม่” (new) คือ ไม่ใช่เรื่องที่รับรู้โดยทั่วกันอยู่แล้วในสังคมหรือเคยจดสิทธิบัตรมาก่อน ต้อง “ไม่มีความชัดเจน” (non-obvious) คือ ไม่ใช่เรื่องที่สามัญชนรับรู้โดยทั่วกัน และต้อง “สามารถใช้ได้และเป็นประโยชน์ในทางอุตสาหกรรม” (useful or applicable in industry) คือ เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่มีหน้าที่ชัดเจน และสามารถเข้าสู่กระบวนการผลิตได้ในทันที ในส่วนของ “ลิขสิทธิ์” มักเป็นการบังคับใช้กับวรรณกรรม ดนตรี เพลง งานศิลปะ แผนที่ ภาพถ่าย และบันทึกเสียง เพื่อปกป้องผลประโยชน์ให้กับผู้คิดค้นและเจ้าของสิ่งประดิษฐ์จากการใช้โดยไม่ได้รับอนุญาต นอกจากนี้ องค์ความรู้ของลิขสิทธิ์ถูกมองว่ามีความจำเป็นต่อสังคมน้อยกว่าสิ่งประดิษฐ์ที่จดสิทธิบัตร ระยะเวลาในการคุ้มครองจึงมักครอบคลุมตลอดอายุขัยของเจ้าของสิ่งประดิษฐ์นั้นๆ (ภายใต้ข้อตกลงทริปส์ได้ขยายระยะเวลาออกไปอีก 50 ปีนับจากวันที่เจ้าของสิ้นอายุ) และท้ายที่สุด “เครื่องหมายการค้า” มีวัตถุประสงค์เพื่อแยกผลิตภัณฑ์ของบริษัทหนึ่งออกจากอีกบริษัทหนึ่ง และเพื่อแสดงคุณภาพของสินค้าตามยุทธศาสตร์ทางการตลาด การทำให้เครื่องหมายการค้าเป็นที่ยอมรับจำเป็นต้องมีการจดทะเบียนเช่นเดียวกับสิทธิบัตรและลิขสิทธิ์ อย่างไรก็ตาม ผู้ยื่นคำขออาจถูกปฏิเสธการขึ้นทะเบียนได้ ในกรณีที่เครื่องหมายการค้าที่ต้องการจดทะเบียนมีความคล้ายคลึงกับเครื่องหมายการค้าของอีกบริษัทหนึ่งซึ่งได้มีการจดทะเบียนอยู่ก่อนแล้ว หรือในกรณีที่สัญลักษณ์ในเครื่องหมายการค้าเป็นที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในสังคมอยู่ก่อนแล้ว (May and Sell, 2006: 7-11) สินค้าอุปโภคบริโภคในยุคเสรีนิยมใหม่เหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งของความพยายามในการสร้างเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้และเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาให้กลายเป็นสินค้าอย่างเต็มรูปแบบ

อย่างไรก็ตาม ก่อนหน้ายุคเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ ความรู้และข้อมูลข่าวสารไม่ได้มีฐานะเป็นสินค้าเพื่อการซื้อขาย และไม่มีกำหนดราคาสำหรับการใช้องค์ความรู้นั้นๆ สภาพเศรษฐกิจในสังคมบุพกาล ภูมิปัญญาชาวบ้านและคติความเชื่อถือเป็นทรัพยากรที่คนในชุมชนใช้ร่วมกัน แบ่งกัน บ่มเพาะ และรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของสังคมโดยรวม (Weerawit, 2003: 159) เกรแฮม ดัฟฟีลด์ ชี้ให้เห็นว่า...

“...ผู้คนและชุมชนดั้งเดิมทำหน้าที่ค้นพบ พัฒนา และสงวนรักษาพืชทางยาหลากหลายชนิด สูตรสมุนไพรเพื่อสุขภาพ ตลอดจนผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรและของป่า ซึ่งมีการซื้อขายกันในระดับระหว่างประเทศ และสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจในจำนวนมหาศาล...” (Dutfield, 2003: 12)

บทบาทของสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ได้เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมโดยสิ้นเชิง การแทรกแซงของเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ในสังคมแบบดั้งเดิมทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านมีราคาในการเข้าถึง ชาวบ้านและชุมชนจำเป็นต้องมีเงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนหากต้องการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ แม้แต่ภูมิปัญญาชาวบ้านและคติความเชื่อโบราณซึ่งคนในชุมชนร่วมกันพัฒนา และครั้งหนึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียมกัน ก็

กลายเป็นสินค้าที่มีการซื้อขายกันในระบบตลาดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (May and Sell, 2006: 194-5)

พลวัตในช่วงต้นได้นำไปสู่ข้อถกเถียงในเรื่องในเรื่องระบบทรัพย์สินทางปัญญาอย่างกว้างขวาง ระบบสิทธิบัตรแบบครอบจักรวาลย่อมครอบคลุมรูปแบบของชีวิตและความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งไม่ได้ถูกประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ แต่เป็นผลผลิตทางสังคมและเป็นส่วนหนึ่งของสังคมมาเป็นเวลานาน นอกจากนี้ องค์ความรู้บางประการที่ถูกจดสิทธิบัตรเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น (Sahai, 2003) ตัวอย่างที่สำคัญเช่นในกรณีของชุมชนชาวอินเดีย ชาวพื้นเมืองบางกลุ่มได้รับความเดือดร้อนจากการที่พืชพื้นเมืองที่พวกเขาเคยใช้ในชีวิตประจำวันมีข้อจำกัดในการใช้เพราะติดระบบสิทธิบัตร เช่น สะเดา ขมิ้น หรือมะระ เป็นต้น (Shiva, 2001)⁹ ในทำนองเดียวกัน เมย์และเซลชี้ให้เห็นว่า...

“...ในกรณีของขมิ้นและสะเดา นักวิจัยชาวสหรัฐฯและบริษัทข้ามชาติได้รับสิทธิบัตรในพืชสมุนไพรของชาวอินเดีย ซึ่งเป็นพืชที่พวกเขาถือว่าเป็นของชุมชนดั้งเดิมมาเป็นเวลาช้านาน กรณีทั้งสองนำไปสู่การตั้งคำถามต่อสถานะของวิถีการดำรงชีวิตและธรรมเนียมปฏิบัติแบบดั้งเดิม ที่กระทำผ่านการถ่ายทอดแบบปากเปล่า หรือบางครั้งต่อคติความเชื่อแบบดั้งเดิม [ชาวพื้นเมืองมองว่า] การค้นพบทางวิทยาศาสตร์มีได้มีอะไรมากไปกว่าขนบธรรมเนียมแบบชาวบ้าน ซึ่งนักวิจัยหยิบยืมหรือค้นเจอจากชนเผ่าพื้นเมือง ชาวนา คนทรงเจ้า หรือพ่อหมอ ระบบสิทธิบัตรตะวันตกไม่ได้ให้การยอมรับในการมีอยู่ของนวัตกรรมที่มีมานานเหล่านี้...” (May and Sell, 2006: 195)

ในทำนองเดียวกัน ระบบลิขสิทธิ์ก็นำไปสู่ข้อถกเถียงเช่นเดียวกัน แม้ว่าหลักการของลิขสิทธิ์เป็นเรื่องที่น่าชื่นชมในการปกป้องการใช้สิ่งประดิษฐ์ ทำให้ผู้ประดิษฐ์มีแรงจูงใจในการผลิตงานโดยไม่ต้องกังวลว่าความคิดของพวกเขาจะถูกละเมิดสิทธิ์ แต่ว่าข้อโต้แย้งที่สำคัญเกี่ยวกับลิขสิทธิ์คือ งานบางชิ้นเกิดขึ้นมาจากการผลิตซ้ำองค์ความรู้พื้นเมืองหรือธรรมเนียมปฏิบัติของชาวบ้าน ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ระบบลิขสิทธิ์ได้จดทะเบียนศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างไม่ได้รับอนุญาต และนำไปสู่การประณามจากคนพื้นเมือง ด้วยเหตุนี้ การมีอยู่ของระบบลิขสิทธิ์จึงทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านและคติความเชื่อได้รับการแพร่หลาย ในลักษณะของการถูกขูดรีดเพื่อผลประโยชน์ทางการค้า โดยที่ชุมชนและชาวบ้านผู้คิดค้นได้รับผลตอบแทนเป็นผลกำไรเพียงหยิบมือเดียว ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นคือศิลปวัฒนธรรมโบราณเช่นงานศิลปะ เครื่องแกะสลัก งานออกแบบ ทำเดิน บทละครและเพลง ล้วนแล้วแต่ถูกผลิตซ้ำโดย

⁹ วันทนา คิว ถกเถียงถึงประเด็นนี้ในหนังสือของเธอที่ชื่อ “Protect or Plunder?: Understanding Intellectual Property Rights” สำหรับประเด็นเรื่องสิทธิบัตร เธอเสนอให้พิจารณาถึงความต่างระหว่าง สิทธิบัตรเพื่อครอบครอง (patents for conquests) สิทธิบัตรเพื่อนวัตกรรม (patent for inventions) และสิทธิบัตรเพื่อการค้าขาย (patent for imports) โดยที่แต่ละประเทศมีรายละเอียดและจุดประสงค์ของการทำสิทธิบัตรที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้น ระบบสิทธิบัตรเป็นเครื่องมือทางกฎหมายที่ไม่สามารถครอบคลุมบริบททางเศรษฐกิจสังคม ประวัติศาสตร์ และแขนงที่เกี่ยวข้อง การจดสิทธิบัตรจึงมักมีแนวโน้มในการเป็นเครื่องมือเพื่อการครอบครองเท่านั้น (Shiva, 2001)

ไม่ได้รับอนุญาตจากคนท้องถิ่น และไม่ได้อ้างอิงความเป็นเจ้าของให้แก่ผู้คนในชุมชนนั้นๆ (Dutfield, 2003: 12-3) แม้แต่เครื่องหมายการค้าก็นำไปสู่ปัญหาที่คล้ายกัน กล่าวคือ ชื่อที่ใช้เรียกอักษรภาพ ตัวอักษร หรือสัญลักษณ์ ที่บริษัทหนึ่งๆต้องการใช้จดทะเบียนก็อาจเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนชนใดชุมชนหนึ่ง ตัวอย่างเช่น ในกรณีของประเทศไทย บริษัทนวดแผนโบราณของญี่ปุ่นที่มีอิทธิพลมากแห่งหนึ่ง ได้จดทะเบียนเครื่องหมายการค้าของทางบริษัทด้วยชื่อว่า “ฤาษีตัดตน” ต่อสำนักงานสิทธิบัตรของญี่ปุ่น (Japan Patent Office หรือ JPO) อันที่จริงแล้ว ฤาษีตัดตนเป็นศิลปวัฒนธรรมและแผนการแพทย์ของไทยที่สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน ผลก็คือ นับตั้งแต่ที่มีการจดทะเบียนเครื่องหมายการค้านี้ คนไทยไม่สามารถใช้คำว่า “ฤาษีตัดตน” เพื่อเรียกการนวดแผนโบราณของไทยได้อีกต่อไป

ยิ่งไปกว่านั้น ประเด็นในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างระบบสิทธิบัตร กับนวัตกรรมและพัฒนาการทางเทคโนโลยีเป็นหนึ่งในข้อถกเถียงที่สำคัญระหว่างฝ่ายที่สนับสนุนและวิพากษ์ระบบทรัพย์สินทางปัญญา กล่าวคือ ฝ่ายสนับสนุนได้อ้างว่า ระบบสิทธิบัตรที่มีประสิทธิภาพย่อมนำไปสู่การพัฒนาของเทคโนโลยีที่สำคัญ เนื่องจากการปกป้องสิ่งประดิษฐ์ทำให้นักวิทยาศาสตร์ นักวิจัย หรือผู้คิดค้นเกิดแรงจูงใจในการคิดค้นนวัตกรรมขึ้นมา อย่างไรก็ตาม เมื่อนำข้อเสนอดังกล่าวมาวิเคราะห์ในกรณีของอุตสาหกรรมยา ฝ่ายวิพากษ์ระบบทรัพย์สินทางปัญญามองว่า ระบบสิทธิบัตรและนวัตกรรมทางยาหรือปริมาณงานคิดค้นวิจัยทางยาไม่มีความสัมพันธ์กันในทางบวกแต่อย่างใด คำวิพากษ์ดังกล่าวนี้มาจากงานวิจัยเชิงประจักษ์ของ มาร์เซีย แอนเจลล์ (Marcia Angell) เธอเสนอว่า บรรษัทยาข้ามชาติยักษ์ใหญ่ใช้งบประมาณเพียงหยิบมือเดียวในการวิจัยและพัฒนายา แต่งบประมาณรายจ่ายหลักของบรรษัทเหล่านี้ถูกทุ่มลงไปที่ค่าการตลาดและการประชาสัมพันธ์ประจำปี ในทางปฏิบัติ บรรษัทเหล่านี้มักอ้างอยู่เสมอว่า พวกเขาจำเป็นต้องขายยาในราคาแพงเนื่องจากงบประมาณในการวิจัยและพัฒนายามีค่าสูงถึงเฉลี่ยปีละ 31,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ หากพวกเขาไม่ขายยาในราคาสูง ก็ย่อมไม่มีงบประมาณในการผลิตยาที่มีคุณภาพออกมาสู่ตลาดโลก อย่างไรก็ตาม แอนเจลล์ได้เปิดเผยข้อมูลที่สำคัญว่า แม้ตัวเลขค่าเฉลี่ยงบประมาณและวิจัยยาจะดูแล้วอยู่ในระดับสูง แต่คิดเป็นเพียงร้อยละ 14 ของรายจ่ายทั้งปี ในขณะที่งบประมาณในการตลาดสูงถึงร้อยละ 31 หรือคิดเป็น 67,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯต่อปี ค่าถามที่ตามมาคือ บรรษัทยาเหล่านี้นำงานวิจัยยาจากแหล่งใดมาพัฒนาเป็นตัวยาเพื่อขายสู่ตลาด แอนเจลล์ชี้ให้เห็นว่า บรรษัทยาข้ามชาติเหล่านี้ใช้งบประมาณจำนวนหนึ่งในการซื้องานวิจัยและผลิตภัณฑ์จากมหาวิทยาลัยชั้นนำ ห้องทดลอง หรือแม้แต่องค์การภาครัฐทั่วโลกเพื่อนำมาผลิตเป็นยาออกวางจำหน่าย เมื่อได้ตัวยาหรืองานวิจัยมาแล้ว บรรษัทยาอย่าง แอบบอท (Abbott) เมิร์ก (Merck) ซาโนฟี (Sanofi) โนวาติส (Novartis) หรือโรช (Roche) ก็ทุ่มงบประมาณเพื่อโฆษณาขายเหล่านี้ผ่านทางโทรทัศน์ เคเบิลทีวี หรือวิทยุตลาด 24 ชั่วโมง ในทางตรงกันข้าม เมื่อเปรียบเทียบกับบริษัทยาคุณภาพอย่าง จิลีด (Gilead) และ ดาเบอร์ (Dabur) ของบราซิลและอินเดียตามลำดับ บริษัทเหล่านี้ไม่มีงบประมาณในการโฆษณาทำให้ไม่สามารถแข่งขันกับบรรษัทยาเหล่านี้ได้เท่าที่ควร (โปรดดู Angell, 2005) ด้วย

เหตุนี้ ระบบสิทธิบัตรจึงไม่ได้นำไปสู่นวัตกรรมเสมอไป แต่สามารถเป็นเครื่องมือให้กับบริษัทขนาดยักษ์ในการผูกขาดองค์ความรู้เพื่อแสวงหากำไรได้ ในขณะที่นวัตกรรมใหม่เป็นเรื่องที่ถูกให้ความสำคัญรองลงมา (Taylor, 2007: 531-2)

ดังที่ได้เสนอไว้ในข้างต้นว่า การเกิดขึ้นของสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ในยุคเสรีนิยมใหม่สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจที่มุ่งหวังกำไรเป็นหลัก ในขณะเดียวกันก็ไปทำลายวิถีชีวิตทางสังคมแบบดั้งเดิมของชาวบ้าน ด้วยการสร้างข้อจำกัดในการเข้าถึงองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสาร ประเด็นที่ฝ่ายวิพากษ์ให้ความกังวลมากอีกประเด็นหนึ่งสืบเนื่องจากการทำงานของตลาดคือความสัมพันธ์แบบตลาดได้ทำลายสวัสดิการสังคมโดยรัฐและส่งผลทำให้ค่าใช้จ่ายภาครัฐเพื่อการสาธารณสุขลดลง อาจไม่ใช่เรื่องเกินจริงหากจะกล่าวว่า บทบาทของพลังตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่สนับสนุนให้ภาครัฐตัดค่าใช้จ่ายสาธารณสุขและสวัสดิการ เพื่อเปิดทางให้ภาคเอกชนหรือกลไกตลาดทำหน้าที่จัดสรรจุดสมดุลระหว่างความต้องการใช้สวัสดิการและปริมาณสวัสดิการที่มีอยู่อย่างเหมาะสม ฮาร์วีย์ชี้ให้เห็นว่า...

“...สาธารณูปโภคทั้งหมด (ไม่ว่าจะเป็นน้ำประปา โทรคมนาคมและการสื่อสาร หรือการขนส่งทุกรูปแบบ) นโยบายสวัสดิการสังคม (อันประกอบไปด้วยเคหะชุมชน การศึกษา สาธารณสุข หรือกองทุนบำเหน็จบำนาญ) สถาบันเพื่อกิจการสาธารณะ (มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัย ห้องทดลอง เรือรบ) หรือแม้แต่สวัสดิการของชาติ (ตัวอย่างเช่น “กองทัพ” ของเอกชนที่รับจ้างปฏิบัติการพิเศษควบคู่กับกองกำลังปกติในอิรัก) ล้วนแล้วแต่ถูกแปรรูปจากภาครัฐสู่เอกชนในระดับที่ต่างกันทั้งในโลกของทุนนิยมและอาณาบริเวณที่อยู่นอกเหนือ (เช่น จีน เป็นต้น)...” (Harvey, 2007: 160)

ทั้งนี้การสร้างความแตกต่างระหว่างกิจการของภาคเอกชนและกิจการของภาครัฐย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะส่งผลกระทบต่อสวัสดิการของภาครัฐซึ่งควรเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รัฐซึ่งทำหน้าที่ปกป้องสิทธิบัตรให้กับภาคเอกชน เมื่อนำมาสู่กรณีของยาทำให้บรรษัทข้ามชาติได้สิทธิขาดในการผูกขาดยา และยังได้สิทธิพิเศษในการเก็บเกี่ยวผลกำไรจากการขายยาราคาแพง สวนทางกับสิทธิและโอกาสของผู้ป่วยที่มีฐานะยากจนในการรับการรักษาและเข้าถึงยาคุณภาพเพื่อรักษาชีวิต (May and Sell, 2006: 3)¹⁰ เมื่อนำมุมมองนี้มาศึกษาสถานการณ์ทางด้านสาธารณสุขในประเทศไทย จะพบว่าการทำงานของระบบ

¹⁰ ในกรณีของประเทศอังกฤษ อลิสัน โพลล็อก (Allyson Pollock) เสนอว่า องค์การสาธารณสุขแห่งชาติของอังกฤษ (National Health Service หรือ NHS) กำลังกลายขยับเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกลไกตลาดผ่านการแปรรูปอย่างช้าๆ เธอเสนอว่าการจัดการของเอ็นเอชเอส โรงพยาบาล และองค์การภาครัฐทางด้านสาธารณสุขได้รับอิทธิพลจากกลุ่มธุรกิจเอกชน หน่วยงานย่อยๆ ภายในเอ็นเอชเอสเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบของการสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน (the public-private partnerships) แต่กลับเป็นช่องทางให้กลุ่มธุรกิจเข้ามาแสวงหากำไรได้ อย่างไรก็ตาม สถานการณ์เช่นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นในประเทศอังกฤษเพียงแห่งเดียว แต่เห็นแนวโน้มที่กำลังขยายตัวไปสู่วงการสาธารณสุขทั่วโลกตามใบสั่งของธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ และองค์การการค้าโลก หรือแม้แต่องค์การอนามัยโลกเองก็ตาม รูปแบบความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนกำลังแปรสภาพให้ระบบสาธารณสุขทั่วโลกกลายเป็นสินค้ามากกว่าสิทธิ ประชาชนจำเป็นต้องมีเงินเพื่อซื้อหามากกว่าสิ่งของหรือบริการที่สมควรได้รับ (Pollock, 2004; and see also Lang, 1998)

เศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้และสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ ส่งผลกระทบในหลายด้าน เริ่มตั้งแต่ ปัญหาภูมิปัญญาชาวบ้านและคติความเชื่อที่สืบทอดกันมาต้องกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบ สิทธิบัตร ปัญหาการขยายที่สูงมากจนเป็นอุปสรรคในการเข้าถึงยาของผู้ป่วยบางกลุ่ม ปัญหาในเชิงโครงสร้างอย่างการต่อความสามารถในการพัฒนาศักยภาพในไทย ไปจนถึงปัญหาในเชิงนโยบายอย่างบทบาทของภาครัฐที่ไม่สนับสนุนให้สวัสดิการทางด้านสาธารณสุขอย่างจริงจัง ปัญหาเหล่านี้จะได้รับการวิเคราะห์อย่างละเอียดในบทที่สี่ต่อไปเพื่อชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างก่อนและหลังการทำงานของเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ในประเทศไทย

จากที่ได้กล่าวมานี้ ตลาดเสรีนิยมใหม่จำเป็นต้องสร้างความมั่นใจว่า กฎหมายภายในประเทศสอดคล้องกับความต้องการของตลาด ด้วยการสนับสนุนให้ทุกประเทศยอมรับกฎเกณฑ์ในระดับระหว่างประเทศไปปฏิบัติเป็นมาตรฐาน ทั้งในด้านแนวคิดทางวิชาการ หรือ มาตรฐานการบริการระบบสาธารณสุข (Picciotto, 1999: 22) ด้วยเหตุนี้ รัฐจึงต้องมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ยิ่งรัฐมีบทบาทที่แยบยลเพียงใด สังคมก็จะเคลื่อนตัวสู่ความสัมพันธ์แบบตลาดเต็มรูปแบบเร็วมากขึ้นเท่านั้น

2.1.3 บทบาทของรัฐภายใต้สังคมแบบตลาดเสรีนิยมใหม่

แม้ว่าสำหรับอุดมการณ์แบบตลาด รัฐบาลไม่ควรแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจใดๆ และเปิดโอกาสให้ปัจเจกบุคคลในฐานะตัวแสดงในระบบตลาด หรือผู้ประกอบการได้มีโอกาสตัดสินใจตามกลไกตลาดอย่างมีอิสระ (Munck, 2007: 15) แต่ในทางปฏิบัติ โพลานยีได้เสนอว่า กรณีศึกษาของเขาในเขตสปริงแฮมแลนด์และกฎหมายปฏิรูปความยากจนใหม่ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า รัฐมีบทบาทที่สำคัญในการสนับสนุนการทำงานของตลาด ตลาดอัตราภิบาลและสินค้าอุปโภคบริโภคไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากรัฐไม่มีบทบาทในการสร้างให้ทั้งสองกลไกเกิดขึ้นมาในสังคม จากข้อเสนอของโพลานยีนี้ กลไกตลาดเสรีนิยมใหม่ทำงานได้ดีก็ต่อเมื่อรัฐเป็นผู้ออกกฎเกณฑ์ให้สังคมยอมรับการมีอยู่ของตลาด หลักการเรื่องทรัพย์สินส่วนบุคคลต้องได้รับการยอมรับ และการใช้ทรัพยากรที่มีค่า จำเป็นต้องมีค่าใช้จ่ายเพื่อสร้างแรงจูงใจและทำให้การใช้เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ (Birchfield, 1999: 32) ด้วยเหตุนี้ บทบาทของรัฐจึงเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับการวางกฎระเบียบเพื่อรองรับการทำงานของตลาดในแต่ละสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิของภาคเอกชนในการประกอบกิจการ ทั้งนี้ ในสังคมทุนนิยมร่วมสมัย แทนที่รัฐจะมีบทบาทในการแทรกแซงตลาดเพื่อป้องกันกระบวนการในการแปรสภาพองค์ความรู้ให้กลายเป็นสินค้า รัฐบาลของประเทศทุนนิยมชั้นนำอย่างสหรัฐหรือประเทศในเครือสหภาพยุโรป กลับมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนพลัดตลาดที่เข้ามาอาศัยโอกาสแสวงหากำไรในองค์ความรู้ (Jessop, 2007) จึงไม่น่าแปลกใจหากรัฐเสรีนิยมใหม่ดำเนินนโยบายที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดและสนับสนุนกระบวนการสะสมทุนของระบบทุนนิยมอย่างเข้มข้น

อาร์วีเย์เสนอว่า รัฐเสรีนิยมใหม่มีบทบาทในการสร้างบรรยากาศที่ดึงดูดการลงทุนและสร้างเงื่อนไขที่เหมาะสมสำหรับกระบวนการสะสมทุน โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับผลที่ตามมา

เช่น ผลต่อภาวะการจ้างงานหรือความกินดีอยู่ดีของสังคมโดยรวม เป็นต้น บทบาทของรัฐในการกระตุ้นการลงทุนทางธุรกิจตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า นโยบายเช่นนี้ย่อมนำไปสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและนวัตกรรมใหม่ อีกทั้งยังช่วยลดภาวะความยากจนและยกระดับมาตรฐานการดำรงชีวิตของประชาชนด้วย กิจกรรมสาธารณะซึ่งรัฐเคยควบคุมหรือเป็นเจ้าของกิจการอย่างเช่น ระบบขนส่งมวลชน น้ำประปา ไฟฟ้า การศึกษา และสาธารณสุขล้วนถูกแปรรูปให้เอกชนเข้ามาเป็นผู้ดำเนินการ หรืออย่างน้อยที่สุดรัฐได้ผ่อนคลายนโยบายระเบียบในการควบคุมกิจการเหล่านี้ นอกจากนี้ รัฐยังปล่อยให้เงินทุน เงินตราระหว่างประเทศ และกำไรไหลเข้าออกประเทศได้อย่างอิสระด้วยการผ่อนคลายนโยบายทางการเงิน การค้า และการลงทุน นโยบายเหล่านี้เป็นไปเพื่อสร้างความยืดหยุ่นให้กับภาคเอกชนและกลุ่มธุรกิจในการแสวงหากำไรสูงสุด (Harvey, 2006: 25-9; Mittleman, 2000, cited in Berger, 2001: 223)

ในทางทฤษฎี โรเบิร์ต คอกซ์ (Robert Cox)¹¹ และลีโอ พานิช (Leo Panitch) เสนอว่า กระแสทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ได้ก้าวล่วงไปสู่กระบวนการที่เรียกว่า “การทำให้รัฐเป็นส่วนหนึ่งของระบบระหว่างประเทศ” (the internationalization of the state) อันเป็นกระบวนการที่รัฐแต่ละรัฐถูกเรียกร้องจากพลังทุนนิยมให้ปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองเพื่อตอบสนองต่อการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลก¹² นักวิชาการทั้งสองท่านเน้นให้พิจารณาบทบาทของประเทศที่ศูนย์กลางระบบทุนนิยมโลกอย่างประเทศสหรัฐฯ ในการสนับสนุนผลประโยชน์ของกลุ่มบริษัทข้ามชาติและประเทศทุนนิยมทั้งหลาย อย่างไรก็ตาม คอกซ์และพานิชเสนอให้ตระหนักว่า ผลกระทบของระบบทุนนิยมโลกส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภายในรัฐและวิวัฒนาการทางสังคมแตกต่างกันออกไป ขึ้นกับว่าผู้จัดการรัฐ (state managers) หรือผู้นำของรัฐนั้นๆ มีวิธีการในการเลือกเปิดรับกระแสโลกาภิวัตน์อย่างไร และอีกด้านหนึ่งยังขึ้นกับว่าพลังสังคมภายในรัฐมีบทบาทอย่างไรต่อกระแสนิยมที่เข้ามาภายในประเทศ (Cox, 1987; Panitch, 1994) ในการอภิปรายถึงบทบาทของรัฐเสรีนิยมใหม่ เจสซอบได้เสนอว่า รัฐถูกกำหนดหน้าที่จากพลังของระบบทุนนิยมโลกให้มีบทบาทที่สำคัญ 4 ประการภายใต้เศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ประการแรก รัฐมีความพยายามในการสร้างกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาโดยมีเงื่อนไขว่า รัฐนั้นๆ เป็นฝ่ายได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบในเรื่องข้อมูลข่าวสาร การสื่อสาร เทคโนโลยี ความก้าวหน้าขององค์ความรู้ และอุตสาหกรรมทางความคิด ทั้งนี้ สหรัฐฯ เป็นประเทศที่มีความโดดเด่นมากที่สุดในการเผยแพร่การปฏิบัติทางองค์ความรู้ผ่านตลาดเสรีนิยมใหม่ วอชิงตันมีบทบาทที่สำคัญในการผลักดันให้องค์การการค้าโลกบังคับใช้ข้อตกลงทริพส์เพื่อรักษา

¹¹ โรเบิร์ต คอกซ์เสนอให้มองระบบระหว่างประเทศว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ภายใต้การครอบงำของประเทศที่ศูนย์กลางระบบทุนนิยมโลก อันได้แก่ อังกฤษในยุคที่เรียกว่า “Pax Britannica” และสหรัฐฯ ในยุคที่เรียกว่า “Pax Americana” (Cox, 1987)

¹² จิม กลาสแมนเป็นหนึ่งในนักวิชาการคนสำคัญที่ใช้แนวคิดเรื่องการทำให้รัฐเป็นส่วนหนึ่งของระบบระหว่างประเทศมาศึกษาความสัมพันธ์ของรัฐ ทุน และแรงงาน ในกรณีของประเทศไทยภายใต้ทุนนิยมสหรัฐฯ จิมเสนอว่า วิวัฒนาการของนโยบายแรงงานในประเทศไทยถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับระบบทุนนิยมตลอดเวลา นโยบายที่ออกมามีแนวโน้มในการรับการลงทุนของตะวันตกและเอื้อให้กลุ่มทุนสามารถแสวงหากำไรจากการใช้แรงงานได้อย่างเต็มที่

ผลประโยชน์ของสหรัฐฯในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา ประการที่สอง รัฐต้องมีบทบาทในการสลายความขัดแย้งในสังคมเพื่อให้กระบวนการผลิตในองค์ความรู้และการทำให้ความรู้เป็นสินค้าอุปโภคบริโภคเกิดขึ้นได้ รัฐจำเป็นต้องหลีกเลี่ยงการเข้าไปครอบงำโดยตรง แต่ต้องสร้างความสมดุลระหว่างความจำเป็นในการกระตุ้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้และปฏิกิริยาจากชุมชนเพื่อปกป้องภูมิปัญญาท้องถิ่น (Dawson, 1998: 278, cited in Jessop, 2007) ประการที่สาม ภายใต้เศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ รัฐถูกกำหนดให้มีบทบาทในการผสมผสานองค์ความรู้และแรงงานคุณภาพเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำให้ความรู้กลายเป็นสินค้าวัตถุดิบประสมค์เพื่อเพิ่มความยืดหยุ่นในกระบวนการผลิต การบริการ และการจัดองค์การการผลิต และสร้างสรรค์เทคโนโลยีใหม่ๆให้เกิดขึ้น ผลที่ได้คือการเตรียมความพร้อมให้แก่แรงงานสำหรับโครงสร้างการผลิตในยุคหลังฟอร์ด (post-Fordism) และความร่วมมือกันระหว่างภาคเอกชนและภาครัฐ และประการสุดท้าย รัฐต้องมีบทบาทกระตุ้นความก้าวหน้าของเทคโนโลยีอันเกิดจากองค์ความรู้ใหม่ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการเผยแพร่นวัตกรรม เป้าหมายที่สำคัญคือการสนับสนุนให้ระบบทุนนิยมผลิตนวัตกรรมใหม่ๆขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ในภาพรวมทั้งหมด รัฐต้องสนับสนุนให้มีโครงสร้างพื้นฐานทางด้านข้อมูลและนวัตกรรมทางสังคมเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของพลังทุนนิยม บทบาทของรัฐเสรีนิยมใหม่ถูกกำหนดให้ทำหน้าที่แปรสภาพองค์ความรู้ให้กลายเป็นสินค้า เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ระบบทรัพย์สินทางปัญญาและเพื่อตอบสนองเศรษฐกิจแบบตลาดที่มุ่งหวังกำไรเป็นสำคัญ (Jessop, 2007)

ในทางปฏิบัติ รัฐในปัจจุบันมีบทบาทหลักในการจูงใจให้พลังสังคมกลุ่มต่างๆทั้งในส่วนของภาคประชาชนและหน่วยงานภาครัฐ ยอมรับการมีอยู่ของสังคมแบบตลาดไม่ว่าจะโดยจงใจหรือไม่ก็ตาม สังคมแบบตลาดเสรีนิยมใหม่ในที่นี้หมายถึงการยอมรับในคุณค่าของการแลกเปลี่ยน (exchange value) ขององค์ความรู้ในรูปแบบของทรัพย์สินทางปัญญาและสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ เข้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประจำวันอย่างไม่มีข้อโต้แย้ง พลวัตนี้สามารถทำความเข้าใจได้ผ่านกลไกการทำงานของตลาดเสรีนิยมใหม่ในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับบรรษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ในการผูกขาดระบบสิทธิบัตรยา ในกรณีของประเทศไทย กระทรวงพาณิชย์ได้รับการสนับสนุนจากองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (WIPO) และจากสมาคมผู้วิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์ (Pharmaceutical Research and Manufacturers Association หรือ PReMA) ซึ่งเป็นตัวแทนในประเทศไทยของสมาคมผู้วิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์แห่งสหรัฐฯ (หรือพรีมา) ให้ผลักดันระบบทรัพย์สินทางปัญญาให้ทัดเทียมกับตะวันตก การประสานงานระหว่างกลไกระหว่างประเทศและรัฐบาลไทยก่อให้เกิดกรมทรัพย์สินทางปัญญาขึ้นภายใต้กำกับดูแลของกระทรวงพาณิชย์ หน้าที่หลักของกรมนี้คือการรับผิดชอบต่อประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการใช้ การจดทะเบียน และการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา หน่วยงานนี้มีความสัมพันธ์อันดีกับพรีมาในการผลักดันให้ประเทศไทยมีนโยบายคุ้มครองสิทธิบัตรยาให้แก่บริษัทยาต่างประเทศ อันนำไปสู่ยาที่มีราคาแพงดังที่ปรากฏในปัจจุบัน ผลของการผูกขาดสิทธิบัตรยาทำให้ผู้ป่วยเป็นจำนวนมากมีข้อจำกัดในการเข้าถึงยาเพื่อรักษาชีวิต คนไข้ที่กำลัง

ทราบกับโรคเรื้อรังจำเป็นต้องใช้เงินในปริมาณมหาศาลเพื่อซื้อยา และเมื่อใดก็ตามที่เงินหมด ขั้นตอนในการรักษาชีวิตก็ยุติลง ระบบสิทธิบัตรยาจึงเอื้อประโยชน์ให้กับเจ้าของเวชภัณฑ์ที่มีสิทธิขาดในการกำหนดราคา ยา การตลาด และการวิจัย ข้อมูลจากงานวิจัยเชิงประจักษ์ของจिरาพร ลิ้มปานานนท์ได้แสดงให้เห็นว่า ราคาของยาดิจิทัลสิทธิบัตรมีราคาสูงกว่ายาสามัญถึงอย่างน้อยสามเท่า และใช้เวลานานก่อนที่จะยาดิจิทัลสิทธิบัตรจะได้รับการปล่อยให้เป็นยาสามัญ (Jiraporn: 2005, 61-62) ในบทที่สี่ จะได้กล่าวถึงประเด็นต่างๆ เหล่านี้อย่างละเอียดอีกครั้ง

การวิเคราะห์ในส่วนนี้ทำให้เห็นกลไกการทำงานของตลาดอัตโนมัติ เสรีนิยมใหม่ เศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ สินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ และบทบาทของรัฐในการสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญา มุมมองของโพลานีทำให้ได้กรอบการมองความสัมพันธ์ของตลาดทั้งในยุคเสรีนิยมและเสรีนิยมใหม่ในการทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมกลายเป็นความสัมพันธ์แบบตลาด องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารซึ่งคนในสังคมใช้ร่วมกันมาเป็นเวลานานและเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ในสังคม กำลังถูกแปรสภาพให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาด การเกิดขึ้นของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ต้องเผชิญกับพลังปกป้องตนเองในสังคม ดังเช่นที่เคยเกิดในยุคเสรีนิยม

2.2 พลังอัตพิทักษ์แบบรอบด้านและการผูกเรือนของตลาดเสรีนิยมใหม่

จากข้อเสนอของโพลานี ตลาดเสรีนิยมใหม่ไม่ต่างจากตลาดเสรีนิยมตรงที่ความพยายามนี้เป็นเพียงสังคมอุดมคติอันสุดโต่ง ซึ่งตั้งมั่นอยู่บนความเชื่อที่ว่า “ตลาดเป็นของวิเศษ” ที่ทำหน้าที่จัดสรรทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตได้อย่างเหมาะสม และตัวแสดงต่างๆ สามารถตัดสินใจได้อย่างมีอิสระ แต่เนื่องจากระบบตลาดได้สร้างความเดือดร้อนให้แก่สังคมและทำลายธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ การทำงานของตลาดจึงไม่สามารถทำงานได้นานโดยปราศจากการเผชิญหน้ากับพลังปกป้องสังคม ซึ่งเกิดขึ้นมาเพื่อตอบโต้กับผลกระทบของตลาดต่อการดำรงชีวิตในสังคม (Munck, 2007: 16 and 34) เนื้อหาในส่วนนี้เกี่ยวกับบทบาทของพลังอัตพิทักษ์ในการตอบโต้ตลาดและการเปลี่ยนแปลงภายหลังจากตลาดผูกเรือน

2.2.1 พลังอัตพิทักษ์กับการต่อต้านเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยมใหม่

จากตรรกะที่ว่าพลังสังคมต่างๆ ที่ได้รับผลกระทบมารวมตัวกันเพื่อตอบโต้การทำงานของตลาด เมื่อเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ขยายตัวมากยิ่งขึ้น จนกระทั่งผู้คนหลากหลายกลุ่มได้รับผลกระทบมากยิ่งขึ้น พลังอัตพิทักษ์ย่อมขยายตัวในวงกว้างครอบคลุมพลังสังคมกลุ่มต่างๆ และมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น จากข้อเสนอของสตีเฟน กิลล์ แนวโน้มของขบวนการตอบโต้พลังตลาดในปัจจุบันมีความพยายามมุ่งสู่กระบวนการทางประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น และทำให้โลกาภิวัตน์เสรีนิยมใหม่ต้องเผชิญกับพลังท้าทายที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น (Gill, 2003: 10, cited in Munck, 2006: 183) ตามที่ปรากฏในงานของโพลานี พลังสังคมที่มีบทบาทหลักในการรวมตัวเป็นพลังอัตพิทักษ์ได้แก่ กลุ่มชาวนาและเกษตรกรผู้ซึ่งได้รับผลกระทบจากระบบเศรษฐกิจแบบตลาด พลังอีกส่วนหนึ่งเกิดจากชนชั้นเจ้าของที่ดินซึ่งกำลังจะสูญเสียอิทธิพลทางการเมืองจาก

การขึ้นมามีอำนาจของกลุ่มชนชั้นกลางใหม่ซึ่งได้รับแรงสนับสนุนจากพลังตลาด (Polanyi, 1957a: 40) พลังสังคมที่ได้รับผลกระทบจากตลาดได้มารวมตัวกันเพื่อสร้างกลไกในการป้องกันตนเอง ผ่านการผลักดันร่างกฎหมาย การรวบรวมสมัครพรรคพวก หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายของรัฐบาล (Polanyi, 1957a: 132)

ในส่วนที่ผ่านมา ตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่ได้ขยายตัวออกไปในวงกว้าง และรวมเอาความรู้และข้อมูลข่าวสารเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาด กระบวนการนี้ไม่ได้ส่งผลกระทบเพียงแค่ชาวนาหรือเกษตรกร แต่มีผลในวงกว้างถึงกลุ่มคนใช้ ประชาชนทั่วไป นักวิชาการ กลุ่มเคลื่อนไหว หรือแพทย์ ที่ต่างวิตกกังวลกับการทำงานของตลาด เมื่อพลังตลาดได้พยายามสถาปนาความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจผ่านทางสถาบันให้เข้ามาแทนที่ความสัมพันธ์ทางสังคม กลุ่มต่างๆจึงต้องลุกขึ้นมาปกป้องตนเองเพื่อตอบโต้กับความสัมพันธ์ที่ไม่สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ (Watson, 2005: 155-6) ในทางทฤษฎี หากพลังของกลุ่มต่อต้านไม่ครอบคลุมกลุ่มต่างๆอย่างเพียงพอ ก็ย่อมไม่สามารถต้านทานการทำงานของตลาดอัตโนมัติและปกป้องสังคมได้ เนื่องจากกลไกเสรีนิยมใหม่ได้ขยายตัวไปทุกๆส่วนของโลก ทำให้พลังอัตพิทักษ์จำเป็นต้องปรับตัวให้เข้มแข็งพอที่จะปกป้องชุมชนได้ นักวิชาการบางกลุ่มจึงขนานนามพลังต่อต้านนี้ว่า “โลกาภิวัตน์จากเบื้องล่าง” (globalization from below) หรือ “ขบวนการประชาคมโลก” (people's globalism) ในแง่นี้ ประชาชนกลุ่มต่างๆทั่วโลกซึ่งถูกคุกคามจากพลังของตลาดเสรีนิยมใหม่มารวมตัวกันเป็นพลังอัตพิทักษ์ ผลกระทบของพลังตลาดในสังคมเริ่มตั้งแต่สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม การละเมิดสิทธิมนุษยชน หรือการละเลยมาตรฐานคุณภาพชีวิตของแรงงาน ประเด็นเหล่านี้ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวของแรงงาน กลุ่มสมัชชาสังคมโลก กลุ่มชาปาติस्ता การประท้วงครั้งใหญ่ที่ซีแอตเติล กลุ่มอิสลามิตจิสต์ หรือแม้แต่กลุ่มจันทาล เป็นต้น ในส่วนของการสำรวจวรรณกรรม การก่อตัวของพลังสังคมเหล่านี้ล้วนเป็นผลพวงมาจากกลไกการทำงานของตลาดทั้งสิ้น (Munck, 2002; Munck, 2006; Munck, 2007; Lipschutz, 2007; McCarthy and Prudham, 2004; Prudham, 2008; Guthman, 2007; McMichael, 1997; Birchfield and Freyberg-Inan, 2004; Smith, 2008) พลังอัตพิทักษ์เหล่านี้มีจุดยืนร่วมกันคือพวกเขาจำเป็นต้องแสดงพลังให้เป็นที่ประจักษ์ในระดับโลกหากต้องการท้าทายการขยายตัวของตลาดเสรีนิยมใหม่ซึ่งทรงพลังและทำงานอยู่ในอาณาบริเวณต่างๆทั่วโลก (Starr, 2001: 83; Lang and Hines, 1993)

ด้วยเหตุนี้ พลังปกป้องสังคมจึงครอบคลุมและเข้มแข็งมากกว่าที่เคยเกิดขึ้นในยุคเสรีนิยม พลังสังคมที่มารวมตัวกันมีทั้งกลุ่มที่ได้รับผลกระทบโดยตรงและโดยอ้อม กลุ่มแรกหมายถึงกลุ่มที่ถูกจำกัดโอกาสในการเข้าถึงองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารจนทำให้วิถีชีวิตของพวกเขาเกิดการเปลี่ยนแปลงและใช้ชีวิตอย่างยากลำบากมากยิ่งขึ้น เช่น กลุ่มผู้ป่วยเรื้อรังที่เข้าไม่ถึงยา หรือนักวิจัยทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น กลุ่มหลัง หมายถึง พลังสังคมที่ต้องการรักษาโอกาสในการเข้าถึงองค์ความรู้เพื่อประโยชน์และความกินดีอยู่ดีของสังคมโดยรวม ตัวอย่างเช่น ในกรณีของนโยบายสาธารณสุขไทยในสมัยรัฐบาลสุรยุทธ์ที่ได้ประกาศใช้มาตรการใช้สิทธิตาม

สิทธิบัตรขึ้น ในเวลานั้นกลุ่มต่างๆได้ร่วมกันเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านระบบตลาดที่เข้ามาผูกขาด การใช้ยาผ่านระบบสิทธิบัตร ตั้งแต่กลุ่มข้าราชการ นักวิชาการ เอ็นจีโอ และแพทย์ เพื่อให้กลุ่มผู้ป่วยสามารถเข้าถึงยาได้ และมองว่าระบบสวัสดิการสาธารณสุขเป็นประโยชน์ต่อประชาชนโดยรวม ในระดับระหว่างประเทศ พลังสังคมทั้งสองกลุ่มได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาและเอ็นจีโอระหว่างประเทศ ซึ่งมีจุดยืนร่วมกันในการปกป้องสังคมจากการตลาดเสรีนิยมใหม่ ในส่วนของยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหว กลุ่มข้าราชการ นักวิชาการ เอ็นจีโอ และกลุ่มแพทย์ทำหน้าที่แนะนำยุทธศาสตร์และให้ความรู้ทางวิชาการต่อสาธารณชน ในขณะที่คนไข้เป็นผู้เคลื่อนไหวเพื่อชี้ให้เห็นว่า พวกเขาได้รับผลกระทบอย่างไรบ้างจากการทำงานของระบบทรัพย์สินทางปัญญา เป้าหมายของการเคลื่อนไหวคือ การโจมตีระบบสิทธิบัตรยา การแสวงหาโอกาสในการเข้าถึงยารักษาชีวิต และการประณามบรรษัทข้ามชาติในการแสวงหากำไรจากระบบทรัพย์สินทางปัญญา ในบทที่ห้าจะได้กล่าวถึงบทบาทของพลังสังคมในไทยอย่างละเอียด

นอกเหนือจากกรณีดังกล่าวนี้ ยังมีพลังสังคมที่ต่อต้านระบบตลาดด้วยเหตุผลในเรื่องสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม ผลกระทบต่อภาคเกษตรจากการค้าเสรี และการถูกเอารัดเอาเปรียบทางแรงงานเป็นประเด็นที่ได้รับการพูดถึงอย่างมาก พลังเหล่านี้สอดคล้องกับสิ่งที่โพลานยีเรียกว่าเป็นกฎการเคลื่อนไหวแบบทวีภาคทั้งสิ้น (Munck, 2006: 176) ในบทที่ผ่านมา เราได้เห็นกรณีการเคลื่อนไหวของกลุ่มวายทีเอส (Youbou TimberLess Society) ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีของการต่อต้านความไม่ยุติธรรมของระบบตลาด กล่าวคือ หลังจากที่พักงานของบริษัททิมเบอร์เวส (TimberWest Corporation) ถูกไล่ออกในเดือนมกราคม ค.ศ.2001 แรงงาน 220 คนซึ่งเป็นอดีตพนักงานในโรงงานเลื่อยไม้ยูบู ในเขตตันแคน เมืองบริติชโคลัมเบีย ประเทศแคนาดาได้รวมตัวกันก่อตั้งเอ็นจีโอที่ชื่อกลุ่มวายทีเอสขึ้น พลังสังคมในกลุ่มนี้เริ่มก่อตัวจากกลุ่มชนชั้นแรงงานในโรงงาน ผู้ที่ถูกกระทำในโรงงานเลื่อยไม้ และจึงขยายตัวไปสู่ผู้ที่ได้รับผลกระทบเดียวกันในชุมชนอื่นๆ การกิจแรกของกลุ่มวายทีเอสคือ การให้ความรู้แก่ผู้คนในชุมชนว่าบรรษัทข้ามชาติส่งผลกระทบต่อสังคมอย่างไรจากการแสวงหากำไร และได้ขยายไปสู่การให้ความรู้ในชุมชนอื่นๆ หลังจากนั้น กลุ่มวายทีเอสได้ขยายบทบาทไปสู่การส่งจดหมายให้กับกองบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นหลายฉบับ ไปจนถึงการเรียกร้องให้รัฐบาลท้องถิ่นกำหนดบทลงโทษกับบริษัททิมเบอร์เวส เมื่อเวลาผ่านไป กลุ่มวายทีเอสได้พัฒนาไปสู่การเป็นกระบอกเสียงหลักในการผลักดันให้เมืองบริติชโคลัมเบียมีนโยบายปฏิรูปการใช้ป่าชุมชนด้วย การกิจที่สำคัญที่สุดของเอ็นจีโอกลุ่มนี้คือ การเคลื่อนไหวจากท้องถิ่นไปสู่การเคลื่อนไหววิพากษ์การเข้าถึงผืนป่าในระดับโลกโดยใช้ประสบการณ์จากที่เกิดขึ้นในโรงเลื่อยไม้ยูบูทั้งสิ้น พรัดม้อธิบายกรณีของวายทีเอสว่าเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ที่เผชิญหน้ากับผลกระทบของระบบทุนนิยมโลกอย่างตรงไปตรงมา (Prudham, 2008)

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจคือ มังค์หยิบยกข้อเสนอของโพลานยีมาทำให้เห็นถึงความสลับซับซ้อนและความขัดแย้งอันหลากหลายต่อกระแสโลกาภิวัตน์ เขาอธิบายปรากฏการณ์

ดังกล่าวนี้เป็น “ขบวนการชุมชนใหม่” (new localisms) ซึ่งสามารถแสดงปฏิกิริยาต่อต้านระบบตลาดได้หลากหลายรูปแบบ (Munck, 2006: 183) แนวคิดเช่นนี้สอดคล้องกันได้เป็นอย่างดีกับงานของแมคคาร์ธีย์และพรัดัม พวกเขาเสนอว่า เมื่อใดก็ตามที่ตลาดเสรีนิยมใหม่คุกคามสังคมด้วยการยุติการควบคุมทางสังคม และครอบงำการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านจะเริ่มต้นขึ้นท่ามกลางความวิตกกังวล กลุ่มเหล่านี้อาจวิตกในเรื่องสาธารณสุข การสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิต และการเสื่อมสลายของคุณค่าที่พึงาม เมื่อได้รับผลกระทบถึงจุดหนึ่ง พลังสังคมเหล่านี้จะเริ่มตั้งคำถามและท้าทายการทำงานของตลาดเสรีนิยมใหม่ (McCarthy and Prudham, 2004: 278)

จากมุมมองดังกล่าวนี้ ปรากฏการณ์ที่เคยเกิดขึ้นในยุคเสรีนิยมสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับตลาดเสรีนิยมใหม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับตลาดองค์ความรู้ที่แปรสภาพภูมิปัญญาให้กลายเป็นสินค้าในรูปของทรัพย์สินทางปัญญา พลวัตนี้ได้ทำลายวิถีชีวิตในสังคมและนำไปสู่ปฏิกิริยาต่อต้านอย่างขนานใหญ่ ท้ายที่สุดสังคมแบบตลาดจึงเป็นเพียงสังคมอุดมคติสุดโต่งที่เข้าสู่ภาวะสุกงอมลงชั่วขณะ คำถามที่สำคัญคือ เมื่อตลาดเกิดการสุกงอม พลังสังคมกลุ่มต่างๆ ที่มาปกป้องสังคมจะมีวิวัฒนาการไปอย่างไร กล่าวคือ พลังอัตพิทักษ์จะรวมตัวกันเพื่อตอบโต้การทำงานของตลาดต่อไป หรือสลายตัวเมื่อสำเร็จภารกิจหนึ่งๆ และมารวมตัวกันเมื่อได้รับผลกระทบต่อวิถีชีวิตจากตลาดอีกครั้ง

2.2.2 การสุกงอมของตลาดเสรีนิยมใหม่และผลที่ตามมา

การศึกษาข้อเสนอของโพลานยีทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ประโยชน์อย่างมาก เนื่องจากข้อเสนอของเขาไม่ได้มาถึงจุดสิ้นสุดในช่วงศตวรรษที่ 19 ในทางตรงกันข้าม ระบบทุนนิยมยังคงทำงานอยู่ และบทบาทของตลาดค่อยๆ ได้รับการคลี่คลายขึ้นตามลำดับ (Altvater and Mahnkopf, 1997: 451) อย่างไรก็ตาม บทบาทของพลังอัตพิทักษ์ได้ทำให้ตลาดเกิดการสุกงอมลงชั่วขณะทั้งในยุคเสรีนิยมและเสรีนิยมใหม่ ปัจจัยที่ทำให้สภาวะตลาดเกิดปัญหามี 2 ประการได้แก่ หนึ่ง ความไม่สมบูรณ์ของเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ และสอง ความล้มเหลวในการแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองของทรัพย์สินทางปัญญา

ในข้างต้น โพลานยีได้ตั้งข้อสังเกตว่า สังคมตะวันตกได้บ่มเพาะความตึงเครียดแฝงอยู่ซึ่งท้ายที่สุดจะนำไปสู่การสุกงอมของระบบเศรษฐกิจตลาดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความตึงเครียดนี้มีที่มาจากการปะทะกันระหว่างพลังตลาดและพลังอัตพิทักษ์ที่ไม่พอใจตลาดและต้องการปกป้องสังคม (Polanyi, 1957a: 201-4) ความตึงเครียดอีกส่วนหนึ่งเกิดจากความไม่สมบูรณ์ของระบบตลาดเอง ภายใต้เศรษฐกิจแบบตลาด ระบบกลไกราคาเป็นสิ่งสำคัญที่สุดทำหน้าที่เปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมรอบตัวให้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตและการสร้างสินค้าอุปโภคบริโภค ต่างไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของคนในสังคมและย่อมไม่มีทางเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ (Polanyi, 1971: 238) ผลที่สำคัญคือ การทำงานของตลาดอัตโนมัติจะต้องเผชิญกับพลังปกป้องสังคมที่ไม่พอใจกับความสัมพันธ์แบบตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งความไม่พอใจขององค์กรแรงงานที่มีต่อความไม่ยืดหยุ่นของระบบค่าจ้าง จนทำให้การใช้แรงงานและกระบวนการ

ผลิตไม่ไปสู่จุดดุลยภาพ หากสังคมปราศจากกลไกกลางในการจัดการที่เหมาะสม การลงทุนทางอุตสาหกรรมย่อมหยุดชะงัก อุปสงค์ต่อแรงงานลดลง และสภาพเศรษฐกิจโดยรวมตกต่ำลง (Block and Somers, 1984: 58)

ปรากฏการณ์ดังกล่าวที่เคยเกิดขึ้นในยุคสมัยของเศรษฐกิจยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมได้ต่อเนื่องมาจนถึงเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ในยุคเสรีนิยมใหม่ หากนำกรอบวิธีคิดของโพลานียีมาวิเคราะห์ต่อยอดในระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำบางประเทศและกลุ่มบรรษัทขนาดใหญ่ต้องการผลักดันให้ทุกประเทศมีแนวทางทรัพย์สินทางปัญญาในระดับมาตรฐานเดียวกัน ด้วยเหตุนี้พลังสังคมของฝ่ายตลาดจึงสนับสนุนให้กลไกระหว่างประเทศทำหน้าที่เป็นตัวแทนของพวกเขาในการกำหนดมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาโลกที่สำคัญสองประการได้แก่ องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก และข้อตกลงทริปส์ขององค์การการค้าโลก ในกรณีขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก ประเทศที่ได้ประโยชน์มากที่สุดคือ กลุ่มประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำมากกว่ากลุ่มประเทศกำลังพัฒนา เนื่องจากประเทศสมาชิกถูกกำหนดให้ต้องรับเอามาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาไปบังคับใช้ไม่ว่าประเทศนั้นจะพร้อมหรือไม่ก็ตาม ด้วยเหตุนี้ภารกิจขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกจึงตอบสนองผลประโยชน์ของระบบทุนนิยมได้ แม้ว่าตัวองค์กรเองได้ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานพิเศษขององค์การสหประชาชาติก็ตาม (โปรดดู May, 2007b) ส่วนในกรณีของข้อตกลงทริปส์ ประเทศสมาชิกจำเป็นต้องสร้างมาตรฐานในการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศขึ้นต่ำตามที่องค์การการค้าโลกกำหนด โดยระดับการพัฒนาของประเทศเป็นตัวบ่งชี้ว่าประเทศใดต้องเข้าสู่มาตรฐานก่อนหลัง แต่ในท้ายที่สุดแล้วทุกประเทศสมาชิกต้องให้การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา

กลไกตลาดดังกล่าวนี้ได้นำไปสู่ปฏิกริยาจากสังคมและมาตรการปกป้องตนเองเพื่อแสวงหาโอกาสในการเข้าถึงองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสาร ประเทศกำลังพัฒนาและประเทศด้อยพัฒนาเป็นจำนวนมากยังไม่มีความพร้อมในการพัฒนามาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาตามที่ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำเรียกร้อง ประเทศบางกลุ่ม เช่น บราซิล หรืออินเดีย ต้องการเวลาเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีด้านต่างๆ ให้ทัดเทียมตะวันตกก่อนที่จะปกป้องนโยบายทรัพย์สินทางปัญญาแบบเต็มตัว ในขณะที่บางประเทศเช่น จีนหรือกลุ่มแอฟริกาไม่ต้องการให้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาเป็นกลไกที่มาขัดขวางอิสระในการใช้ข้อมูลข่าวสาร ด้วยเหตุนี้ ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายจึงร่วมกันผลักดันให้มีทางเลือกในการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาผ่านองค์การการค้าโลก ดังเช่นที่เกิดขึ้นในการประชุมรอบโดฮา ในทางตรงกันข้าม ประเทศทุนนิยมก้าวหน้าไม่ต้องการให้มีทางเลือกใดๆ ในการบังคับใช้มาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญานอกเหนือไปจากการมีมาตรฐานเดียวกันทั่วโลก ความแตกต่างทางความคิดนี้จึงนำไปสู่ความขัดแย้งในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาในเวทีองค์การการค้าโลก ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้เกิดการผูกกร่อน เนื่องจากกลไกตลาดไม่สามารถทำงานได้จนถึงจุดดุลยภาพระหว่างฝ่ายที่ต้องการให้ใช้มาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาเดียวกันทั่วโลก และความยินยอมพร้อมใจในการปฏิบัติตามของ

ประเทศกำลังพัฒนา เมื่อความขัดแย้งยังคงดำเนินต่อไป กลุ่มประเทศที่ต่างกันมีจุดยืนต่อประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาที่ต่างกัน กลไกการทำงานของตลาดทรัพย์สินทางปัญญาก็ไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความยืดหยุ่นในการทำงานของกลไกราคาย่อมลดต่ำลงจนไม่สามารถไปถึงจุดดุลยภาพได้ เมื่อประเทศต่างๆ ปฏิเสธการบังคับใช้มาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศอย่างเต็มรูปแบบ ความไม่สมบูรณ์ของตลาดองค์ความรู้จึงเกิดขึ้นและผูกกร่อนไปในที่สุด

ปัจจัยประการที่สองที่นำไปสู่การผูกกร่อนของตลาดคือ ความล้มเหลวในการแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา ตามที่โพลานยีได้กล่าวไว้ว่า การผูกกร่อนของตลาดอุตสาหกรรมเป็นผลมาจากบทบาทของพลังอำนาจเนื่องจากการเคลื่อนไหวของพลังปกป้องสังคมได้นำไปสู่ความตึงเครียดในเชิงสถาบัน (Polanyi, 1957a: 134) ในกระบวนการสร้างสังคมแบบตลาด การแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อรับประกันความปลอดภัยให้กับพลังตลาด ในเวลาเดียวกันก็เพื่อปกป้องอำนาจของชนชั้นปกครองและสถาบันกลางที่อาจถูกพลังสังคมทำลายได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อความตึงเครียดในประเด็นทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น ก็ย่อมพัฒนากลายเป็นความตึงเครียดทางการเมือง และทำให้ขอบเขตระหว่างพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองถูกทำลายลงไป (Polanyi, 1957a: 217-8) ในทำนองเดียวกัน ภายใต้ยุคเสรีนิยมใหม่ รัฐยังคงมีหน้าที่หลักในการทำให้กระบวนการสะสมทุนเดินหน้าต่อไปได้ บทบาทที่สำคัญคือ การสร้างองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารให้กลายเป็นสินค้า และสร้างเงื่อนไขให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาด ด้วยการผลักดันกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศ ในขณะเดียวกันก็ต้องหลีกเลี่ยงความขัดแย้งและการต่อต้านที่อาจเกิดขึ้นจากบทบาทเช่นนี้

เอลเลน วู้ดเสนอว่า บทบาทของรัฐในการตีกรอบพื้นที่ทางเศรษฐกิจไม่ให้มากระทบกับอำนาจทางการเมืองของชนชั้นปกครอง ทำให้บริบทของระบบทุนนิยมมีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น วู้ดเสนอว่า หากการแบ่งแยกเช่นนี้กระทำสำเร็จ ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดจะสามารถแทรกซึมเข้าไปยังองค์ประกอบของสังคมได้อย่างแนบชิดมากยิ่งขึ้น โดยไม่มีข้อจำกัดในเชิงสถาบันอีกต่อไป (Wood, 2003: 23) วู้ดชี้ให้เห็นว่า...

“...การสร้างพื้นที่ทาง ‘เศรษฐกิจ’ และ ‘การเมือง’ แยกออกจากกันไม่ใช่ปัญหาในเชิงทฤษฎี แต่เป็นปัญหาในทางปฏิบัติ ไม่มีปัญหาใดที่เป็นอุปสรรคต่อนักเคลื่อนไหวทางสังคมมากไปกว่าการเคลื่อนไหวภายใต้สภาวะแบ่งแยกทางเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งบังคับให้การเคลื่อนไหวของชนชั้นแรงงานต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบใหม่ ตามที่นักสังคมนิยมปฏิวัติได้แนะนำเอาไว้ว่า ยิ่งย่ำยิ่งว่า หากอุปสรรคเช่นนี้เป็นเพียงผลผลิตของความรู้สึกนึกคิดที่หลงทางไม่ได้ผ่านการกลั่นกรอง หรือผิดพลาด คงเป็นการง่ายที่จะเอาชนะได้ แต่ทว่าแนวคิดที่เศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดทิศทางของชนชั้นแรงงาน เป็นบทสะท้อนความเป็นจริงของระบบทุนนิยม และบทบาทในการจัดสรรและขูดรีด ซึ่งอาศัย

การแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมือง และแปรสภาพประเด็นทาง
การเมือง – การต่อสู้เหนือการครอบงำและชุดรีดที่เชื่อมโยงกับอำนาจทางการเมือง
เมืองในเชิงประวัติศาสตร์อย่างแยกไม่ออก – ให้กลายเป็นประเด็นทาง
เศรษฐกิจ โครงสร้างในการแบ่งแยกเช่นนี้เป็นกลไกในการปกป้องการทำงานของ
ของระบบทุนนิยมที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด...” (Wood, 1981: 67)

ในทางปฏิบัติ การแบ่งแยกพื้นที่เช่นนี้สร้างปัญหาให้แก่กลุ่มเคลื่อนไหวตอบโต้ระบบ
ตลาดอย่างมาก เนื่องจากพวกเขามักหลงทางไปโจมตีสังคมที่ถูกระบบทุนนิยมกดขี่ชุดรีดอย่าง
โจ่งแจ้ง ในขณะเดียวกัน กลับมองข้ามสังคมแบบทุนนิยมที่พัฒนาแล้วและมีรูปแบบในการชุดรีด
สังคมอย่างแยบยล (Wood, 2003: 13)

เมื่อวิเคราะห์ถึงกระบวนการแบ่งแยกทางเศรษฐกิจและการเมืองในยุคเสรีนิยมใหม่
แนวคิดเรื่อง “ธรรมนูญใหม่ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางการเมือง” (new
constitutionalism) ของสตีเฟน กิลล์ เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญและสมควรกล่าวไว้ ณ ที่นี้ กิลล์
เสนอว่า...

“... [แนวคิดที่ว่าด้วย] ธรรมนูญใหม่ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทาง
การเมืองเป็นกรอบการวิเคราะห์การจัดการปกครองในระดับระหว่างประเทศ
[ภายใต้ยุคเสรีนิยมใหม่] การจัดการปกครองต้องการแบ่งแยกพื้นที่ของ
นโยบายเศรษฐกิจออกจากการตรวจสอบในทางการเมือง เพื่อเปิดโอกาสให้
รัฐบาลสามารถตอบสนองกับพลตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพ และใช้เวลากับ
ขั้นตอนทางประชาธิปไตยและพลังประชาชนลดน้อยลง ธรรมนูญใหม่ในการจัด
ระเบียบความสัมพันธ์ทางการเมือง เป็นมิติทางการเมืองและกฎหมายแห่งยุค
เสรีนิยมใหม่ที่กว้างขึ้นกว่าในอดีต วัตถุประสงค์หลักของวาทกรรมนี้คือ ความ
ปลอดภัยของสิทธิในทรัพย์สิน อิสระของการลงทุน และวินัยทางการตลาดของ
ภาครัฐและแรงงานในการรักษา ‘ความน่าเชื่อถือ’ ในสายตาของนักลงทุน
เอกชน...” (Gill, 1998: 5)

ในแง่นี้ ธรรมนูญใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองเกี่ยวข้องกับมิติของหลักนิติ
ธรรม (Rule of law) ในระดับชาติและระดับโลกที่ขยายตัว ผังราก และเก็บตัวอยู่ในการจัดการ
ปกครองแบบเสรีนิยมใหม่ พร้อมกับการรับประกันทางกฎหมายที่ครอบคลุมกว่าเดิมในเรื่อง
สิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคล (Gill, 2008: 161) หากพิจารณาที่จุดประสงค์ของธรรมนูญใหม่ใน
การจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง รัฐถูกกระตุ้นให้ทำงานในระบบตลาดที่เข้มข้นขึ้นกว่าเดิม
และทำหน้าที่เปิดโครงสร้างทางเศรษฐกิจและจัดสรรสถาบันเพื่อรองรับตลาดทุน ตลาดสินค้า
และแรงงาน เพื่อขยายพื้นที่ของตลาดเสรีนิยมให้กว้างออกไป (Gill, 2008: 170-3) อย่างไรก็ตาม
เช่นเดียวกับที่โพลานยีเสนอ กิลล์เห็นว่า กระบวนการทำงานของตลาดทำให้เกิดความ
ขัดแย้งและความไม่พอใจในสังคมจนนำไปสู่แรงต้าน (Gill, 2008: 173-5) ในบทความต่อไปจะได้อธิบาย

กล่าวถึงแนวคิดเรื่องธรรมนูญใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง และสถาบันเสรีนิยมใหม่
อีกครั้ง

ถึงตอนนี้ เพื่อให้เศรษฐกิจแบบตลาดมีเสถียรภาพและทำงานอย่างเหมาะสม
ภาคเอกชนจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลจากการตั้งคำถามและแรงท้าทายทาง
การเมือง (Harmes, 2006: 732-4) อย่างไรก็ดี พลังอึดพิทักษ์ที่ก่อตัวขึ้นเพื่อท้าทายตลาดเสรี
นิยมใหม่ทำให้ความต้องการของภาคเอกชนไม่เกิดขึ้น กล่าวคือ เมื่อใดก็ตามที่รัฐล้มเหลวใน
การควบคุมพลังปกป้องสังคมที่ก่อตัวขึ้น กระบวนการทำให้องค์ความรู้กลายเป็นสินค้าก็
หยุดชะงัก และเมื่อสถานะของการทำให้องค์ความรู้กลายเป็นสินค้าอุปโลกน์ใหม่ถูกท้าทาย
อย่างหนัก อำนาจในการปกครองของสถาบันกลางและความชอบธรรมของรัฐบาลย่อมถูก
สั่นคลอนตามไปด้วย ปรากฏการณ์นี้สะท้อนว่า เมื่อความขัดแย้งในพื้นที่ทางเศรษฐกิจมาก
จนถึงจุดหนึ่ง ก็ย่อมพัฒนากลายเป็นความขัดแย้งในทางการเมือง ดังนั้น การแบ่งแยกพื้นที่
เศรษฐกิจและการเมืองจึงไม่มีทางสำเร็จ และทำให้ตลาดสุกก่อนลงชั่วขณะ

สืบเนื่องจากพลวัตดังกล่าวนี้ ประเด็นที่น่าสนใจคือ เมื่อตลาดเกิดการสุกก่อน พลัง
ปกป้องสังคมจะพัฒนาไปในทิศทางใด หากตอบคำถามนี้ในมุมมองของโพลานยี พลังอึดพิทักษ์
เป็นการรวมตัวอย่างหลวมๆ และไม่ได้ยึดติดกับการเคลื่อนไหวทางชนชั้น แม้ว่าโพลานยีไม่ได้
อธิบายอย่างชัดเจนว่า เมื่อภารกิจสำเร็จพลังอึดพิทักษ์จะสลายตัวไปหรือไม่ แต่ไม่มีงานเขียน
ชิ้นใดที่โพลานยีปฏิเสธว่าพลังปกป้องสังคมสามารถรวมตัวกันเพื่อเคลื่อนไหวต่อไปได้ ในช่วง
เสรีนิยม อาจอนุมานได้ว่าพลังปกป้องสังคมจะสลายตัวไปชั่วคราว และกลับมารวมตัวกันใหม่
อีกครั้งเมื่อพลังตลาดเข้ามากดดันชุมชนอีกครั้ง อย่างไรก็ตาม ธรรมชาติของตลาดเสรีนิยมใหม่
คือการแสวงหากำไรอย่างไร้ขอบเขต พลังอึดพิทักษ์จึงถูกบังคับทางอ้อมให้ต้องรวมตัวกัน
เคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง ในทางทฤษฎี คำอธิบายเช่นนี้มีพื้นฐานมาจากข้อเสนอของโพลานยี
ที่ว่า พลังสังคมแต่ละกลุ่มแต่ละชนชั้นจะยื่นหยัดปกป้องเพื่อผลประโยชน์ของสังคมโดยรวม
มากกว่าผลประโยชน์ส่วนตนไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม (Polanyi, 1957a: 133) ด้วยเหตุนี้
เมื่อตลาดเสรีนิยมใหม่ยังคงทำงานอย่างต่อเนื่อง พลังปกป้องสังคมจึงต้องรวมตัวกันต่อไปเพื่อ
ท้าทายระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ในการอธิบายกลไกเบื้องหลังการรวมตัวนี้ โพลานยีมองเห็น
ถึงข้อจำกัดในการยึดหลักแนวอธิบายทางการเมืองเชิงสถาบันเพียงแนวทางเดียว เขาจึงพัฒนา
คำอธิบายของเขาโดยผนวกเอาแนวทางของมานุษยวิทยาว่า มนุษย์มีรูปแบบความสัมพันธ์ที่
รวมตัวกันเป็นสังคมโดยรวม พัฒนาการเช่นนี้เปิดโอกาสให้โพลานยีสามารถอธิบายพฤติกรรม
ของมนุษย์ในสังคมได้ สวนทางกับข้อเสนอของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่มองพฤติกรรมของ
มนุษย์ว่า เป็นผลมาจากการตัดสินใจในเชิงเศรษฐกิจเพียงเท่านั้น (Block and Somers, 1984:
69-70) สำหรับโพลานยี ความคิดของมนุษย์แยกออกจากความสัมพันธ์ทางสังคมไม่ได้ แม้แต่
ความสัมพันธ์แบบตลาดที่บางครั้งมนุษย์ปฏิบัติสัมพันธ์ด้วยในฐานะปัจเจกบุคคล ในขณะที่บาง
เวลามีปฏิสัมพันธ์ในฐานะตัวแสดงทางสังคมเพื่อเหตุผลทางด้านจริยธรรม (Watson,

2005:154-9) ดังนั้น เมื่อพลังตลาดมาสร้างความเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีวิต จึงมีความเป็นไปได้ที่พลังอัตพิทักษ์ยังคงรวมตัวกันเพื่อตอบโต้เศรษฐกิจแบบตลาดต่อไป

สำหรับบทวิพากษ์ในเชิงทฤษฎีที่ว่า เมื่อตลาดได้สร้างผลกระทบตอสังแวดล้อมหรือสังคม พลังต่อต้านก็จะเกิดขึ้นในฐานะที่เป็นผลผลิตของตลาดเอง จนกระทั่งในท้ายที่สุดตลาดก็จะถูกทำลายไป และพลังปกป้องสังคมก็จะสลายตัวตามไปนั้น (Drahokoupil, 2004) ในโลกแห่งความเป็นจริง พลังอัตพิทักษ์ไม่สามารถต้านทานพลังตลาดจนทำให้ระบบตลาดสลายไปได้ อย่างสมบูรณ์ ในทางตรงกันข้าม บทบาทของรัฐเสรีนิยมใหม่ยังคงทำหน้าที่ผลิตซ้ำระบบเศรษฐกิจแบบตลาด และรักษากระบวนการสะสมทุนให้เดินหน้าต่อไป แม้ว่าพลังอัตพิทักษ์ทำหน้าที่ทำลายตลาด แต่ในขณะเดียวกันก็ถูกจำกัดบทบาทอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้ตลาดสามารถทำงานได้ ปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวแบบทวีภาคจึงไม่มีวันสิ้นสุด ในด้านหนึ่งรัฐมีบทบาทสำคัญในการร่วมมือกับพลังทุนนิยมโลก ซึ่งประเทศที่ศูนย์กลางระบบทุนนิยมโลกและกลุ่มธุรกิจข้ามชาติผนึกกำลังกันปรับตัว เพื่อตีกรอบพลังอัตพิทักษ์ที่ผุดขึ้นในอาณาบริเวณต่างๆทั่วโลก ตัวอย่างที่สำคัญได้แก่ กรณีของนโยบายสาธารณสุขในประเทศไทย พลังตลาดเสรีนิยมใหม่ที่เข้ามาผลักดันนโยบายปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศไทย ไม่เพียงนำไปสู่แรงดันที่มีต่อระบบสิทธิบัตร แต่ยังมีกลุ่มที่เคลื่อนไหวเพื่อการเข้าถึงยาอย่างสมเหตุสมผล และมาประสบความสำเร็จเมื่อประเทศไทยมีหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าและการประกาศมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในสมัยรัฐบาลทักษิณและรัฐบาลสุรยุทธ์ตามลำดับ อย่างไรก็ตามนโยบายสาธารณสุขเช่นนี้ได้สร้างความหวังเกี่ยวกับสวัสดิการสาธารณสุขในไทย และเปิดเผยให้เห็นถึงรอยรุกร่อนของตลาดชั่วเวลาหนึ่ง แต่พลังตลาดยังคงปรับตัวอยู่ตลอดเวลาเพื่อรับมือกับพลังด้านระบบ และความไม่สมบูรณ์ของระบบตลาดเอง

ตารางที่ 2-1 ตารางสรุปเปรียบเทียบข้อเสนอของโพลานีและการประกาศชี้แอลของ ไทยในเรื่องความไม่สมบูรณ์ของตลาด

การผูกเรือน ของตลาด	ข้อเสนอของโพลานี	การประกาศชี้แอลของไทย
สาเหตุที่ 1	การรวมกลุ่มของพลังอัตพิทักษ์เพื่อการเคลื่อนไหวในการปกป้องตนเองทางสังคม เป็นพลังสังคมสำคัญที่ทำหน้าที่ต่อต้านการทำงานของระบบตลาด ที่ส่งผลกระทบตอวิถีการดำเนินชีวิตปกติของคนในสังคม	การรวมตัวกันของภาคประชาสังคม คนไข้ เอ็นจีโอ นักวิชาการ ตลอดจนผู้ป่วย ถือเป็นพลังสำคัญในการเรียกร้องการเข้าถึงยา ที่ได้รับผลกระทบจากระบบสิทธิบัตรยาที่เข้มงวด
สาเหตุที่ 2	ความไม่สมบูรณ์ของระบบตลาด (imperfections) กล่าวคือ ระบบตลาดเสรีต้องอาศัยกลไกการทำงาน	ในระบบตลาดเสรีนิยมใหม่หรือระบบเศรษฐกิจแบบข้อมูลข่าวสาร (Knowledge-Based Economy) ตลาด

	ของราคาที่น่าไปสู่จุดดุลยภาพ แต่โพลานยีเสนอว่า ภายหลังจากระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเกิดขึ้น ไม่มีใครต้องการให้เศรษฐกิจตกต่ำ ไม่มีใครรับได้กับค่าแรงที่ลดลง ชาวนาไม่ต้องการราคาสินค้าที่ตกต่ำ และนายทุนไม่ต้องการให้ระบบธนาคารเกิดความอ่อนแอ ซึ่งทั้งหมดนี้เกิดขึ้นได้เมื่อรัฐบาลหาเงินได้น้อยกว่ารายจ่าย ด้วยเหตุนี้ทำให้ธนาคารกลางต้องเข้ามาแทรกแซงทำให้ไม่เกิดจุดดุลยภาพที่แท้จริงและเป็นสาเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่ความอ่อนแอของระบบตลาด	ต้องก่อให้เกิดกลไกการทำงานของราคาที่น่าไปสู่จุดดุลยภาพเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ระบบสิทธิบัตรหรือระบบทรัพย์สินทางปัญญาในภาพรวมจำเป็นต้องได้รับการยอมรับทั้งผู้ทรงสิทธิและผู้ที่ต้องการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้นั้นๆ อย่างไรก็ตาม เมื่อระบบสิทธิบัตรเกิดขึ้นฝ่ายผู้ทรงสิทธิต้องการให้มีการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเข้มงวด ในขณะที่ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยต้องการให้มีข้อยืดหยุ่นเกิดขึ้นในการใช้องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสาร เมื่อความต้องการของทั้งสองฝ่ายไม่ตรงกันจุดดุลยภาพที่แท้จริงจึงไม่เกิดขึ้นและนำไปสู่การแสวงหาทางเลือกในการเข้าถึงยา
สาเหตุที่ 3	ความไม่ยั่งยืนของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดในการแยกประเด็นเศรษฐกิจและการเมืองออกจากกัน กล่าวคือ ระบบตลาดได้มีความพยายามในการทำงานและแสวงหากำไร โดยมุ่งลดทอนความไม่พอใจของคนในสังคมเพื่อมิให้ความไม่พอใจนั้นมากระทบกับอำนาจทางการเมือง อย่างไรก็ตาม ความพยายามนี้ย่อมไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากความไม่พอใจในสังคมที่มีต่อประเด็นทางเศรษฐกิจมักส่งผลต่อเสถียรภาพทางการเมืองด้วย	ระบบสิทธิบัตรได้รับการผลักดันจากวโปและดับเบิลยูทีโอผ่านเข้ามายังกระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ และกรมทรัพย์สินทางปัญญา องค์การของรัฐเหล่านี้ได้หยิบยกเหตุผลเรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมาอ้างถึงความจำเป็นในการสร้างระบบสิทธิบัตรที่เข้มแข็ง แต่เมื่อถึงจุดที่ระบบสิทธิบัตรทำให้เกิดความไม่พอใจก็จะนำไปสู่การประท้วง และนำไปสู่การสั่นคลอนอำนาจทางการเมืองของรัฐบาล มาตรการซีแอลจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือของรัฐในการลดทอนความไม่พอใจในสังคมได้

2.3 การเปลี่ยนแปลงทางสังคม: สู่การปะทะกันระหว่างพลังตลาดเสรีนิยมใหม่ และพลังปกป้องสังคม

การวิเคราะห์เรื่องกฎการเคลื่อนไหวแห่งทวีภาคในสองส่วนที่ผ่านมานำมาสู่การพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในส่วนนี้ ประเด็นสำคัญที่ต้องกล่าวถึงมี 2 ส่วนคือ หนึ่ง พัฒนาการของพลังอัตพิทักษ์ที่ทำหน้าที่ปกป้องชุมชนหรือสังคมไปสู่การเป็นพลังต่อต้านระบบทุนนิยมโลก และสอง กระบวนการปรับตัวของตลาดเพื่อรับมือกับพลังอัตพิทักษ์ที่ขยายตัวไปทั่วโลก ในส่วนนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า ผลของการเคลื่อนไหวของพลังอัตพิทักษ์ย่อมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในไทยในภายหลังอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

2.3.1 พัฒนาการของพลังอัตพิทักษ์: พลังต่อต้านระบบทุนนิยมโลก

การวิเคราะห์ในส่วนนี้เป็นการต่อยอดมาจากแนวคิดของโพลานีในส่วนของพลังอัตพิทักษ์ วัตถุประสงค์คือการพิจารณาถึงความเป็นไปได้ที่พลังอัตพิทักษ์จะรวมตัวกับพลังสังคมในชุมชนอื่นๆ และพัฒนาเป็นขบวนการต่อต้านระบบทุนนิยมโลก การวิเคราะห์ในส่วนนี้เชื่อมโยงกับส่วนก่อนหน้าในแง่ที่ว่า พลังอัตพิทักษ์จากกลุ่มต่างๆ ที่ได้รับผลกระทบจากระบบตลาดในแต่ละสังคมอาจพิจารณาได้ว่าเป็นพลังในแนวนาบ (horizontally integrated forces) ในขณะที่พลังสังคมที่พัฒนากลายเป็นพลังต้านระบบทุนนิยม ถือว่าเป็นพลังในแนวตั้ง (vertically integrated forces) การใช้ตัวแบบของโพลานีทำให้เข้าใจว่า ยิ่งพลังตลาดทำงานและส่งกระทบต่อสังคมมากเท่าไร พลังอัตพิทักษ์ยิ่งมากขึ้นเท่านั้น ผลที่ตามมาคือ เมื่อตลาดเสรีนิยมใหม่ได้แพร่กระจายไปทั่วโลก พลังปกป้องสังคมจึงเกิดขึ้นมาทั่วโลกเพื่อตอบโต้กับพลังตลาดเช่นเดียวกัน

ในประเด็นนี้ ฮาร์วีย์เสนอว่า เมื่อระบบทุนนิยมโลกปฏิบัติต่อ “โครงข่ายของการดำรงชีพ” (web of life) ราวกับว่าเป็นสินค้าประเภทหนึ่งจนกระทบกับชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคม ย่อมนำไปสู่ปฏิกริยาบางอย่างในสังคม เขาเห็นว่าปฏิกริยาในสังคมที่เกิดขึ้นในยุคเสรีนิยมใหม่มีความเกี่ยวข้องกับรูปแบบการต่อต้านระบบทุนนิยมไม่มากนัก โดยที่ระดับความเข้มข้นของการเคลื่อนไหวขึ้นอยู่กับความรุนแรงของผลการทำงานของตลาดด้วย (Harvey, 2006: 113-115) หากพิจารณาถึงแนวโน้มของขบวนการประชาสังคมโลกที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน อาทิ กลุ่มก้อนสังคมนิยมที่กลับมารวมตัวกันใหม่ สมัชชาประชาสังคมที่แสดงพลังอย่างแข็งขัน และต่อเนื่อง หรือแม้แต่การประชุมสังคมยุโรป เหล่านี้ช่วยยืนยันถึงพลังปกป้องสังคมที่ไม่พอใจต่อการขยายตัวของตลาดทุนนิยม (Munck, 2003; Munck, 2006; Munck, 2007; Birchfield and Freyberg-Inan, 2004) การเคลื่อนไหวเหล่านี้ปรากฏในรูปแบบของสหภาพแรงงาน ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมทั้งเก่าใหม่ และกลุ่มหัวรุนแรงที่ไม่พอใจแนวทางเสรีนิยมใหม่ จนพัฒนากลายเป็นเครือข่ายต่อต้านระบบทุนนิยมโลกในที่สุด (Bieler and Morton, 2004) จากที่ได้กล่าวถึงไว้ในข้างต้น ตรรกะที่ประวัติศาสตร์ไม่มีวันจบสิ้น ตลาดเสรีนิยมใหม่ยังคงขยายตัวไปสู่ทุกองศาของสังคม ไม่เพียงแต่ภาคเศรษฐกิจ แต่ยังรวมไปถึงภาคการเงิน การเมือง และวัฒนธรรม ล้วนได้รับผลกระทบจากตลาดทั้งสิ้น (Young, 2001: 52-3) เมื่อสังคมต่างๆ ล้วน

ได้รับผลกระทบจากระบบตลาดอย่างทั่วถึงกัน พลังอัดพิทักษ์ที่เกิดขึ้นจึงสามารถประสานงานกันทำลายต้นเหตุของปัญหาอันได้แก่ ระบบทุนนิยมโลกได้

จากมุมมองของโพลานีและฮาร์วีย์ หากพลังอัดพิทักษ์ต้องการปกป้องสังคมจากผลเสียของตลาด และส่งผลทำลายอย่างประสบความสำเร็จ การรวมตัวของพลังสังคมเหล่านี้จำเป็นต้องครอบคลุมและเพิ่มความสลับซับซ้อนให้แก่การเคลื่อนไหว เพื่ออธิบายข้อเสนอดังกล่าวนี้ เอมมานูเอล วอลล์เตอร์สไตน์ (Immanuel Wallerstein) ได้เสนอแนวคิดที่เรียกว่า “การเคลื่อนไหวต่อต้านระบบ” (antisystemic movement) ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับข้อเสนอของโพลานีและฮาร์วีย์เป็นอย่างดี วอลล์เตอร์สไตน์เห็นว่า ตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษที่ 1960 ได้มีปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวที่เรียกว่า “การเคลื่อนไหวต่อต้านระบบ” เกิดขึ้นทั่วโลก คำว่า “ระบบ” ในที่นี้หมายถึง ระบบทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ ซึ่งขยายตัวไปยังทุกส่วนของโลก การทำงานของระบบทุนนิยมโลกได้ถูกทำลายจากพลังต้านระบบและขบวนการประชาสังคมที่เกิดขึ้นทั่วโลกเช่นเดียวกัน เหตุผลในการเคลื่อนไหวของขบวนการต้านระบบนี้มาจากมุมมองที่ว่า ประเทศสหรัฐเป็นต้นเหตุหลักที่ทำให้สภาวะความไม่เท่าเทียมกันเกิดขึ้นทั่วโลก ในขณะที่การเคลื่อนไหวแบบซ้ายเก่า (Old Left) หรือซ้ายแบบดั้งเดิม (Orthodox Left) ประสบความล้มเหลวในการขจัดปัญหาสังคม ขบวนการเคลื่อนไหวแบบเก๋มมุ่งหมายที่จะทำให้ลายอำนาจของรัฐหรือผู้ปกครองรัฐ ซึ่งไม่สามารถแก้ไขปัญหาค่าเสื่อมค่าในโลก ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน หรือปัญหาการกดขี่ขูดรีดแรงงานได้ ดังนั้น ขบวนการเคลื่อนไหวต้านระบบจึงมีเป้าหมายที่การทำลายระบบทุนนิยมโลก มากกว่าการยึดครองอำนาจในการปกครองของรัฐ วอลล์เตอร์สไตน์ยกตัวอย่างบทบาทของกลุ่มชาปาติสต่าในเม็กซิโก ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1994 อันเป็นวันเดียวกับที่เขตการค้าเสรีทวีปอเมริกาเหนือ (the North America Free Trade Area หรือ NAFTA) มีการลงนามกันอย่างเป็นทางการ กลุ่มชาปาติสต่าได้จัดประกายกระแสต่อต้านการค้าที่ไม่เป็นธรรม และได้ผลอย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุดในการประชุมองค์การการค้าโลกที่ซีแอตเติลในปีค.ศ.1999 นอกจากนี้ ยังได้นำไปสู่การประชุมสมัชชาสังคมโลก ซึ่งจัดขึ้นเป็นครั้งแรกที่เมืองพอร์ตเตอัลเลเกร ประเทศบราซิลในปีค.ศ.2001 โดยได้รับแรงสนับสนุนจากทั่วโลก ภายใน 4 ปี นับจากการประชุมครั้งแรก สมัชชาสังคมโลกมีสมาชิกมากถึงประมาณ 10,000 คน และเข้าร่วมการประชุมทุกปี (Wallerstein, 2000; Wallerstein, 2002; Wallerstein, 2004)

คำอธิบายดังกล่าวนี้เชื่อมโยงกับคำถามที่ว่า กรอบวิธีคิดของโพลานีสามารถนำไปใช้อธิบายกับสังคมหรือประเทศที่ไม่ได้มีรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยได้หรือไม่ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสนอว่า สามารถกระทำได้อย่างแน่นอน เนื่องจากตรรกะของพลังอัดพิทักษ์คือการรวมตัวกันของพลังสังคมที่ได้รับผลกระทบจากตลาด และมองเห็นถึงความจำเป็นร่วมกันในการปกป้องสังคมจากผลเสียของตลาด พลังดังกล่าวนี้จึงสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งในประเทศประชาธิปไตยและที่ไม่ใช่ประชาธิปไตย ในกรณีของประเทศประชาธิปไตย ตัวอย่างที่สำคัญเกิดขึ้นในประเทศบราซิลและอินเดีย ซึ่งรัฐบาลระมัดระวังอย่างมากในการจัดการกับข้อเรียกร้องและแรงกดดันของพลังทุนนิยมโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีการรับมือกับแรงกดดันในเรื่อง

ทรัพย์สินทางปัญญา ในทำนองเดียวกัน แนวโน้มในปัจจุบันที่เกิดขึ้นคือ พลังปกป้องสังคมก็เริ่มเกิดขึ้นในประเทศสังคมนิยม และในบางประเทศอาจเข้มข้นมากกว่าประเทศประชาธิปไตยอย่างชัดเจน ตัวอย่างที่โดดเด่นที่สุดคือ ประเทศเวเนซุเอลาซึ่งประชาชนภายในประเทศได้รับผลกระทบจากการทำงานของตลาดเสรีนิยมใหม่มาเป็นเวลานาน รัฐบาลภายใต้การนำของประธานาธิบดีฮูโก ชาเวซ (Hugo Chavez) มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการออกมาโจมตีกระแสเสรีนิยมใหม่ พลังโลกาภิวัตน์ และนโยบายต่างประเทศของประเทศสหรัฐฯ ข้อเสนอของชาเวซคือการเผยแพร่ลัทธิทางการเมืองของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (the participatory democracy) ระบบสังคมนิยม¹³ และความร่วมมือลาตินอเมริกาและแคริบเบียน (Kozloff, 2006; Gott, 2005; Wilpert, 2007) แม้ว่างานของโพลานยีได้ศึกษาพัฒนาการของระบบตลาดในประเทศอังกฤษ แต่ก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับอาณาบริเวณอื่นๆ เพื่ออธิบายกลไกตลาดและปฏิกริยาที่มีต่อตลาดนั้นๆ สำหรับตลาดอิตาภิบาลเสรีนิยมใหม่ เมื่อความไม่พอใจต่อระบบตลาดกระจายอยู่ทั่วทุกที่ พลังอัตพิทักษ์จึงสามารถพบเห็นได้ในทุกสถานที่และทุกเวลาที่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดได้เข้าไปสร้างความเสียหายให้แก่สังคม (Munck, 2007: 70-74) ผลของพลังอัตพิทักษ์ทำให้พลังตลาดอิตาภิบาลจำเป็นต้องปรับตัวตาม ซึ่งการทำความเข้าใจในส่วนนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเมื่อตลาดผูกרון

2.3.2 การปรับตัวของพลังตลาดเสรีนิยมใหม่

การวิเคราะห์ในส่วนที่ผ่านมาได้เห็นแล้วว่า ปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวแบบทวีภาคของโพลานยี ซึ่งเคยเกิดขึ้นในยุคของตลาดอิตาภิบาลเสรีนิยม ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในยุคตลาดอิตาภิบาลเสรีนิยมใหม่ กระบวนการทำงานของทุนนิยมยังคงเดินหน้าต่อไปพร้อมกับปฏิกริยาจากสังคมที่เกิดขึ้นเพื่อปกป้องตนเอง ผลที่สำคัญคือการนำไปสู่ความตึงเครียดในเชิงสถาบัน ซึ่งรัฐบาลจำเป็นต้องมีบทบาทลดทอนความไม่พอใจในสังคม แต่เมื่อความพยายามนี้ล้มเหลวและตลาดได้เกิดสภาวะผูกרוןลงชั่วขณะ ในกรณีของตลาดเสรีนิยมใหม่ ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดต้องการความรู้ในรูปของทรัพย์สินทางปัญญาได้ทำให้คนบางกลุ่มเกิดความไม่พอใจ เนื่องจากวิถีชีวิตของพวกเขาได้รับผลกระทบ เมื่ออำนาจของรัฐบาลถูกสั่นคลอนจากการไม่สามารถแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจ ไม่ให้มากระทบกับอำนาจทางการเมืองได้ตลาดจึงมีปัญหาในการทำงาน ถึงตอนนี้ พลังตลาดจึงจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อรับมือกับพลังอัตพิทักษ์ที่เกิดขึ้นทั่วโลก และให้กระบวนการสะสมทุนและการแสวงหากำไรผ่านองค์ความรู้สามารถเดินหน้าต่อไปได้ ในส่วนแรกของบท โพลานยีได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไว้ 3 ประการนั่นคือ สงครามโลก ลัทธิฟาสซิสต์ และนโยบายข้อตกลงใหม่ ในยุคเสรีนิยมใหม่ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สามารถเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ทั้งสามกรณีไม่ต่างกัน

¹³ ประเด็นที่น่าสนใจและควรมีการศึกษาต่อไปคือ ขบวนการต่อต้านระบบทุนนิยมโลกมีความเหมือนหรือต่างจากระบบสังคมนิยมที่โพลานยีพูดถึงมากน้อยอย่างไร เขาเสนอว่า ภายหลังจากการล่มสลายของกลุ่มก้อนสังคมนิยม (socialist bloc) สถานการณ์ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1930 สังคมนิยมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการควบคุมการทำงานของตลาดอิตาภิบาลด้วยการจัดสรรให้ตลาดเข้าสู่กระบวนการตามแบบสังคมประชาธิปไตยมากขึ้น (Polanyi, 1957a: 234).

ในกรณีแรก สงครามโลกเป็นผลลัพธ์ของการผูกพันในระบบมาตรฐานทองคำและระบบสินเชื่อของโลก ก่อนสงครามจะปะทุขึ้น ระบบมาตรฐานทองคำและระบบสินเชื่อยังคงทำงานได้เป็นอย่างดี แต่เมื่อพลังอำนาจได้เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงนโยบายของชาติมหาอำนาจไปสู่การล่าอาณานิคม ทำให้ความขัดแย้งในระบบระหว่างประเทศขยายตัว กลไกระงับความขัดแย้งซึ่งเคยทำหน้าที่โดยนายธนาคารและกลุ่มทุนไม่สามารถแก้ไขความขัดแย้งได้อีกต่อไป สงครามโลกครั้งที่หนึ่งจึงเกิดขึ้น (Block and Somers, 1984: 60) ในกรณีของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ เหตุการณ์นี้เปรียบได้กับความขัดแย้งอย่างรุนแรงในประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งเกิดขึ้นท่ามกลางสมาชิกองค์การการค้าโลก ความขัดแย้งในระดับระหว่างประเทศนี้เกิดขึ้นจากความเห็นที่ไม่ตรงกันระหว่างประเทศสมาชิก และทำให้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาไม่สามารถบังคับใช้ได้อย่างเต็มรูปแบบตามที่ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำเรียกร้อง

กล่าวคือ ท่ามกลางแรงกดดันจากประเทศพัฒนาแล้วให้ทุกประเทศยอมรับในมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาเดียวกัน ประเทศผู้นำกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาอย่างบราซิลและอินเดียเป็นแกนนำในการถ่วงเวลาเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีภายในประเทศของตนเองให้พร้อมก่อน ในขณะที่บางประเทศก็เกรงว่า การปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาเร็วกว่ากำหนดจะทำให้การเข้าถึงความรู้และข้อมูลข่าวสารมีข้อจำกัดจนประชากรในประเทศเดือดร้อน ดังนั้น ประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศจึงเห็นด้วยกับทางเลือกหรือข้อยืดหยุ่นในการใช้ข้อตกลงทริพส์ตามที่องค์การการค้าโลกเปิดทางไว้ให้ในการประชุมที่โดฮา ในทางตรงกันข้าม ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำของโลกไม่เห็นด้วยกับทางเลือกเช่นนี้ โดยให้เหตุผลว่า ข้อยืดหยุ่นต่างๆ เป็นการเปิดช่องให้มีผู้ใช้ประโยชน์จากการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาโดยไม่ต้องสูญเสียค่าใช้จ่าย และทำให้นักประดิษฐ์สูญเสียแรงบันดาลใจในการคิดค้นนวัตกรรมใหม่ขึ้น ความคิดเห็นที่แตกต่างกันนี้จึงนำไปสู่ความขัดแย้งในเวทีระดับระหว่างประเทศ จนทำให้การประชุมองค์การการค้าโลกไม่คืบหน้า ประเทศกำลังพัฒนาเป็นจำนวนมากใช้สิทธิในการประวิงเวลาบังคับใช้ทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศ ด้วยการชะลอการสร้างสถาบันขึ้นมาทำหน้าที่รับผิดชอบและออกกฎหมายเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญาที่มัตตนเอง ทำให้ประเทศทุนนิยมก้าวหน้าเกิดความไม่พอใจ แต่ก็ไม่มีสิทธิบังคับให้ประเทศกำลังพัฒนาใช้อย่างเต็มตัวเนื่องจากเป็นข้อกำหนดขององค์การการค้าโลก เช่น การใช้สิทธิตามสิทธิบัตร มาตรการนำเข้าซ้อน หรือการยกเลิกสิทธิบัตร เป็นต้น (Jakkrit, 2005: 32-8) แต่ทว่า ประเทศกำลังพัฒนาก็ไม่สามารถมีนโยบายใดที่สามารถทำได้ดีไปกว่าการประวิงเวลา เนื่องจากในฐานะประเทศสมาชิกองค์การการค้าโลก ทุกประเทศจำเป็นต้องบังคับใช้ทรัพย์สินทางปัญญาไม่ช้าก็เร็วตามกำหนดขององค์การการค้าโลก กรณีของอินเดียนับเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุด เมื่อครบกำหนดในปีค.ศ.2005 อินเดียซึ่งเป็นแหล่งยาคุณภาพราคาถูกที่สุดแหล่งหนึ่งของโลกจะไม่สามารถผลิตยาสามัญเพื่อส่งออกได้อีกต่อไป และการศึกษาวิจัยยาที่จะกระทำได้ยากมากยิ่งขึ้น (โปรดดู Chaudhuri, 2005) สถานการณ์เช่นนี้จึง

นำไปสู่สภาวะชะงักงัน (stalemate) ในการบังคับใช้ทรัพย์สินทางปัญญาทั่วโลกเช่นเดียวกับที่เคยเกิดขึ้นในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง

ในแง่นี้ ตลาดเสรีนิยมใหม่จึงต้องมีการปรับตัวไปในทิศทางเดียวกันเพื่อให้เศรษฐกิจแบบตลาดทุนนิยมสามารถเดินหน้าต่อไปได้ นั่นคือ ความพยายามของสหรัฐฯ ในการเจรจาข้อตกลงเขตการค้าเสรีแบบทวิภาคี และการเปิดโอกาสให้ประเทศกำลังพัฒนามีข้อยืดหยุ่นในการประชุมองค์การการค้าโลกรอบโตฮา สำหรับกรณีแรก ความพยายามของสหรัฐฯ ในการเจรจาข้อตกลงเขตการค้าเสรีแบบทวิภาคีเปรียบได้กับการถือกำเนิดของลัทธิเผด็จการฟาสซิสต์ เนื่องจากข้อตกลงทวิภาคีจะทำให้ผลประโยชน์ของสหรัฐฯ ประเทศในกลุ่มประชาคมยุโรป หรือแม้แต่ญี่ปุ่นในส่วนที่เกี่ยวข้องกับระบบทรัพย์สินทางปัญญาได้รับการตอบสนอง โพลานยีเสนอว่า ลัทธิฟาสซิสต์ทำให้ระบบตลาดมีทางออกจากความขัดแย้งด้วยการทำให้ชนชั้นปกครองมีอำนาจในการรักษาระเบียบของตลาด และทำงานได้อย่างเต็มที่โดยไม่ถูกต่อต้านหรือท้าทายจากพลังสังคมที่ไม่เห็นด้วย ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า ลัทธิฟาสซิสต์จำเป็นต้องให้ความรู้ใหม่แก่คนในสังคม (reeducation) เพื่อให้ประชาชนเชื่อฟังและทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของตลาดตามความเหมาะสม ความรู้ใหม่เป็นการขจัดความผูกพันของมนุษย์ในรูปแบบต่างๆ เพื่อตีกรอบความไม่เชื่อฟังของคนในสังคมด้วยวิธีการทรนแบบต่างๆ (Polanyi, 1957a: 235-8) ในทำนองเดียวกัน รัฐเสรีนิยมใหม่มีบทบาทหลักในการทำหน้าที่แทรกแซงตลาดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมความขัดแย้ง วิธีการที่แยบยลที่สุดคือการอาศัยวิธีการแบบประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมให้แก่ชนชั้นนำในการขยายขอบเขตของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด เหตุผลสำคัญคือ รูปแบบการปกครองแบบเผด็จการที่เคยใช้ในอดีต (ไม่ว่าจะเป็นระบอบเผด็จการ ลัทธิฟาสซิสต์ หรือการรัฐประหาร) ไม่ได้รับการยอมรับอีกต่อไป (Huntington, 1993) และที่สำคัญไม่มีความแยบยลอย่างสิ้นเชิงในการแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองออกจากกัน นอกจากนี้ ตามที่ได้กล่าวไป รัฐจำเป็นต้องมีบทบาทในการสร้างสมดุลระหว่างการทำให้ความรู้กลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค ควบคู่ไปกับการควบคุมปฏิกริยาที่ไม่เห็นด้วยภายในสังคมให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม ไม่รุนแรงจนเกินไปและไม่เด็ดขาดจนเกินไป (Jessop, 2007) รัฐจึงจำเป็นต้องมีการจัดการที่แนบเนียนและไม่ได้รับการต่อต้านเพื่อให้กระบวนการสะสมทุนไม่ได้รับผลกระทบ นั่นหมายความว่า ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดสามารถทำงานได้ดีเมื่อได้รับการสนับสนุนที่เหมาะสมจากรัฐ ในการจำกัดความขัดแย้งในสังคมไม่ให้ลุกลาม และในการปกป้องตลาดไม่ให้ได้รับผลกระทบจากพลังปกป้องสังคม

ด้วยเหตุนี้ ข้อตกลงเขตการค้าเสรีทวิภาคีจึงสามารถนำมาเปรียบเทียบกับลัทธิฟาสซิสต์ได้ในแง่ที่ว่า ข้อตกลงเอฟทีเอเอื้อให้ประเทศทุนนิยมก้าวหน้าอย่างสหรัฐฯ สามารถเจรจากับแต่ละประเทศได้อย่างง่ายดายมากยิ่งขึ้น การเจรจาแลกเปลี่ยนผลประโยชน์แบบทวิภาคีทำให้สหรัฐฯ สามารถยื่นข้อเสนอล้างในเชิงการค้าเพื่อแลกเปลี่ยนกับการบังคับใช้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศนั้นๆ ได้ (โปรดดู, จักรี ไชยพินิจ, 2550) หากพิจารณาถึงการเจรจการค้าในเวทีพหุภาคี ประเด็นเรื่องการสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาถูกคัดค้านโดย

กลุ่มประเทศกำลังพัฒนามาโดยตลอด แกนนำสำคัญคือบราซิลและอินเดียซึ่งเป็นแกนนำให้แก่กลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ผลที่สำคัญคือความพยายามในการสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาครอบจักรวาลถูกชะลอลง ในขณะเดียวกันการประชุมหลายครั้งขององค์การการค้าโลกไม่สามารถไปถึงข้อสรุปได้อันเนื่องมาจากประเด็นทรัพย์สินทางปัญญา ดังนั้น การเจรจาเอฟทีเอจึงเป็นโอกาสสำคัญให้ระบบทุนนิยมสามารถแสวงหาประโยชน์จากระบบทรัพย์สินทางปัญญาเพิ่มมากขึ้น ในกรณีการเจรจาเอฟทีเอของสหรัฐฯ ประเทศคู่เจรจาที่ต้องการทำการค้ากับสหรัฐฯจำเป็นต้องยอมรับเอาสิ่งที่รู้จักกันดีว่า “ข้อตกลงทริปส์พลัส” (TRIPs-plus) เป็นเงื่อนไขที่ปฏิเสธไม่ได้ ทุกประเทศต้องนำข้อเรียกร้องเรื่องการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม (โปรดดู, Schott, 2004) พลวัตเช่นนี้เอื้อประโยชน์ให้แก่ตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่ในการหลุดจากสภาวะชะงักงัน ในขณะเดียวกัน ก็เอื้อให้ประเทศต่างๆออกกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาเรื้อรังขึ้น พร้อมทั้งมีสถาบันเกิดขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่รับผิดชอบโดยเฉพาะในกรณีของไทยกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาของไทย

อย่างไรก็ดี จากงานของโพลานยี ประเทศที่ไม่ได้เดินตามแนวทางลัทธิฟาสซิสต์ ก็เลือกใช้นโยบายข้อตกลงใหม่เพื่อให้ระบบตลาดสามารถกลับมาทำงานได้อีกครั้ง (Block and Somers, 1984: 61) ในทำนองเดียวกัน ประเทศใดก็ตามที่ปฏิเสธการเจรจาการค้ากับสหรัฐฯ การเจรจารอบโดฮาขององค์การการค้าโลกกลายเป็นทางเลือกสำคัญที่ทำให้ระบบตลาดสามารถเดินหน้าไปได้ แม้ในด้านหนึ่งประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำไม่เห็นด้วยกับข้อยืดหยุ่นขององค์การการค้าโลกในการให้ประเทศสมาชิกยอมปรับปรุงมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศอย่างทันทีทันใด แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า การประชุมรอบโดฮาทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้สามารถเกิดขึ้นได้ในระยะยาวอย่างแยบยล กล่าวคือ เมื่อได้เกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ (Great Depression) ในสหรัฐฯในช่วงปลายทศวรรษที่ 1920 ถึงต้นทศวรรษที่ 1930 นโยบายข้อตกลงใหม่เป็นเครื่องมือหลักที่รัฐบาลอเมริกันประกาศใช้เพื่อบรรเทาวิกฤติเศรษฐกิจกลไกของนโยบายนี้คือ การมอบสวัสดิการโดยรัฐเพื่อเพิ่มรายจ่ายและเงินในมือประชาชน แต่เบื้องหลังคือการชดเชยความเสียหายให้แก่ประชาชนผู้ที่ได้รับความเสียหายจากระบบตลาดบทบาทของรัฐจากนโยบายนี้จึงช่วยให้ปฏิภานและความไม่พอใจที่มีต่อตลาดลดลงและสามารถกลับมาเดินหน้าต่อไปได้อีกครั้ง

คำถามที่สำคัญคือ การประชุมรอบโดฮาสามารถช่วยส่งเสริมผลประโยชน์ของระบบทุนนิยมได้อย่างไร ดังที่ได้เห็นแล้วว่า ความเห็นและจุดยืนที่ต่างกันระหว่างประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนาในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา ทำให้การบังคับใช้เป็นไปอย่างยากลำบากและเข้าสู่สภาวะชะงักงัน ฐานะของการประชุมโดฮาช่วยทำให้ประเทศกำลังพัฒนารู้สึกว่าตนเองมีทางเลือก และได้รับการคุ้มครองจากข้อยืดหยุ่นที่เปิดโอกาสไว้ให้ ประเทศเหล่านี้จึงยอมรับในหลักการของทรัพย์สินทางปัญญา และกลายเป็นผลประโยชน์ของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ในระยะยาว นอกจากนี้ การมีอยู่ของมติการประชุมโดฮายังทำให้ความขัดแย้งที่มีระบบ

ทรัพย์สินทางปัญญาในเวทีพหุภาคีลดลงด้วย ตามข้อเสนอของซูส์-เครเวน วัตสัน และชีสมแมน รัฐจำเป็นต้องสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบตลาดเพื่อหลีกเลี่ยงการต่อต้านจากสังคม ในสังคมยุคดิจิทัล ตลาดไม่สามารถแปรสภาพสิ่งต่างๆ เป็นสินค้าอย่างเรียบง่ายได้ แต่จำเป็นต้องสร้างกลไกเพื่อลดทอนความไม่พอใจของสังคมอันเกิดจากระบบตลาดควบคู่กันไปด้วย อย่างน้อยที่สุดรัฐต้องจัดสรรค่าชดเชยในรูปแบบต่างๆ เช่น สวัสดิการสังคมเพื่อให้แรงงานยอมรับในการทำงานของระบบตลาดได้ ในขณะเดียวกัน ก็ยังเอื้อให้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดทำงานได้อย่างยืดหยุ่นมากยิ่งขึ้น โดยไม่มีการต่อต้านที่รุนแรง (Schulze-Cleven, Watson, and Zysman, 2007: 462) ในประเด็นดังกล่าวนี้ เจสซอบเห็นว่า ไม่ใช่เรื่องแปลกนักหากรัฐมีนโยบายต่างๆ ที่สวนทางกับความต้องการหรือผลประโยชน์ของระบบทุนนิยมหรือผลประโยชน์ของกลุ่มธุรกิจขนาดยักษ์ได้ นโยบายเช่นนี้มีได้หมายความว่ารัฐฝ่ายแพ้ให้กับข้อเรียกร้องของกลุ่มอึดพิทักษ์ แต่นโยบายที่สวนทางกับผลประโยชน์ของทุนนิยมเกิดขึ้นเพียงระยะสั้น โดยมีเป้าหมายเพื่อควบคุมความขัดแย้งจากการต่อสู้ทางชนชั้นและการเคลื่อนไหวทางสังคมเท่านั้น ในขณะเดียวกัน นโยบายของรัฐเช่นนี้ยังถือเป็นการเตรียมความพร้อมให้แก่แรงงานเพื่อรองรับกลไกตลาด และส่งเสริมผลประโยชน์ของกลุ่มทุนและชนชั้นนำในระยะยาว (Jessop, 1990: 207-11) สืบเนื่องจากงานเขียนทั้งสองชิ้น ตลาดเสรีนิยมใหม่จำเป็นต้องแสดงให้เห็นว่า อุดมการณ์ของตลาดไม่ได้เข้มงวดหรือส่งผลร้ายแรงเกินไปจนกระทั่งความพยายามของกลุ่มต่อต้านระบบทรัพย์สินทางปัญญาได้รับความเห็นใจ ด้วยเหตุนี้ พลังตลาดจึงต้องเปิดโอกาสให้ประเทศกำลังพัฒนาได้เรียกร้องความเป็นธรรมและแสดงออกซึ่งความไม่พอใจ ผลลัพธ์ของการประชุมรอบโดฮาจึงกลายเป็นความหวังให้แก่ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหมดว่า ระบบการค้าระหว่างประเทศและระบบทรัพย์สินทางปัญญามีความเท่าเทียมกันและสามารถประนีประนอมได้

นอกเหนือไปจากการประชุมรอบโดฮา แนวโน้มในปัจจุบันยังแสดงให้เห็นว่าตลาดมีพัฒนาการในการสร้างเครื่องมือใหม่ๆ เพื่อรองรับการปรับตัวของตลาด เช่น อัลท์เวเทอร์และมาห์นโคฟเสนอว่าตลาดได้สร้างเครื่องมือใหม่ๆ ขึ้นเช่น พลังงาน เงิน หรือพื้นที่และเวลา เพื่อรักษากระบวนการสะสมทุนให้ทำงานอย่างต่อเนื่อง (Altvater and Mahnkopf, 1997) ข้อเสนอนี้สอดคล้องกับงานของเมย์ ที่ตั้งข้อสังเกตว่า ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา บรรษัทข้ามชาติเป็นจำนวนมากได้คิดค้นยุทธศาสตร์ใหม่ๆ ขึ้นเพื่อขยายตลาดใหม่ๆ และเข้าไปสำรวจยังอาณานิคมที่ยังไม่มีการเข้าไปสำรวจมาก่อน ยุทธศาสตร์เหล่านี้เช่น การพัฒนาข้อมูลและเทคโนโลยีในการสื่อสารที่ทันสมัย การลดต้นทุนในการขนถ่ายสินค้าทั่วโลก หรือการขยายเส้นทางธุรกิจระหว่างประเทศ เป็นต้น (May, 2006:1-2) ตัวอย่างยุทธศาสตร์สำคัญซึ่งเป็นผลจากการปรับตัวของพลังตลาดได้แก่ แนวคิดที่เรียกว่า “ความรับผิดชอบต่อสังคม” (Corporate Social Responsibility) หรือยุทธศาสตร์ซีเอสอาร์ จากงานของซูซาน โซเดอร์เบิร์ก (Susanne Soederberg) ยุทธศาสตร์ซีเอสอาร์มีเป้าหมายเพื่อแสดงให้เห็นว่า ตลาดไม่ได้เลวร้ายอย่างที่ทุกฝ่ายวิตก อันที่จริงแล้ว ยุทธศาสตร์ซีเอสอาร์เป็นส่วนหนึ่งของโครงการ

รณรงค์โกลบอล คอมแพกต์ (Global Compact Campaign) ขององค์การสหประชาชาติ โครงการนี้ก่อตั้งขึ้นในปี 2000 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรับมือกับพลังอัตพิทักษ์ที่ทวีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้น และมุ่งที่จะเอาชนะพลังของระบบตลาดซึ่งถูกมองว่าสร้างความเสียหายแก่ความเป็นมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ในทางปฏิบัติ ยุทธศาสตร์ซีเอสอาร์ไม่ได้มีพื้นฐานบนความตระหนักในความเท่าเทียมกันและสภาพแวดล้อมที่ยั่งยืน แต่เป็นแก่นกลางทางยุทธศาสตร์ของพลังตลาดเสรีนิยมใหม่ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่กลุ่มทุนและสร้างความเข้มแข็งให้แก่บริษัทข้ามชาติทั่วโลก การปรับตัวของพลังตลาดผ่านยุทธศาสตร์ซีเอสอาร์ทำให้กระแสต่อต้านบริษัทข้ามชาติถูกลดทอนความน่าเชื่อถือลง พลังปกป้องสังคมที่มุ่งโจมตีบริษัทและภาคเอกชนถูกตั้งคำถามถึงความถูกต้องและเป้าหมายที่แท้จริงในการเคลื่อนไหว ยุทธศาสตร์ดังกล่าวนี้จึงประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง ต่อการจำกัดความไม่พอใจของสังคมและช่วยปกป้องกระบวนการสะสมทุนไม่ให้ได้รับผลกระทบจากการเคลื่อนไหวของพลังสังคมได้ (Soederberg, 2007)

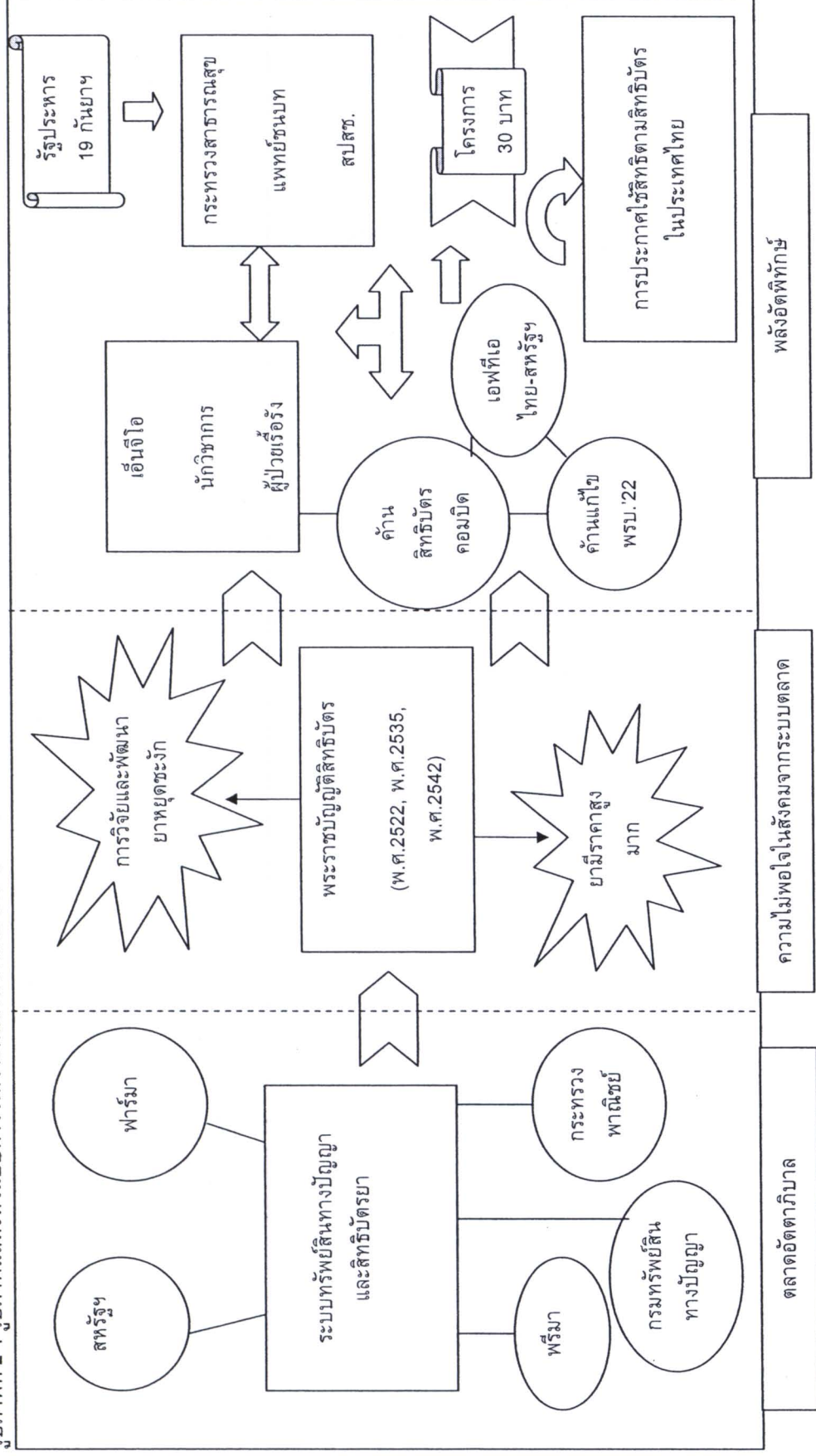
ยิ่งไปกว่านั้น ตลาดยังมีการปรับตัวโดยยุทธศาสตร์ทางจิตวิทยา มอยนิฮานและคาสเซลส์บรรยายภาพซึ่งบริษัทข้ามชาติในระดับโลกใช้ยุทธศาสตร์ใหม่ในการขยายขอบเขตของตลาด ยุทธศาสตร์ที่วุ่นวายนี้คือ การประชาสัมพันธ์และการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อสร้าง “ความกลัวและความกังวล” (fear and anxious) ให้แก่คนทั่วไปได้รับทราบ ยุทธวิธีเช่นนี้ทำให้ประชาชนธรรมดาซึ่งมีสุขภาพแข็งแรงสามารถเกิดความวิตกกังวลและกลายเป็นคนไข้ได้อย่างง่ายดาย ผลของการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชนทำให้อาการหรือคุณลักษณะส่วนตัวของคนๆ หนึ่งกลายเป็นโรคร้ายแรงที่ต้องรักษาอย่างเร่งด่วน ตัวอย่างเช่น นิสัยขี้อายกลายเป็นอาการของโรควิตกกังวลสังคม อาการเครียดก่อนมีประจำเดือนกลายเป็นโรคจิตละเหี่ยก่อนมีประจำเดือน ปัญหาเสพสมบัติสมกลายเป็นโรคหอย่อมสมรรถภาพทางเพศ อาการหมดประจำเดือนกลายเป็นโรคขาดฮอร์โมนในวัยหมดระดู อาการขาดสมาธิในที่ทำงานกลายเป็นโรคสมาธิสั้นในผู้ใหญ่ รวมไปถึงอาการแฝงในวัยกลางคนอย่างโรคกระดูกพรุนหรือภาวะโคเรสเตอรอลสูงที่จะติดตัวไปตลอดชีวิต ในแต่ละปีบริษัทข้ามชาติได้จ้างผู้เชี่ยวชาญในด้านการโฆษณามาทำหน้าที่ขายยา โดยร่วมกับบริษัทยารสร้างโรคใหม่ๆ ขึ้นมาตลอดเวลา พฤติกรรมเช่นนี้กลายเป็นเรื่องปกติของวงการอุตสาหกรรมยาเพื่อสร้างความกลัวและวิตกกังวลในสังคม ทำให้คนธรรมดากลายเป็นผู้ป่วยขึ้นมาจริงและจำเป็นต้องใช้จ่ายในการรักษา (โปรดดู Moynihan and Cassels, 2005) การวิเคราะห์ในส่วนนี้ทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมภายหลังจากเกิดความขัดแย้งในระดับระหว่างประเทศ จุดยืนที่ต่างกันระหว่างกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำและประเทศกำลังพัฒนาทำให้พลังของระบบทุนนิยมจำเป็นต้องปรับตัวตามให้สอดคล้องกับพลังปกป้องสังคม และพลังต้านระบบทุนนิยมที่เข้มข้นอย่างมาก บทบาทของพลังสังคมตอบโต้พลังตลาดจนนำไปสู่การผูกเรือนของตลาด ทำให้ตลาดจำเป็นต้องปรับตัว บทที่เจ็ดจะได้กล่าวถึงการปรับตัวของพลังตลาดเมื่อประเทศไทยประกาศมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตร

จากที่กล่าวมานี้ งานของโพลานีสามารถสรุปเป็นต้นแบบสำหรับการวิเคราะห์บทต่างๆ ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ดังตารางที่ 2.2 และตามรูปภาพที่ 2.1 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2-2 ตารางแสดงการนำแนวคิดของโพลานีมาใช้ในการศึกษาการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรของประเทศไทย

แนวคิดของโพลานี	การทำงานของระบบตลาด		ผลกระทบต่อระบบตลาดต่อสังคม	พลังปกป้องสังคม	การผูกมัดของระบบตลาด	
	พลังตลาดในระดับโลก	พลังตลาดในประเทศไทย			ความไม่สมบูรณ์ของตลาด	การแยกเศรษฐกิจการเมืองล้มเหลว
บทที่วิเคราะห์	บทที่ 3	บทที่ 4	บทที่ 4	บทที่ 5	บทที่ 6	บทที่ 7
เนื้อหาในการวิเคราะห์	พลังตลาดในระดับโลกอันประกอบไปด้วยสหรัฐอเมริกา, บรรษัทข้ามชาติ, องค์การการค้าโลก, องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก, หน่วยงานปัญญาโลกว่ามสำคัญของทรัพย์สินทางปัญญาในระบบตลาด, กลไกการทำงานระบบสิทธิบัตรยา	พลังตลาดในประเทศไทยอันประกอบไปด้วยกระทรวงพาณิชย์, กรมทรัพย์สินทางปัญญา, สมาคมผู้วิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์แห่งอเมริกา, บริษัทไทย, เข้าถึงยาในฐานะผลของระบบสิทธิบัตรยา	ผลกระทบต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมยาของไทย และผลกระทบต่อราคายาที่มีราคาแพง ซึ่งสองแง่เกี่ยวกับ การเข้าถึงยาในฐานะผลของระบบสิทธิบัตรยา	พลังปกป้องสังคมในไทยอันประกอบไปด้วยกลุ่มแพทย์ชนบท, ภาคประชาสังคมไทยกลุ่มต่างๆ, พระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, การเจรจาเขตการค้าเสรีไทย-สหรัฐ	การประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตร ซึ่งมีคณะกรรมการชุดต่างๆ ทำหน้าที่ต่อรองราคา ยาคัดเลือกยา และผลักดันการประกาศ, ปฏิกริยาของพลังตลาด, และผลต่อการเข้าถึงยาของประชาชน	เมื่อมีการประกาศใช้สิทธิแล้ว ผู้นำยุคหลัง ทบพวน หรือยกเลิกได้ลำบาก เนื่องจากพลังปกป้องสังคมจะลุกขึ้นมาต่อต้านเพื่อรักษาเสถียรภาพทางการเมืองจึงต้องคงชี้อลไว้

รูปภาพที่ 2-1 รูปภาพแสดงตัวแบบการวิเคราะห์และการศึกษาการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในประเทศไทย

สรุปท้ายบท

เนื้อหาในบทนี้ได้เสนอว่า ทฤษฎีของโพลานยีที่เกิดขึ้นเพื่อสร้างคำอธิบายเศรษฐกิจการเมืองในศตวรรษที่ 19 ยังคงมีประสิทธิภาพในการอธิบายระบบเศรษฐกิจแบบตลาด และสังคมแบบตลาดในยุคเสรีนิยมใหม่ ในส่วนแรกของบท แนวคิดของโพลานยีถูกนำเสนอผ่านกฎแห่งการเคลื่อนไหวแบบทวีภาค การผูกกร่อนของตลาด และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คุณูปการของโพลานยีเป็นพื้นฐานสำคัญในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน งานเขียนของโพลานยีได้รับการกล่าวถึงและยอมรับอย่างแพร่หลายในวรรณกรรมปัจจุบัน นักวิชาการบางกลุ่มได้ประโยชน์จากงานของโพลานยีในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมในยุคเสรีนิยมใหม่โดยตรง นักวิชาการบางกลุ่มนำข้อเสนอของโพลานยีไปผนวกกับทฤษฎีอื่นเพื่อสร้างตัวแบบการวิเคราะห์ขึ้นมาใหม่ ในขณะที่นักวิชาการบางกลุ่มต้องการเสริมประเด็นของโพลานยีในเชิงทฤษฎี เพื่อให้ครอบคลุมกับพัฒนาการของทุนนิยมในศตวรรษที่ 20 นอกจากนี้วรรณกรรมเหล่านี้ยังมีความสำคัญอย่างมากในการเติมเต็มข้อถกเถียงที่มีต่องานของโพลานยีรวมถึงผู้ที่สนใจในข้อเสนอของเขา วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการอาศัยกรอบการวิเคราะห์ของโพลานยีเพื่อศึกษากรณีการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในประเทศไทย ทั้งนี้ เพื่อให้คำอธิบายครอบคลุมโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของทรัพย์สินทางปัญญา บทต่อไปจำเป็นต้องเชื่อมโยงระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยมใหม่เข้ากับปฏิกิริยาของสังคมอันเกิดจากความไม่พอใจในระบบตลาด อย่างไรก็ตาม หลังจากเสร็จสิ้นการนำเสนอกรอบแนวคิดของโพลานยีและการสำรวจวรรณกรรมชิ้นสำคัญ นักวิชาการเกือบทั้งหมดให้ความสนใจกับงานของโพลานยีเพียงแต่เรื่องการเคลื่อนไหวแบบทวีภาคเท่านั้น ในขณะที่ องค์ประกอบสำคัญอื่นๆ เช่น ความตึงเครียดเชิงสถาบัน การผูกกร่อนของตลาด หรือแม้แต่ประเด็นว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงทางสังคม กลับถูกละเลยและไม่ได้รับความสำคัญเท่าที่ควร ดังนั้น ในบทต่อไป จะได้ชี้ให้เห็นว่าจะอาศัยกรอบวิธีคิดของโพลานยีอย่างไรให้เหมาะสมมากที่สุดต่อการวิเคราะห์กรณีศึกษาสังคมแบบตลาดเสรีนิยมใหม่

แนวคิดในข้างต้นได้นำมาสร้างเป็นตัวแบบสำหรับการวิเคราะห์ในยุคเสรีนิยมใหม่ โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ส่วน อันได้แก่ ธรรมชาติของตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่ พลวัตดพิตักษ์ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหลังการผูกกร่อนของตลาด เมื่อโลกเข้าสู่ยุคเสรีนิยมใหม่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดได้รวมเอาองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารมาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิต ซึ่งเจสสอบเรียกว่าเป็นระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ สำหรับกลไกการทำงานของตลาดนี้ องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารถูกแปรสภาพให้กลายเป็นสินค้าในระบบตลาดทั้งนี้ระบบตลาดจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐทั้งในส่วนของการสร้างสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ และการควบคุมปฏิกิริยาในสังคมไม่ให้ลุกลามจนมากระทบกับกระบวนการทำงานของตลาด ผลที่สำคัญของการสร้างสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่คือ สวัสดิการบางอย่างของรัฐถูกตัดลง และเปิดทางให้กลไกตลาดทำหน้าที่จัดสรรปริมาณและความต้องการใช้สวัสดิการด้วยระบบราคา นอกจากนี้ตลาดเสรีนิยมใหม่ยังได้รวมเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เคยใช้ร่วมกันในชุมชนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ

ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด พลวัตทั้งหมดนี้เกิดขึ้นในรูปของการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งรัฐมีบทบาทสำคัญในการจัดการบังคับใช้ในประเทศ อาจกล่าวได้ว่า หากปราศจากบทบาทของรัฐในการสนับสนุนระบบทุนนิยม ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ย่อมไม่สามารถทำงานได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ในขณะที่แนวคิดเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาก็จะไม่ได้รับการยอมรับในสังคม

อย่างไรก็ดี ปรากฏการณ์ของตลาดองค์ความรู้ได้ทำลายวิถีชีวิตทางสังคมแบบดั้งเดิมของคนในชุมชนย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะเผชิญกับพลังปกป้องสังคมในรูปแบบที่รอบด้านมากยิ่งขึ้น พลังตลาดอัตโนมัติเสริมใหม่ที่ทำงานในทุกส่วนของโลกได้กระตุ้นให้พลังสังคมต่าง ๆ ลุกขึ้นมาปกป้องสังคม เพื่อให้สามารถรับมือกับการทำงานของตลาดเสรีนิยมใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ พลังอัตพิทักษ์จึงต้องเข้มแข็งเพียงพอในการต้านทานการทำงานของตลาด หากการรวมตัวของพลังสังคมไม่มีประสิทธิภาพ ตลาดก็จะไม่เกิดการผูกเรือน กลไกการรวมตัวที่สำคัญคือ พลังสังคมกลุ่มต่าง ๆ ตั้งคำถามและท้าทายการทำให้องค์ความรู้กลายเป็นสินค้า จนทำให้อำนาจในการปกครองของรัฐบาลสั่นคลอน ความขัดแย้งทางเศรษฐกิจที่ล้นเกินไปสู่พื้นที่ทางการเมืองจนตลาดผูกพัน ทำให้พลังตลาดจำเป็นต้องปรับตัวตาม ประเด็นที่น่าสนใจคือ พลังอัตพิทักษ์ที่แรกเริ่มทำหน้าที่ปกป้องสังคมของตนเองสามารถพัฒนาไปสู่พลังต่อต้านระบบทุนนิยมได้ ถึงตรงนี้ บทบาทของรัฐจึงยังมีความสำคัญในการรักษากระบวนการสะสมทุนด้วยการชดเชยความเสียหายให้แก่ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากระบบตลาด

กล่าวโดยสรุป เนื้อหาในบทนี้ชี้ให้เห็นว่า กรอบวิธีคิดของโพลานียังคงสามารถนำมาใช้วิเคราะห์ปรากฏการณ์ของระบบตลาดและพลังต่อต้านในยุคเสรีนิยมใหม่ได้ การวิเคราะห์นี้เป็นพื้นฐานทางทฤษฎีที่สำคัญสำหรับการสร้างตัวแบบการวิเคราะห์ระบบทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศไทยต่อไป และยังทำให้เข้าใจฐานะของมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรได้ การวิเคราะห์ถึงระบบเศรษฐกิจแบบตลาดและสินค้าอุปโภคบริโภคในยุคสมัยแห่งการปฏิวัติอุตสาหกรรม ทำให้เข้าใจถึงกลไกของตลาดในการทำให้ความรู้กลายเป็นสินค้าภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ ตลาดดังกล่าวนี้ได้สร้างสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ขึ้นอันได้แก่ สิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า กล่าวคือ ในบทที่สาม บทบาทขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกและองค์การการค้าโลกจะได้รับการพูดถึงอย่างละเอียด ในฐานะสององค์การหลักที่ทำหน้าที่รับผิดชอบประเด็นทรัพย์สินทางปัญญา นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องพูดถึงบทบาทของสหรัฐฯ ร่วมกับบรรษัทข้ามชาติในการผูกขาดสิทธิบัตรยาด้วย สำหรับกรณีของประเทศไทย การวิเคราะห์บทบาทของตลาดอัตโนมัติและพลังอัตพิทักษ์จะปรากฏในบทที่สี่และห้าตามลำดับ ผลของการเคลื่อนไหวของพลังอัตพิทักษ์นำไปสู่การทำความเข้าใจมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรของไทย ในฐานะบทสะท้อนความอ่อนแอของตลาดลงชั่วขณะซึ่งจะปรากฏในบทที่หก ท้ายที่สุด การพูดถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นการแสดงให้เห็นถึงการปะทะกันของพลังตลาดและพลังอัตพิทักษ์ในกรณีของไทย ที่น่าสนใจคือ บทบาทของพลังตลาดในการปรับตัวให้กระบวนการผลิตภายใต้เศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้สามารถเดินหน้าต่อไปได้